

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

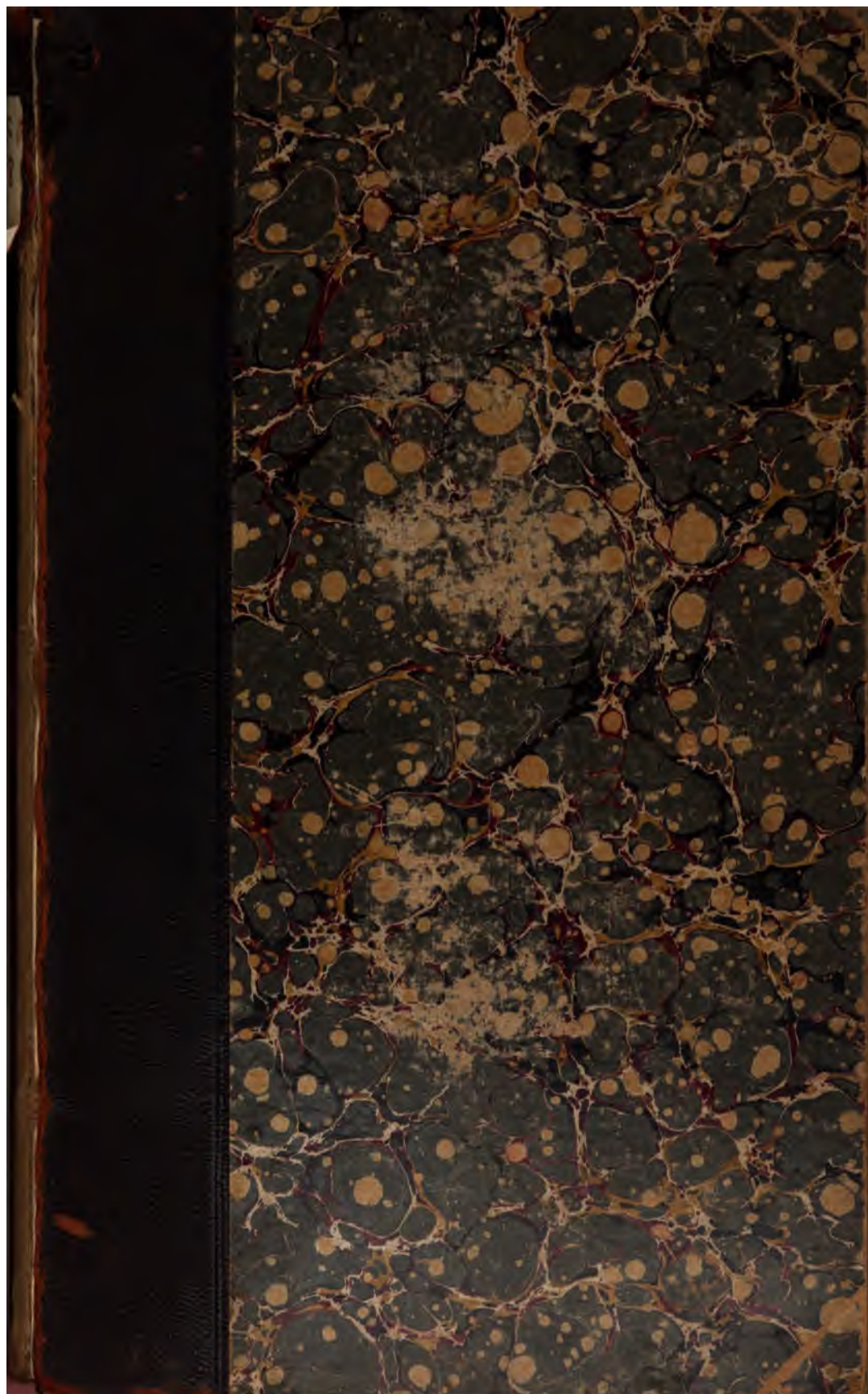
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

MLC 368.33

Harvard College Library

FROM THE

SUBSCRIPTION FUND

BEGUN IN 1858

JESUS PUER

Poema

Thomae Cevae

Soc. Jesu

ad Mediolanensem editionem nova cura recognitum et
brevis annotatione instructum

a

Dr. Laur. Clem. Gratz,

Professore in reg. bav. Lyceo Dilingano,

et

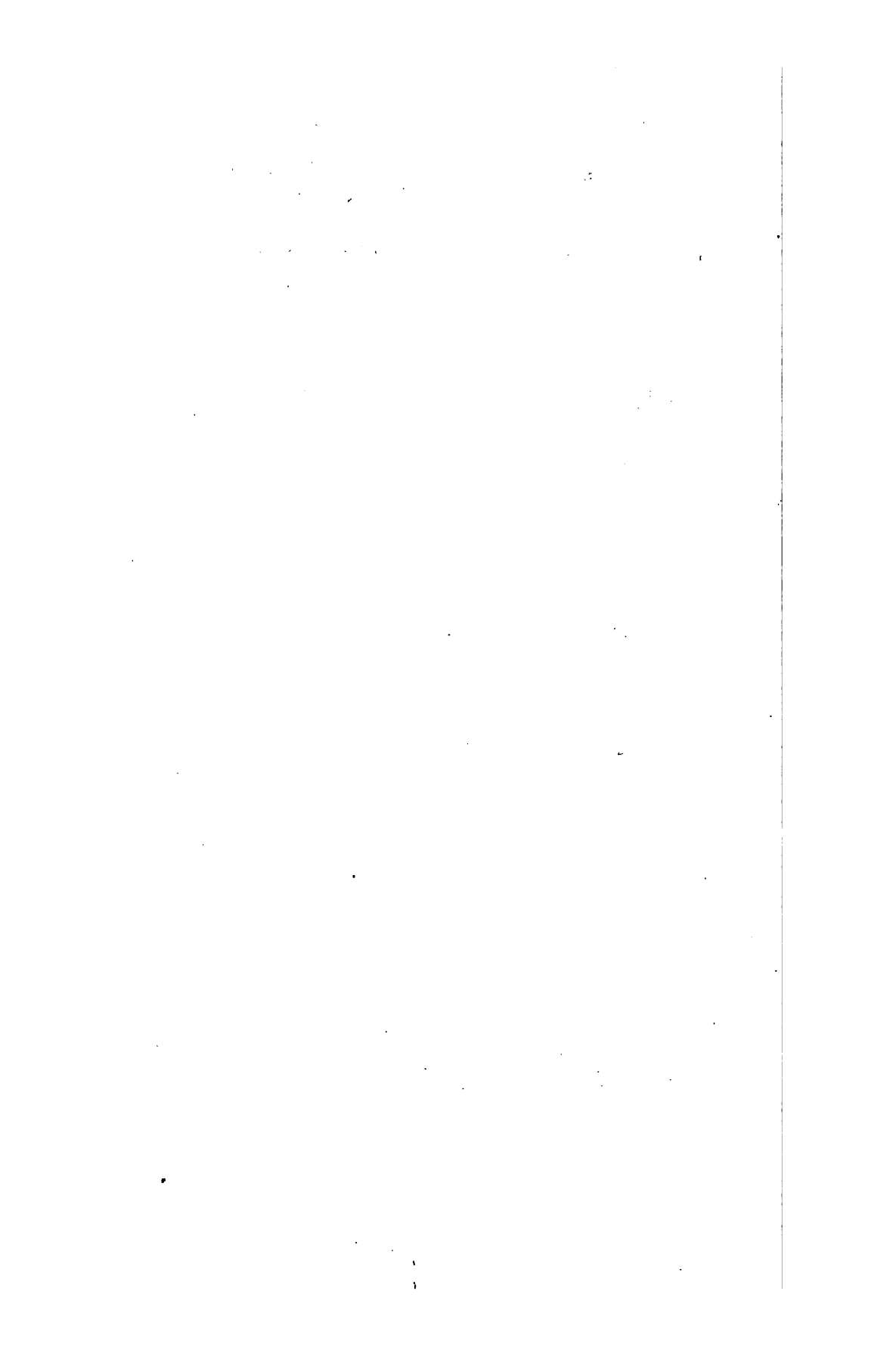
Joan. Mich. Broxner,

Praeceptore in reg. schola lat. Dilingana.

Augustae Vindellcorum,

prostat apud *Carolus Kollmann*, Bibliopelam

MDCCCXLIV.

Adm. Schleich. sc.

Verh. del.

J E S U S P U E R

P o e m a

Thomae Cevaë,

Soc. Jesu

ad Mediolanensem editionem nova cura recognitum et
brevis adnotatione instructum

a

Dr. Laur. Clem. Gratz,

Professore in reg. bav. Lyceo Dillingano,

et

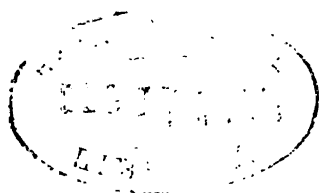
Joan. Mich. Broxner,

Præceptore in reg. schola lat. Dillingana.

Augustae Vindelicorum,
prostat apud *Carolus Kollmann*, Bibliopolam.

MDCCCLIV.

~~7X.7600~~
MLC 368.37

Subscription Fund

L e c t o r i

S. P. D.

Nostra aetate quum magis magisque studium latinorum poetarum, qui recentioris sunt temporis, resuscitetur nec non recolatur, a viris, qui in Veterum scriptoribus tractandis et interpretandis, atque in juventute literarum studiosa instituenda consenuerunt, admoniti Cevae pulcherrimum omnibusque numeris absolutum poema „Jesus Puer“, quod in librariorum tabernis prostare desiit, de integro typis describendum et quantum fieri potuit, emendandum curavimus. Quae res nobis, qui non solum veterum poetarum, verum etiam recentiorum studio jam ante delectabamur, gratissima venit; provinciamque demandatam lubentissimo animo suscepimus. Quam ob rem quantum temporis manus publicum, quo fungimur, reliquum fecit, summa voluptate Cevae impertivimus, qui eruditorum virorum

IV

judicio, quorum numerus haud parvus est, in poetis isque praeclarissimis numeratur.

Ea vero, quae susceperamus, ut rite a nobis gererentur, editiones, quae ad manus erant, collatae et examinatae sunt:

- a) Jesus Puer. Poema Thomae Cevae soc. Jesu. Josepho Primo Romanorum Regi sacrum. Mediolani. Typis Caroli Antonii Malatestae. 1690. 4.
- b) Jesus Puer. Poema Th. Cevae soc. Jesu. Post Editionem Mediolanensem prima in Germania. Dilingae apud Joan. Casp. Bencard, Bibliopolam Academicum. 1694. 12.
- c) Jesus Puer. Poema Th. Cevae e soc. Jesu. Venetiis 1732. Ex typographia Gasparis Girardi. 4.
- d) Jesus Puer. Poema Thomae Cevae. Curante I. G. M. — Berolini. Sumtibus Fr. Maureri. 1797. 4.

Quibus editionibus inter se collatis cognovimus, editionem Diling. ad exemplar Mediol. et editionem Berol. ad exemplar Venet. typis denuo esse vulgatam. Quum autem inter omnes constet, recentiores poetas aut nullis omnino, ut Ceva, aut paucis interpretibus

esse gavisos, textum editionis principis Mediolanensis nova cura recognitum, subjecta lectionis varietate adpositoque versuum numero et indice, in gratiam lectoris adolescentis brevi adnotatione instruximus. Idque eo magis faciendum esse arbitrati sumus, quo recentiores poetae ob res leviter tantum ab iis breviterque haud raro tactas, easque non omnibus, sed singulorum locorum atque regionum incolis memoratu dignas, difficiliore sunt ad intelligendum, quam scriptores antiquitatis, quam dicunt classicam, cujus historia, mores et omnino omnia, quaecumque ad interpretandos scriptores veteres conferunt, in philologorum libris continentur.

Quae cum ita sint, ad laborem tironum levandum operam dedimus, ut quaecumque historica in editione principe occurrunt, ea paucis explicaremus, nec minus geographica et alia: quae vero aliunde jam nota vel minoris momenti esse videbantur, tantum abfuit, ut ea interpretantes paginarum numerum nimis aequo et justo augeremus, ut lectori indaganda relinqueremus. Narrationem denique vitae Cevae, quam Guido Ferrarius conscripsit *), non solum in medium proferendam, sed etiam aliorum iudiciis adaugendam esse existimavimus.

*) D. Angelo Calogerà: *Raccolta d'opuscoli scientifici e filologici*. Venezia. 1750. T. XLIV. pag. 275 seqq.

VI

Haec habuimus, quae, humanissime lector, de editione nostra paucis moneremus; qua uti si visum tibi fuerit, speramus fore, ut Cevae poema haud parum voluptatis tibi adferat, praesertim quum non magis verborum ornatu et quadam naturae facilitate, quam copia, varietate ordineque admirabili conspicuum sit.

**Dilingae ad Danubium Cal. Jun.
MDCCCXLI.**

Editores.

Vita Thomae Cevae.

Thomas Ceva Mediolanensis familia ortus honesta plurimum, et, ut tum erat fortuna, locuplete. De hoc priusquam dicam, venia et gratia est a lectoribus postulanda, quo minus nobis succenseant, si de vita excellentis viri brevem admodum scribimus commentarium, quod ei secus conveniret. Sed nobis obscuriora ejus sunt facta pleraque, quod ei ad multam senectutem vita suppediavit, omnesque ei aequales fere ante nostram aetatem naturae debitum reddiderunt. Illustri ingenio fratres fuere tres*), utpote qui poetices aut mathematices gloria in literatis habiti sunt viris, nomenque memoria et commendatione dignum reliquerunt.

Hic lustrum minus tertio Societati Jesu nomen dedit **); qui qualis esset in omni futurus vita, initio statim aperuit; partam opinionem virtutis perpetuo auxit, animum vero quotidie magis pulcherrimarum scientiarum cognitione erudit. Quem nihil dubito, ut vere possim dicere ingenio fuisse felicissimo, mirificeque ad res plures accommodato ***). Nam si gratiae et laudi nobis ducendum esset musicen scire, et commode scien-

*) Joannes Ceva procurator reddituum Archiducis Mantuani fuit, et Christophorus Ceva, clarus versione latina Torquati Tassi, societati Jesu adscriptus. Cfr. Thomae Cevae Silva. Venet. 1732. pag. 49. Allgem. Encyclopaedie d. Wissensch. u. Künste von L. S. Ersch. u. L. G. Gruber. Leipz. 1827. T. XVI. p. 90.

**) Thomas Ceva, natus XIII Cal. Jan. MDCLVIII, Societatem Jesu ingressus IX Cal. April. MDCLXIII, vota solemnia VI Id. Dec. MDCLXXXI professus.

***) Des talens fort différens, qui semblent presque incompatibles, et qu'on voit rarement réunis dans un petit nombre d'hommes privilégiés, lui ouvrirent une carrière variée et brillante. Mémoires pour l'histoire des Sciences et des beaux arts. Paris. 1738. Février pag. 323. Eloge du Père Ceva.

VIII

terque canere, non minima in gloria fuisset. At haec ad nostram consuetudinem non pertinent, igitur videbuntur fortasse leviora aut potius gravitate non digna viri sapientis. Sed non pari modo arbitror apud omnes fore, qui sciam poetas tiliarum cantu ferme delectari et musica solere; vel propter similitudinem, quae inter genus utrumque intercedit, quamobrem qui ex tempore versus fundunt, solent excitari ad chordarum sonum; vel denique quod compositione apta consensioneque commode incidentium vocum, quam harmonian graece appellamus, poetae familiarissime utuntur. Sed nae sumus putidiusculi, qui haec tam multis.

Igitur poesi praestitit, quo nomine etsi magnus omnium iudicio extitit, tamen matheseos scientia non minus commendationis obtinuit. Qua re utraque praestare quale sit, facilius ii existimabunt, qui iudicare poterunt, quanta sit virtutis excellentiam habere earum facultatum, quae maximarum habent rerum dissimilitudinem. Ceva quidem certe severiorem mathematicis aptam meditationibus et blandam habuit quondam suavitate efflorescentem naturam. Eam rem scio nonnullis singularem haud fore, cum tam multi hac aetate videantur utroque genere florere. Sed qui versus facere, et mathematica delectentur scire, non me fugit plures esse; an mathematici iidem et putandi sint poetae, nihil ego dicam gravius.

Ast excellens atque praestans Cevae natura, quoniam una ferme ad utrumque ejus elicit ingenium, de mathematica primum dicemus, quae magnam et in primis gravem ei auctoritatem clarissimorumque virorum amicitiam conciliavit. Illi dedit animum tum, cum ad physicae primum studia accessit, ad quorum usum et utilitatem mathematica magnopere pertinent. Sic autem operam dare coepit, ut mira celeritate per se ipse omnes condidicerit Euclidis libros, qui sunt de elementis, deinde etiam qui Archimedis et Theodosii sunt, dies et noctes magnam iis tribuens partem. Qua ex re Cevae tum adolescentis potuit ingenium aestimari. Post vero philosophica quinquennium magisterio scholarum exercitus, quod munus satietate laboris incredibiliter mentis et corporis vires conterit, neque animum tamen a mathematicis revocavit, quin per occasionem subseciva nactus tempora huc se conferret, satisque ingenio faceret. Igitur studium a prima adolescentia incoeptum nusquam intermissum diligentia auxerat tantum, ut in illo juventutem adepto videretur esse perfectum, etsuam quandam habere maturitatem. Postea cum ad Theologica redisset in patriam, quo tempore Braydensis academia *) uno egebat viro, qui mathematica explicaret,

*) Universitas P. P. societ. Jesu Mediolani fundata a s. Carolo Borromaeo.

is ex omnibus est ea lege delectus, ut neque eo secius studiis obsequeretur suis.

At ejus non minus ingenium eluxit; namque celeriter est eam adeptus auctoritatem, quam postea ad extremam usque senectutem retinuit. Hoc ejus rei specimen, quod in eam urbem cum venisset, in qua Pet. Paulus Caravaggius vir nobilissimus magnam in famam pervenerat mathematices laude, eum consuetudine sua adeo sibi devinxit, ut nemo illi deinceps fuerit carior. Conciliata est autem amicitia Cevae juventutis prope calumniam. Nam viro summo et in mathematicis tradendis prudentissimo (tra-debat vero ea publice in scholis Palatinis) hominis aetas vix juventutem ingressi minime Lycei gravitati convenire visa est sic, ut ejus periculum facere vellet problemate. At ille rem universam explanando cum ita esset interpretatus, ut simul plurimam proderet venustatem ingenii, unum ei par misit. Erat in Caravaggio cum summa humanitas, tum mira comitas, ut supra nihil posset addi. Igitur hominem biduo post convenit, et cum in ejus laudem multa dixisset, ad extremum amicissime declaravit, voluisse se ejus periclitari ingenium. Nunc quoniam haberet virum gratulari plurimum, tum vero postulare, uti missum declararet problema haud aequè sibi perspectum. Sed isthuc longe alio spectabat, quam videbatur initio, quod mediarum, quas proportionales vocant, quaestio callido erat consilio injecta. Igitur quam impeditissimum erat, ita ut evolvi non posset. Postea Caravaggius neminem amicitia antetulit. Quo factum est, ut vir omnium opinione magnus, cujus omni in Europa nomen erat maxime illustre, huic omnes juveni honores tribueret, libros inscriberet, et eum notum facere omnibus studeret.

In hisce versatus est studiis annos amplius quadraginta et quinque; quo temporis spatio multa edidit, quae etsi brevibus sunt voluminibus explicata, ut alia ejus pleraque; nam existimabat hoc eo valere, ut neque multo habeantur aere, occurraturque satietati lectorum: multam tamen laudem adepta sunt propter rerum novitatem. Atque in his est quaestio, quae disputat de vi corporibus indita a natura, ut ferantur deorsum ac perpetuo nitantur, quam gravitatem vocamus. Quo in genere constituit unaquaeque invicem ferri, interque se rapi: ea autem corporum virtute ad vicissim occurrendum, omnibus rebus ad librae leges expensis, contendit quiddam obtineri puncti instar, quod commune gravium centrum appellant. Quae ratio cum propter rei novitatem pluris est facienda, tum vero etiam plurimi, quod ea et diu secum ipse fuerat Ceva meditatus, et postremo scriptis tradidit, antequam ad illum notitia pervenisset ejus operis, quod

in Anglia fuerat pervulgatum ab Newtono illo magno incredibilisque ingenii viro.

Postea etiam primam corporum, quae decidunt, velocitatem et aeternas astrorum conversiones indagare ratione coepit. Sed non vacat omnia hoc loco commemorare, quae sunt ab eo tradita in iis libris, qui sunt de philosophia, de natura gravium; quaeque opusculis est iis complexus, quae inscribuntur mathematica, quibus uno tempore praestantiam venustatemque declarat ingenii. *)

Sane autem vereor, ut, quod volo, dicturus sim: sed mihi videtur Ceva sic mathematicum gessisse, ut ea in ipsa re poetam ostenderit. Nam belle et eleganter res versabat: et quibusdam mentis ferme cursibus volitabat in immensa prope illa mathematices spatia undecumque foscuclos legens, ita ut modo, injectis repente luminibus, obscurissimis rebus superfunderet lucem; modo alias, quemadmodum poetis pulcherrimae felicissimaeque imagines incidunt inopinato, quamque minime aptis temporibus, sic ille improviso assequebatur impetu difficillimarum rationes rerum. Exemplo sit inventum, quo licet jam mechanice trifariam triangulum parti percommode, opereque perquam nudo et simplici. Qua de causa maxima est ei tum laus tributa a literatis viris. Invidit illi hanc laudem nobilis e Gallia mathematicus Marchio Hospitaly, libro edito, quo se auctorem praeclari inventi faciebat. Sed notata est in actis Venetis Cevae editio annis decem anterior. Ceterum ea illi praeter opinionem res cecidit, cum urbem circumiens casu oculos ad pervetustae cujusdam januae supercilium convertisset, ut symmetriam universam observaret. Alia his multo essent plura, quae maluit igni dare, aut ad amicos rudia mittere diligentius amicitiae serviens, et hominum fugiens opinionem, quod nollet animi virtutem obteri levioris assentatione famae, a qua plurimum sibi timebat, quod etiam eleganti declaravit hexametro.

Sed enim nomen ejus et fama latissime pervagata omnium gentium doctissimos ei devinxit, ita ut epistolae ad Cevam ab omnibus mitterentur

*) Th. Ceva hos libros mathematicos edidit: a) De natura Gravium. b) De ratione Aequilibril. c) De sectione geometrico-harmonica et arithmetica. d) De sectione anguli rectilinei in quotvis partes aequales tum organice, tum per quasdam lineas curvas. e) Instrumentum aptum ad hujusmodi sectionem ejusque usus. f) De Cycloide. g) De lineis phantasticis. h) De Flexibilibus. i) Machina di Fuochi per il S. Principe Eugenio. k) Rischio che si corre nell' uscire di carrozza, mentre i cavalli sono in fuga. Cfr. *Memoires* s. l. c. pag. 325. Chr. Wolf. *element. Math. univ.* T. V. c. 1. §. 33. Cap. VII. §. 9. Montucla *hist. des mathém. Nouv. edit.* T. II. p. 95. (Scheibels) *Mathem. Bücherkennt.* Th. I. S. 368. *Biogr. univ.* T. VII.

partibus, maxime quidem ab academicis Germaniae. Sed Italiae literatissimi eum familiarissime adhibebant, ut modo iudicium ejus acciperent, modo aliquid tandem requirerent, et elicerent ex eo epistolas. Quo fuerunt in numero Vivianus, Regalinus, Ballianus, Saccherius et Grandius. Hi tum mathematicorum in Italia principes numerabantur. Sed cum Guidone Grandio maxima ei amicitia fuit ad ultimam aetatem; et ille nunquam non ad eum amicissime scripsit, aut ad quenquam huc literas misit, quin cum indulgentissimo quodam sensu Cevae etiam salutem mitteret. Quo magis miramur auctorem eum, qui libello memoriam rerum comprehendit de Grandii vita (*Memorie per servire alla Vita del P. Abate D. Guido Grandi*. Vide ephemerides literarias a. 1743. pag. 4.), quisquis ille est demum, nam in Venetis literatorum fastis, si memini, vapulat, malique animi insimulatur scriptor Anonymus; sed ut est, miramur affirmare, Grandium suscepisse cum Ceva inimicitias (quas ullo non tempore destitit cum clarissimis viris gerere, si fides dubiae fidei sit adhibenda scriptori), itaque etiam eum graviter multasse pervulgato carmine. At Grandii, an secus fuerint versus, non hujus est loci quaerere. Certe quidem ille missis ad Cevam literis, ab se calumniam pluribus est deprecatus, negavitque ejus amicitia quidquam sibi potius esse. Nunc ad incoeptum redeo.

Insubriae, ut tum erant res, latum gerebat imperium pro Hispaniarum rege Didacus Phelippezz de Guzman Marchio de Leganes, (cujus doctrinae notitia continetur volumine, quod est ab illo conscriptum hispanice; estque titulus de Palladis schola. *) Hic quoniam mathematices studio plurimum efferebatur, quamdiu Mediolani fuit, Cevam praecipue dilexit, ut nemo ei carior fuerit aut familiarior. Amavit autem cum propter studiorum communionem, tum captus hominis natura, in quo virtutis mira indoles elucebat. In eo enim suavitatem constat summam fuisse, lenissimos mores, gratiam mirificam. Erat gravitas et cum gravitate junctus urbanitatis non scurrilis, sed simplex, refertus ingenio et animo lepos; tum vocis suavitas et lenis vocum appellatio in consuetudine dicendi, quae etiam solet bene loquendi famam conficere. Nos quidem, qui eo familiarissime usi sumus, et adolescentes observavimus senem, tam ejus consuetudo delectabat, ut nulla esset amoenitate et gratia conditior; magnoque opere mirabamur quotidie plenos literatae senectutis sermones. Eo factum est, ut Marchio de Leganes illum magna amplecteretur benevolentia,

*) Escuela de Palla, o sea Curso mathematico. Milan. 1693.

XII

crebroque conveniret eo usque, ut officium erga se pati jam nullum vellet; sed mirantibus civibus ventitaret in Braydam, et famulatu ad fores omni relicto solus modo scalas ascenderet, ac Cevae adiret non secus cubiculum, quam si unus esset ex familiaribus: neque non etiam postremo pari modo discederet. Quae quantam indicarent amicitiam, judicabunt, qui sciunt, ut dignitate inter nos sint fere regia Mediolanenses gubernatores, quique non ignorant, quantam declararent eo tempore gravitatem imperii, potestatemque omnium rerum, cum in Hispanorum erat dominatu provincia integra, et nihil uspiam distracta.

Neque vero Leganes minus ei in aulam sui conveniendi causa aditum dedit, quo propter infinitas suas occupationes non minus crebro frueretur amicissimo viro. At ea gratia cum plurimum posset obtinere, tantum abfuit, ut nulla in re usus sit, sed modestiam perpetuo virtutemque praestarit. Atque hic illustre quoddam exemplum videtur habere locum, ne facti memoria iuteat. Nam quodam die cum Leganes disputando Cevam demoratus esset ad noctem, cumque jam in eo esset, ut videretur hominem velle dimittere, quasi eum per pinacothecas diaetasque deduceret nihilo minus sermoni intentum, prudens volens duxit eo usque, dum sisterentur repente in rostrum, unde in theatrum erat despectus, habebatque exadversum scenas. Nihil ille non conatus, ut refugeret, sed manu prehensum, perque Superos eam rem deprecantem oclclusis foribus jussit simul assidere. Quem constanter oculis humi positis cum videret renuere eos attollere, cumque ei persuadere tentaret, ut scenam ornatissimam et musicos pueros spectaret, qui agebant fabulam, noli, oro te, inquit, ea me velle aspicere, a quibus non abesse cum imperio facis. Quae modestia tantopere illi fuit grata, ut abeundi facultatem paulo post dederit, neque deinde coeperit aliud magis praedicare.

Hanc sibi cum summis viris amicitiam ingenii commendatione cum peperisset, est tamen laude dignum, quod in omni vitae genere et cultu so modestissime gessit, cumque unus a pluribus consuleretur, aliorum iudicio plurimum ipse tribneret. Sed est aliquid magis, quod hac una re facile erit unicuique perspectum. Erat jam Cevae magna autoritas apud omnes et nobile nomen, cum Hieronymus Saccherius Mediolanum venit. Hic tum erat adolescens, sed laus ingenii maxima, adeo ut pauci pares putarentur. At Ceva ut iudicium ejus faceret, cum nihil etiam in mathematicis versatum interrogatiunculis orsus esset lacessere, totum visus est statim corpore omni cognoscere, et admiratus, macte, inquit, esto adolescens, et nos quando plurimum ingenio superas, fac stu-

dio jam et diligentia praestes. Ex eo nihil magis studuit, quam ut Saccherio doctissimorum virorum amicitiam conciliaret. Tantum aberat ab obtreptione et invidia, quae solet etiam amicorum gratiam exulcerare.

Nunc est de altera ejus laude dicendum. Magnus mathesi fuit Ceva, nec minor in poesi; nam mirifice ad hanc factum ejus videbatur ingenium; et praestantiam declaravit ab adolescentia non qualemcumque eclogas scribendo et fabulas admodum elegantes. Mirari autem subit, quid ita certi homines hoc avaritiae flagrent genere, utrumque ut renuant et eas in vulgus edere, et vero etiam cum amicis una communicare. Nos quidem saepe esse et lepore multo venustas scimus; videre tamen licuit nondum. *) Utut est autem, Ceva mihi videtur fuisse poeta non unus e multis, potius inter multos prope singularis. Quoniam enim illud videtur esse proprium poetarum, ut doceant, simul mira animum devinciant jucunditate, utrumque effecit, adeo praecepta exquisitasque sententias molli versu pellucensque vestiebat. Quo in genere omnis ejus est ratio tamquam vermiculatum emblema: omnis est pulchritudo ab nativa, varia, perpetua novarum rerum imagine, singula suavitatis et animi plena. **) Et illud si probatissimum est genus poetarum, qui non solum fabulam ingenio subtexant, sed mores personis accommodatos sic referant, ut earum exprimere imaginem consuetudinis vitaeque videantur, nihil est, nisi plurimum fallor, quod cuiquam magis sit expetendum, modo idylliorum eos libros consulat, qui sunt de puero Jesu. Huc vero omnia pertinent, quo modo Nazarenis sensim se puer prodidit deum; et omnis est Athanasii et gravissimorum innixa scriptorum auctoritati sententia. Igitur ab Aegypto in patriam redeunt mali daemones primum moliri insidias, dolis deinde dubios plebis animos de ejus divinitate facere, miscere captionibus et praestigiis omnia. Sed reiectis ad extremum fraudibus sanctissimum omnes puerum agnoscere, cujus pridem amore, admiratione, oraculis ferebantur, eumque magnis

*) Il (Ceva) ne conservoit presque rien de ses écrits, et comme ils étoient recherchés avec empressement, il les donnoit avec une bonté et une facilité qu'on oseroit presque lui reprocher, si ces qualités après tout n'étoient préférables aux talens de l'esprit. *Memoires* l. c. pag. 324.

**) Une pénétration subtile et profonde dans l'invention, une netteté admirable dans l'exposition font le caractère propre de ces derniers (les ouvrages de belle Littérature et de goût du père Ceva). Dans les Poésies brillent la nouveauté des idées, l'élégance, le feu poétique. Faut-il s'étonner des éditions réitérées qui s'en sont faites en Italie et hors d'Italie, des traductions qui les ont fait passer en d'autres langues, de l'empressement à les lire, de l'estime qu'on en a faite? *Memoires* l. c. pag. 326.

XIV

gratulationibus venerari ut Deum. Haec libris novem exposita, opus vero universum poema inscribitur, non eo ut legēs epici sectetur; sed comico—heroicum auctor magis statuebat esse appellandum. Namque est consulto compositum ad ejus indolem gentis, quae Galliam transpadanam incolit, vocanturque Insubres. Itaque in omnibus miram refert quandam facilitatem naturae; et nihil non est eidem consentiens. Quam ob rem ad eos non spectat, quibus paulo est severior natura. At in eo genere, quod Ceva proposuit, nihil videtur aequae posse effici; nam copiam, varietatem, ordinem habet admirabilem; tum est natura iis coloribus oblita, qui maxime populari sunt assensionem accommodati, et mentem possunt recreare; versus vero tam flexibiles, ut nulli videantur esse magis in potestate posse. *)

Pari modo Silvas confecit, haeque constant plurimum fabulis perfacetis, quibus nihil potest esse dulcius iis, qui poeticae non sunt expertes suavitatis. Ad haec philosophiam versibus exposuit, quae ut illis temporibus tradita magni est facienda. **) Pleraque enim versatur in physicis, et multum habent locum mathematica. Sed in scribendo fuit celeritas mira; sex enim libri mensibus sunt totidem explicati. Breviter omnia et perspicue: inest etiam rebus comis quidam ornatus, excursionesque sunt accommodatae ad oblectandum animum. Magnam haec oppido commendationem habuerunt, eique rei indicio est, quod pluries statim sunt editi, atque ab elegantis ingenii viro italicis deinde versibus redditi. ***) Ea propter etiam Arcas est dictus magna Mediolanensis academiae gratulatione. Haec carminibus ab eo tractata sunt, in quibus nihil est ferme praeteritum, quod quisquam aut poetae convenire, aut ad poesin pertinere arbitraretur.

Sed quam diligenter totam ejus rationem cognitam et percepta habuerit praecepta, declaravit libro, quo posteritati prodidit memoriam Lemonii vitae poetae, ut illa aetate, clarissimi. ****) Nam quibusdam capitibus explicatis exposuit, quae maxime ad poesin putantur spectare; et

*) Der Jesuit Ceva war ein eben so grosser Mathematiker, als Poet, und wahrer Poet, nicht blos Versificator, wie sein lateinisches Gedicht Puer Jesus in neun Büchern beweist. Lessing.

**) Silvae et Philosophia novo-antiqua Th. Cevae Venetiis MDCCXXXII typis iterum excusae sunt.

***) Philosophia novo-antiqua dal verso latino è stata in versi sciolti volgarizzata da Dionigi Andrea Sancussani Magati da Comacchio. Ven. 1730. Dizionario storico, portatile. Dal Signor Abate L'advocat. Transportato in Italiano. Bassano. 1790.

****) Memorie del Signore Conte Francesco Lemene.

opus est flore plurimo et colore respersum, quod pulchritudine et varietate vincit animorum satietatem. Neque sane facile quem dixerim sive a natura, sive ab ingenio plus habuisse hanc artem omnium artium maximam ad delectandum sine satietate. Hanc ille declaravit in omnibus, majoremque in modum his in libris *), qui cum de vita sint virorum vel virtute vel sanctitate praestantium, hoc magis videntur facere difficultatem, [quo plus solent inter se habere similitudinis. In omnibus autem inest venustatis quidam color oratione diffusus nec nimis extenuata, sed temperata, leni, et fere dixerim tereti, ad quam cum ordo et delectus accedat, delectatione vincit fastidium.

Igitur minus est mirandum, si huic magistro cum ex nostratibus, tum ex his, qui una cum ipso simul erant Arcades, [praeterea quicunque litterarum studio ducebantur, tam se plurimum dabant, nullus ut ferme dies vacuus esset ab illius consuetudine. Qui quamquam longe modestissimus nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo docebat. Et haud scio, an magister illo esset ullus in instituendo praestantior; namque ad unius cujusque naturam singularem quandam suam accommodabat facilitatem ingenii, ita ut et celeriter, quae opus erant, cogitaret, et eadem explicaret summa usus prudentia ad informandas mentes. Hoc in eo constans fuit et perpetuum, ejusque nos sumus rei testes. Octavum egerat et octogesimum annum, cum eum primo cognovimus, atque hic illi postremus fuit. Ad gravissimam senectutem accedebat, quod ab annis circiter octo lumina oculorum amisserat, quam calamitatem semper moderate tulit: assidulissime cum illo eramus, studiose exercebamur ipso quidem lubente; modo nostra legebamus, modo aliena ejus judicium audientes veluti regulam, qua vera et falsa judicaremus, quidque ad scientiam et elegantiam desideraretur. Ita fiebat, ut numquam non quotidie aliquid addisceremus adolescentes ab sene stipato studiis juventutis. Tantum ejus mens nihil, quod in reliquis noleat, imbecillior est facta, quam in juventute fuisset. **)

*) Vita dell' Imperatrice Eleonora. Vita di Monsignor Ruzzini Vescovo di Pergamo. Vita del Conte Matteo Taverna. Vita di san Giovanni di Dio. Riflessioni sopra lo stato presente della Cina. Osservazioni e Riposta sopra le stesse. Funerale alla Regina Maria Anna. Funerale al Signor Manfredo Settala. Le Esperidi per festa, et cetera.

**) Au dedans, au dehors il (Th. Ceva) étoit l'ame de tous les travaux littéraires: il animoit, il aidoit les Auteurs, il contribuoit du sien à leurs entreprises, il les dirigeoit, il conduisoit leurs études. Quelqu' occupé qu'il fût de ses propres affaires, jamais il ne se refusoit au

XVI

Tali modo cum extremam aetatem complexisset, nactus est postremo vitae exitum maxime optabilem. Namque mortem timens cum egisset vitam sollicitam, posteaquam est correptus apoplexi, coepit nihil formidare; cumque morbus illi mentem integram et loquendi reliquisset copiam, nihil erat amabilius, quam cum de morte loqueretur; adeo elucebat suavitas ingenii pristina mentisque securitas, ut jam non ex vita; sed de domo in domum videretur migrare; idque ei praemium fuit innocentis, moderatae sapientisque vitae. Die sexto postquam morbi eruperat impetus, decessit ad III. Non. Febr. MDCCXXXVII desiderium sui permagnum relinquens omnibus, qui eum cognorant.

besoin de qui que ce fût, jusqu' à se donner la peine obscure et re-
butante de veiller à l'impression et à la correction de leurs Ouvrages,
afin d'en rehausser le mérite et le prix. C'est le service qu'il a rendu
en particulier à ceux du P. Charles Ambroise Cattanée, après la
mort de ce Père, dont il a ramassé les Manuscrits épars en une infi-
nité de petits papiers séparés qu'il a rapprochés, réunis, mis en ordre,
imprimés, enfin avec des Préfaces et des Tables convenables: travail
peut-être plus pénible, certainement au moins plus désagréable et
plus ennuyeux que ce lui de la composition. Mais la bonté naturelle
du P. C e v a, sa charité, son inclination bienfaisante, lui en faisoient
embrasser les occasions naturellement, et sans effort, sans cet air
empressé, qui contente bien plus l'humeur du bienfaiteur, qu'il n'oblige
celui qui reçoit le bienfait. En effet, rien n'étoit plus simple, plus
humain, plus uni, plus modeste, plus éloigné de cette fierté, de cette
hauteur dominante, au prix de laquelle les Sçavans vendent souvent,
plutôt qu'ils ne communiquent les lumières qu'on peut tirer de leur
commerce. Avec des qualités si aimables il comptoit autant d'amis
que de personnes dont il étoit connu, et il n'en étoit presque aucune
qui ne lui fût attachée par les liens de la reconnoissance. Memoires
I. c. pag. 328 seqq.

Cera Lectori.

Jesum adhuc puerum manifestasse paulatim suam divinitatem Nazarenis suis conterraneis auctor est D. Athanasius (Orat. 4. contra Arianos), Titus Bostorum episcopus, Theodoretus, D. Vincentius, atque alii (apud Sebast. Barrad. in Conc. Evang. lib. 10. cap. 15.), qui in ea aetate quandam veluti divini Solis auroram praecessisse putant. Hanc agnitionem omnium pulcher-
rimam epico poëmate dignam censui. Atque ita rem disposui, ut in hunc finem coelestis Infans ex Aegypto in patriam reduceretur; cui deinde viribus omnibus Daemon moliri primo excidium aperto bello, mox nebulas offundere suspectae Divinitati contenderet, eventu tamen prorsus contrario. Hinc enim Nazareni multa passi, praestigiis detectis, divinum Puerum, cujus amore, admiratione, atque oraculis suspensi jam diu tenebantur, Deum tandem agnoscunt. Habes, lector benevole, rudem atque informem designationem poëmatis, quod a personis partim humilibus, partim illustribus, a quibus res geritur, comico-heroici naturam sumit; unde et stylus utrique formae in unum mixtae attemperari

XVIII

debut. Nec aliud mihi proposui, quam ut amorem erga coelestem Infantem ejusque sanctissimam Genitricem carmine insinuarem, deformitatem, odia atque artes Daemonum aperirem, et christianas virtutes allegoriis variis adumbrarem: exemplum secutus Jacobi Sannazarii, Ghelfucii, atque aliorum magni nominis vatum; praesertim vero Hieronymi Vidae, qui jussu duorum Pontificum Leonis X. et Clementis VII. res a Christo domino gestas inventis poëticis epice exornavit.

Index argumenti.

L i b e r I.

Thema carminis cum dedicatione (vers. 1—30). Moeror inter Nazaridas Maria matre et Jesu puero absentibus (30—45). Ad fontem in medio pago visa volucris fert fausta omina cantu (45—64). Jonas camelarius ex Aegypto veniens, nuncius incolumis Pueri sanctaeque Parentis, Nazareth patrium oppidum subit (64—113). Munuscula Mariae sibi commissa Debborae et Susannae defert (113—151). Multa de Jesu puero et matre narrat (151—306). Post prandium nuptiale rusticum Iudi puellares celebrantur: oritur dissidium inter Damarim et Juditham, et miro exitu componitur (306—571).

L i b e r II.

Virgo ex Aegypto redux in itinere ab Angelis convivio excipitur (vers. 1—98). Patrios colles subeuntem vindemiatores longe prospiciunt (98—163). Oppidani admoniti obviam exeunt (163—303). Dami Susannae

XX

excipitur; inde paternas aedes subit (203—266). Puero, Matri et seni nutritio felices somni nocturno cantu e coelo devocantur (266—418).

L i b e r III.

Daemon livore concitus bellum adversus Jesum molitur (1—57). Speculatores lemures mentito habitu Nazareth praemittuntur (57—101). Armilustrium in Perside instituitur (101—207). In conventu Nazaraearum matrum praesente Virgine Daemon explorator detegitur (207—279). Deipara ab Angelo monetur, ut secedat cum Puero in desertum Joannis Baptistae (279—301). Castra inferna in montes Abarim descendunt, atque ibi rixa exorta, mox classe aërea delapsa, bacchanal celebratur (301—500).

L i b e r IV.

Deipara cum Jesu puero in vallem Aenonis ad divum Joannem Baptistam proficiscitur, et leoni sitienti aquam e puteo haurit (1—61). Puellus densos inter vepres sese occultat (61—84). Puella montana amore Jesu capta eidem ferre osculum a Virgine Matre impetrat, ejusque jussu in fonte se intuens mutatam sibi faciem eamque pulcherrimam stupet (84—289). Maria ad Joannem venit (289—325). Angelus in sinum Abrahae nuncius ad Patres mittitur (325—459).

L i b e r V.

Aves tartareae Virginem in valle cum Joanne Baptista observant, idque in castris nuntiant, et bellum sollicitant (1—42). Deus Pater Angelo mandat, ut coelestem Puerum cum Genitrice in paradysum terrestrem transvehat (42—90). Juditha in somnis ab Angelis armatur adversus hostes (90—127). Describitur iter aëreum in terrestre Elysium (127—255), et clades Daemonum in valle Aenonis (255—517).

L i b e r VI.

Elias Thesbites in paradiso terrestri Virginem colloquitis tenet (1—165). Divinus Puer superveniens Matrem rosis coronat (168—206). Sera nocte in palatium revertentibus occurrunt animae sanctorum Patrum (206—283). Aulam maximam subeunt, ubi sacra bella in parietibus descripta cernuntur (283—382). Illic drama ab Angelis exhibetur (382—412), atque iterum sancti hospites curru sublati Nazareth revehuntur (412—415).

L i b e r VII.

Nazarenj coelestem Puerum magis in diem admirantur, ejusque subobscuram Divinitatem curiose vestigant (1—129). Jonas camelarius iterum ex Aegypto veniens imminentis infortunii metu oppidanos terret (129—179). Agar peregrina historiam de Engaddi vinetis narrat (179—387), qua audita Alcindus senior afflatu numinis vaticinatur (387—423). Vox interim e coelo labitur, quæ prosperum aerumnis ac votis exitum pollicetur (423—435).

L i b e r VIII.

Simon magus adhuc adolescens puellam virginem Samariae sacrificat Daemoni, et magicis praestigilis se Dei filium uxoremque Selenen Deam jactans vulgo imponit (1—257). Deipara Virgo et Joseph coelestem puerum orant, ut se manifestet (257—317). Sed vere ineunte dum templum de more adeunt, in reditu Jesum amittunt (317—359). Magus impostor Samaritanos in silvam cogit, quos Selene amore sui et pravis erroribus imbuit (359—399).

L i b e r IX.

Oppidani irritò successu et novis infortunis Jesum vestigant (1—148). Tandem Delparae querellis motus Deus Pater Angelum mittit, qui primum viatoris senis habitu Puerum indicat (148—239), deinde excantatoris praestigias in silva dissipat (239—307). Apostrophe poetae (307—334). Jesus in templo Patribus subobscurè se manifestat (334—459). Denique Matri redditus, in patrium oppidum coelesti comitatu regrediens, a Nazarenis agnoscitur (459—566).

Corrigenda.

Praef. IV. linea 3 lege iisque. Pag. VII. l. natus XII. Cal.

Jan. MDCXLVIII.

Lib. I, 196 lege tantisper.

Lib. I, 263 l. abscondere.

Lib. II, 39 l. pupulus.

Lib. II, ad v. 100 seqq. l. vectant.

Lib. IV, 8. l. ambo.

Lib. IV, ad v. 11. l. ef. II, 351.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Jonas camelarius ex Aegypto veniens Nazareth patrium oppidum subit. Munuscula Mariae sibi commissa Debborae ac Susannae defert. Multa de Puero JESU et Matre narrat. Post prandium nuptiale rusticum ludi puellares celebrantur. Oritur dissidium inter Damarim et Juditham, et miro exitu componitur.

CAELESTEM Puerum canimus, quem Parthenis alma
E Phariis retulit terris, mox impia contra
Tentamenta Erebi primi genitoris in hortos
Sustulit aërio in curru, rursumque revexit
In patrios colles, donec vi turbinis atri 5
Amissum Solymis improvisoque receptum
Nazarei agnovere Deum. Tu, candida Mater,
Visa mihi in somnis inter confinia noctis
Auroraeque, comam niveis conspersa hyacinthis,
Caerulea argento et gemmis in veste micante: 10

V. 1. Parthenis a graeco παρθένος, virgo.

V. 2. E Phariis terris i. e. ex Aegypto. Pharaones appellabantur Aegypti reges, quod cognomen fuit dignitatis. Flav. Joseph. antiq. jud. l. VII. c. 6. §. 2. Sive Pharius a Phare insula, in mari medio ad Aegypti oram sita.

V. 3. Erebus (Έρεβος) fluvius inferorum frequentissime pro ipsa inferorum sede accipitur. Val. Fl. 2, 120.

V. 6. Solyma (orum) i. e. Hierosolyma (Jerusalem), quae metropolis Palaestinae in confiniis tribuum Juda et Benjamin antiquissima aetate Salem et Jebus dicebatur. Ps. 76, 3. Judd. 19, 10.

V. 10. in Edit. Veneta deest.

Tuque, Infans, pariter pulchrae Genitricis in ulnis
 Visus adesse, rubro subluces candidus ostro.
 Vos adeo gemini este duces, cursumque docete
 Per loca nunc primum Latiis peragrata Camoenis.

O decus Austriacae Gentis, cui subditus Ister 15
 Thracibus ereptas centum praelabatur arces
 Pannonia in magna, teneris Mavortius annis.
 Jam nunc aere puer gaudens, et pulvere campi,
 AVSTRIADE JOSEPH, si qua est via libera musis,
 Si quid ab hoste vacat sacri inter tympana Martis, 20
 Et raucos lituos, nostri quoque murmura plectri
 Excipe, et invicti Genitoris plausibus adde.
 Hic quoque bellum ingens horrendaque classica utrinque
 Instructas acies campis, totumque videbis
 Conjurare Erebum, atque omnem descendere Olympum. 25
 Quin. et sacrilegus conjuncto foedere praedo
 Fraudibus insidiisque potens seducere frustra
 Contendet populos, ausus sese addere Diti,
 Mentitamque Deam falsumque imponere numen.
 Unde egressa adeo series intexta supernis 30
 Deliciis divum, bellisque alterna, beato

V. 14. Camoena (Camena) Dea italica, quae cantui praeerat. Camoenae et Musae juxta habebantur. Serv. ad Ecl. 3, 59: Hor. Od. 1, 12, 39.

V. 15. Ister alio nomine Danubius dicitur praesertim a fonte usque ad cataractas, quae sunt in montibus Daciae: inde deinceps Istri nomen assumit.

V. 15 — 30 Edit. Dilingana omittit.

V. 17. Pannonia sive Hungaria.

V. 19. Josephus I Leopoldi I Imperatoris Germaniae filius (nat. 1678), Hungariae Rex (1687) et Romanorum (1690) creatus, dignissimus erat, cujus nomen poeta celebraret.

V. 26. Sacrilegus praedo i. e. Simon magus. Cfr. VIII, 18 seqq.

V. 28. Dis et Ditis dictus fuit Pluto, Deus inferorum et divitiarum praeses. Cic. Nat. D. 2, 26.

V. 29. Mentitamque Deam i. e. Helenen (Selenen), de qua infra VIII, 18 seqq.

Eventu clausa, incipiam. Jam tempore longo
 Orba suo infelix sole, obscurisque relictâ
 In tenebris, luctu squalens moerebat Idume.
 Nec tantum raptò tenera olim sponsa marito 35
 Indoluit, nec tot lacrymas, tot taedia, tales
 Pertulit aegra parens noctes, cui funere acerbo
 Dilectum ante alios rapuit mors invida natum;
 Nec dolor est ullus, nec tantus fletus amantum,
 Quos procul avulsos terra, aut mare separat ingens: 40
 Quantus erat, Diva Pueroque absentibus, inter
 Nazaridas moeror: profuga cum Virgine quippe
 Visus abire omnis risus, decor atque juvena,
 Nec miseris reditura unquam tam diâ voluptas.
 Fons erat in medio pagi, quo saepe solebat 45
 Lotrices inter reliquas pulcherrima matrum
 Panniculos Pueri vitreo torquere fluento,
 Mox herba in viridi puras distendere ad auras,
 Huc variis plumis nunquam antea visa volucris
 Purpurea cervice et versicoloribus alis 50
 Venerat e Nilo, parvoque assueverat amni;
 Frondosaeque sibi tectum delegerat inter
 Aërios ramos et opacae umbracula fagi.
 Illa igitur, quoties herboso in margine matres

V. 34. Idume sive Idumaea, regio inter Palaestinam meridionalem et Arabiam, olim a terra Jsraelis erat distincta, sed tandem facta est Judaeae pars et provincia a Davide primum subacta, post a Joanne Hyrcano recuperata: quam ob rem Idume pro ipsa Palaestina accipitur. Lightfoot Chorograph. Marco praemiss. c. 1.

V. 42. Nazareth urbs Galilaeae inferioris in monte sita. Luc. 4, 29. Profuga cum Virgine. Matth. 2, 13 seqq. Aegyptus in rebus adversis Judaeorum erat confugium. Genes. 46, 8. IV. Regg. 25, 26.

V. 49. Edit. Veneta:

Huc variis dives plumis peregrina volucris

V. 51. Nilus (*Neïlos*) notissimus Aegypti fluvius, qui in Aegyptium mare septem ostiis se exonerat. Juven. 13, 26.

Constiterant, propius volitare, et dicere quiddam 55
 Velle videbatur. Quin flavo ubi vertice longos
 Siccabant crines per eburnea colla fluentes
 Ad solem viridi in clivo de more puellae,
 Illa super secura humeros, supraque volabat
 Distentos funes, quasi dicere nuncius ales 60
 Virginibus vellet: „Vidi, quam fletis ademptam,
 Vivit adhuc, vobisque fero fausta omina cantu;“
 Carmina sed volucris non intellecta canebat.

Has inter curas jam tertius ibat aprili
 Florifer annus, et exacta post frigora bruma 65
 Vitiferi colles, atque herbida prata juventam
 Induerant, floresque novos, nova germina valles:
 Cum demum, ut visum superis, e rure Canopi
 Nazareus Jonas, Solymam qui forte camelos
 Duxerat, atque Arabum merces, ut vere quotannis 70
 Sueverat, in patrium divertit mulio pagum
 Nuncius incolumis Pueri sanctaeque Parentis:
 Visus ab aethereis descendere sedibus, ipsam
 Visus et auroram, miserisque reducere solem.
 Nam laeta ante alias mensis Neomenia primi 75
 Forte recurrebat, viridique in gramine pagi
 Turba soluta operum, calamis, conisque salignis
 Et cursu ludisque aliis intenta vacabat,
 Cum strepitus inter puerorum et gaudia ruris
 Ecce! aderat multo respersus pulvere vector 80

V. 68. Canopus (nunc Abukir) civitas Aegypti ad Nili ostium, quod Canopicum (κανοπικὸν στόμα) vocant. Plin. 5, 31, 34.

V. 70. In ea Arabiae parte, quae felix (εὐδαίμων) dicitur, in qua Sabaei populi continentur, balsamum, cassia, tus, sardonix gemma et alia nascuntur. Ezech. 27, 22 sqq. Plin. 12, 30.

V. 75. Neomenia (Νεομήνια) novilunium. Veteres ad lunae cursum menses dirigebant, et a primo novilunii die menses suos auspicabantur. Tertull. adv. Marc. 1, 20

Vespere jam sero: cui conterranea pubes
 Protinus occurrit clangoribus undique laetis,
 Obsessumque tenet. Quae fors, quae prospera caeli
 Vis tulerit, quo atque underogant: centum heu procul annos
 Absentem, patriae oblitumque queruntur. At ille 85
 Nunc hos, nunc illos veteres complexus amicos,
 Adsum, inquit, Memphi digressus longa viarum
 Post spatia, et soles terdenos; vosque salutant
 Et Maria et Ioseph et pulcher Iesulus: omnes
 Quos liqui incolumes, et quorum laeta réporto 90
 Nuncia. Ad haec festus sublatus ad aethera clamor,
 Arrectique animi, vulgatusque illico rumor:
 O age, dic, hospes, seriemque ab origine pande.
 Quid Pharia regione struit patrè? Ecqua relictæ
 Cura domus? Quantum misere expectantibus usque 95
 Restat adhuc? Fesso nunc parcite; fusius, inquit,
 Cras, ubi per noctem sopor instauraverit artus,
 Cuncta renarrabo. Sed non turba anxia matrum
 Ferre moram, similesque rubis, ederaeque tenaci,
 Vestibus apprensum votis precibusque fatigant 100
 Circumfusae omnes: siquidem retinere furentes
 Laetitia, et differre avidis libamina prima
 Quis poterat? Tunitru interea ter caerula nubes
 Insonuit laeto: mox optatissimus imber,
 Quem dudum campi sitiebant, murmure leni 105
 Labitur, insequiturque ater rupto aethere nimbus.
 Ocyus hac illac profugi cogente procella,
 Qua via, qua propior domus, et qua densior arbor,

V. 85. Editio Veneta: Absentem patria, oblitumve queruntur.

V. 87. Memphis, sedes Aegypti regia, in loco totius Aegypti opportunissimo sita, ubi Nilus duas divisus in partes literae Δ speciem praebet. Diod. Sic. 1, 50 sq.

V. 94. Pharia regione. I, 2. 42.

Corbibus in caput injectis, tectique galeris,
 Quos cuique ingenium tulerat, succedere tectis 110
 Agricolae, et clausis nimbos arcere fenestris.
 Atque ita congressum pluvia, et nox atra diremit.
 Ast ubi deterseo penitus nitidissima Eoo
 Mane aurora, algens humili de colle refulsit,
 Convenere senem Susanna et Debbora primae, 115
 Queis Maria ante alias primis assueverat annis
 Bimula adhuc, utrique olim discrimine parvo
 Areolae junctis laribus contermina tecto.
 Huic illa intextum velamen miserat, illi
 Niliacam zonam; et gnatis quoque Diva gemellis, 120
 Utriusque memor, cera de candida eburnum
 Addiderat dono pupum cum crinibus aureis,
 Vellere compositum niveo; et de vellere eodem
 Candidiorem ebore et cynis adjunxerat agnum.
 Has senior merces ubi protulit, inter odora 125
 Cinnama quas secum convexerat: Hoc tibi velum,
 Susanna; hanc, inquit, Phariam tibi, Debbora, pallam;
 Atque haec Benoni, haec Vasthi munuscula ferre
 Commisit Maria, inque sui vos pignus amoris
 Ista tenere rogat: veniam simul usque precatur,, 130
 Si non plura, exul nempe et paupercula, donat.
 Obstupuere ambae percussae, et multa volentes
 Dicere, non illas lacrymae gemitusque sinebant.
 Mirantur, versantque manu tenuissima lina,
 Vixque audent digitis contingere cerea summis 135
 Munera, nec cessant alternis reddere grates.
 Jamque aliae interea matres, nuptaeque, nurusque,

V. 113. Eous est Lucifer (*φωσφόρος*), stella Veneris. Cfr. VI, 204.
 Virg. Georg. I, 288.

V. 120. Niliacus i. q. aegyptius. I, 51.

V. 122. Pupus h. l. imaguncula quaedam speciem pueri tenelli repraesentans.

Longaevique senes aderant, confertaque pubes
 Plurima; perque manus ibat mirabile textum,
 Rimanturque opus, atque aditu speculantur ab omni, 140
 Et varia in luce observant, et cuncta tuendo
 Expleri nequeunt oculi: atque an pinxerit ipsa
 Mater acu illa Arabum folia, atque ubi fila reperta
 Tam varia, et vivus color ille an flos amaranti,
 An cerasi, an citri; super omnia cereus ille, 145
 Quem roseis labris, quem reddat pupulus ore,
 Lis erat, et strepitu vario sententia discors,
 Vectoremque adeunt, importunaeque lacepsunt,
 Passeribus similes, ingenti murmure cum se
 Vepribus atque ebulis aestivo vespere condunt. 150
 Haec inter Jonas narrabat mira seorsum
 Longaevae Thamari atque aliis: Audite puellae,
 Vos quoque, ait Zelphe; et muliebrem voce susurrum
 Increpuit Jesse ruris pater. Incipe quaeso,
 Inquit Abra, historiam rursum mirae arboris, unde 155
 Penniger ille ater depulsus; penniger, inquam,
 Ille latens ramis vetus incola. Sic ait, atque
 Sedibus in junceis matres arcisque salignis
 Consedere alii, fecitque silentia rursum
 Bethsabaea manu: tum sic bonus institor. Arbor, 160
 Dicebam, est ingens prope Memphim, ipsique coaeva,
 Ut perhibent, orbi, inque auras altissima visu
 Tollitur: immanem truncum vix brachia circum
 Ducta queant novies passis complectier ulnis.
 Huic horrens inerat bubo, agrestemque putabat 165

V. 152. Edit. Venet. addit: utque ordo ferebat

Et rerum series, ad casum forte volucris
 Venerat, abstrusam trunco quam rite colebant
 Silvicolae Aegypti; puerique adventus eandem
 Egerat ad stygias umbras. Audite puellae,
 Vos quoque...

Gens ignara deum: dubiis hinc omina rebus
 Poscere, perfusasque mero cum lacte solebant
 Porgere primitias frugum, solemnia dona.
 Forte dies aderat, qua simplex turba quotannis
 Ad liquidum fontem, fatalis cui super arbor 170
 Imminet, exercet ludos, epulisque peractis,
 Obscoeni nemoris velatus tempora circum
 Deciduis foliis, responsa expectat aruspex.
 At non e ramis, ut pridem, andirier ales
 Incola, nec precibus, nec donis flectier ullis. 175
 Adduxere nigrum mactandum rite juvenicum,
 Instaurantque epulas. Tum vero emissus ab orno
 Feralis gemitus, voxque exaudita per auras:
 Me puer Hebraeus, cui tellus astraque subsunt
 Imperio, huc veniens migrare in Tartara cogit. 180
 Diriguere metu, et circum tremere omnia visa,
 Mox nido exhalare niger vapor, inde repente
 Tartareus volucer coram se sustulit alis
 Horrendus visu. Ter pennis circuit atris
 Antiquam sedem; ter summis sidere ramis 185
 Conatus, rauco ter cum stridore relapsus:
 Inde fugit, sequiturque fugam foedissimus imber
 Grandine commixtus; tum glebae, et grandia saxa
 Conjecta in pateras, revolutaque pocula mensis.
 Illico diffugiunt, metus et pavor omnia turbant, 190
 Solemnesque dapes, infectaque sacra relinquunt.
 Substitit hic senior paulum, interfataque Dina est:
 Quis puer ille autem, stygius quem dixerat ales?
 Nunc sequar (hospes ait) siccis permittite labris,
 (Nam crudis caepis vox aspera faucibus haesit) 195

V. 172, Obscoeni. Ed. Veneta: frondosi.

V. 182. Edit. Venet. I. prodire pro exhalare.

V. 193. Stygius. III. 112,

Tantisper liquido verba irrorare lyaeo.
 Sic ait, appositoque mero, ut gens prisca solebat,
 Implevit pateram, manibusque utrinque prehensam
 (Quod felix, socii, faustumque sit omnibus) hausit,
 Bisque interruptit sinceris laudibus haustum, 200
 Inversaue manu barbam, atque ora hispida tersit.
 Adjecere animos rursum; sic ille secutus.
 Ecce autem, postquam his tertia fulserat Eos,
 Ecce, inquam, Jessaea Parens, complexa puellum
 Intortum pannis, deserta per avia parvum 205
 Ferre videbatur tenera inter brachia solem.
 Bisgemini anteibant juvenes, atque alter eunti
 Signat iter, prensasque manu regit alter habenas.
 Aestus erat, medioque dies altissima Olympo,
 Et lassus senior conjux deponere in herba 210
 Jamdudum optabat fessum latus, aeger anhelus,
 Atque oculis circum lustrabat, sicubi rivus,
 Aut usquam tecta ulla forent, cum rustica forte
 Filia messoris veniens e rure puella
 Monstravit fontem, et prope fontem umbracula densae 215
 Arboris (haec erat illa arbor, quam diximus) atque hic
 Sarcinulas posuit pater, atque e margine prona
 Cervice hausit aquam gelidam; et qua purior algens
 Manabat similis vitro liquidissimus amnis,
 Fagineam implevit scutulam, uxoriue sedenti 220
 Optantique tulit; consuetos scilicet haustus,
 Queis exosa merum teneris assuevit ab annis.
 Interea fessi dum puri ad murmura fontis

V. 196. Lyaeus. VI. 54.

V. 204. Jessaea Parens. Jesse (Jessai, Jsai) pater Davidis. I. Sam. 16, 1. 11. Maria erat e familia David. Matth. 1, 3. 6. Luc. 3, 32.

V. 209. Olympus. IV. 92.

V. 211. Aeger anhelus. Edit. Venet. legit.: aegraque membra.

Respirant paulum, dum lenia frigora captant;
 Ex improvise (dictu mirabile) mota 225
 Inclinari arbor a tergo, et flectere summa
 Culmina, detortis invertens brachia truncis:
 Quod simul ac sensit, (nam pronis frondibus ipsos
 Jam Mariae attigerat crines et mollia colla)
 Extimuit subito, pressitque ad pectora natum, 230
 Conversisque repente oculis suspexit opaci
 Obsequium nemoris, stupuitque tenerrima mater.
 Nec satis. E curvis ramis nata illico poma
 Sponte cadunt, pars ante pedes, pars gramen in altum,
 Pars in stagna, sinusque intergremiumque resultant. 235
 Improvisum imbrem venientem suspicit ipse
 Percussus quadrupes, atque ictas concutit aures.
 Ipsa manu dein casta parens acclinis ad undam
 Fasciolas pueri lavit, traxitque salubrem
 Contactu ex illo vim postea vitreus amnis, 240
 Unde sacro tacti igne bibunt, aegrique cameli,
 Et laesi jaculis abstergunt vulnera cervi.
 Haec mihi narrabat Joseph: namque ipsa roganti,
 Quo fugiat, pudibunda parens tegit omnia risu.
 „O quae mira, hospes, memoras! Quo deinde puella, 245
 „Quo gressus peregrina tulit? namque abdita prorsus
 „Nunquam alias audita refers.“ „Procul, inquit Jonas,
 „Excepit Memphis, Memphis cui moenia centum
 „Circum errant stadiis, aeratis undique portis
 „Pervia, pensilibusque hortis, et turribus, inter 250
 „Niliacas urbes, terris celeberrima Eois.
 „Hic vero exulibus nostris conducta prope amnem
 „Aedicula extra urbem lactissima; namque fenestris
 „E geminis Nilum, supraque infraque meantes
 „Prospectiunt toto amne rates, solatia fessae

„Interdum nuptae, quae sola, et cognita paucis
 „Interiora domus servat.“ „Sed quis labor olli?
 „Quo vitam infelix tolerat tot saucia curis?“
 „Nempe manu industri, digitisque intenta laborat,
 „Pingit acu, pictasque stupet vicinia telas. 260
 „Haec chlamys, hoc peplum Mariae labor est; puer iste
 „Cereus ejusdem pariter labor. „Hinc,“ Berenice,
 „Teque tuosque potes Phrygios absondere flores;
 „Aspice quos flores pingit Jesseia.“ „Jam quid
 „De puero JESU narras? Grandiusculus ille 265
 „Creverit, aequaevo venturus namque decembris
 „Quartam hiemem Benoni addet: quid jam ille tenellis
 „Incipit enodare labris? Quae gratia dictis?
 „Quid senior conjux? Ecquando in patria tecta
 „(Nam quid adhuc metuit?) gnatum uxoremque
 „reducet?“ 270

Hic bonus illacrymans hospes plorantia tersit
 Ora oculosque, manusque ad sidera sustulit ambas.
 „Delicium nostrum puer ille est, ipsaque mater
 „Transtulit e gremio saepe in mea brachia, sed non
 „Oscula ferre genis potui unquam, nam sacer obstat 275
 „Continuo pavor, et pulchri reverentia vultus.
 „Ille mihi curas vultu aspectuque serenat.
 „O belli crines! o labra corallina! Vellem
 „Audires, Susanna, semel cum matre loquentem:
 „Audiui ipse semel, nec possum audita referre.“ 280
 „Certe aliquid plusquam mortale est pupulus ille,
 „Et dixi toties, Maria, hic puer, hic tuus infans

V. 259. Formam industris apud Veteres fuisse putamus. Cfr. Doederlein Synon. T. I. p. 130.

V. 263. Phrygia, Asiae minoris regio, orientem versus ad Sangarium fluvium sita. Phrygii flores i. e. arte Phrygum acu picti, Virg. Aen. 3, 483.

V. 281. Ed. Venet. habet: ille puellus.

„Non est, quem caecum vulgus putat esse: fatere,
 „Altior est illi quam sit mortalis origo,
 „Tuque haec mira siles, sed et ipsa silentia nosco. 285
 „Tum pater: Audite hoc, Memphi quod nuper in horto
 „Contigit, et nostris sit meta haec ultima dictis.
 „Venerat alma parens Phariae molitricis in aedes,
 „Hortus ubi exiguus fuerat; sed frigore nondum
 „Exacto nec dum rupto se prodere primum 290
 „Folliculo, quos fagineis servabat in urnis,
 „Audebant flores, caryophila pleraque, pictae
 „Hesperides, nasturcia sera, rosaeque Damasci.
 „Illa tamen puero optanti decerpserat unum,
 „Cui calycis scissi e rima jam coccina vestis 295
 „Exibat distincta croco. Pulcherrimus infans
 „Ut tenuit, risit paulum; (mirabile dictu!)
 „Flosculus ipse etiam risit, nexusque virentes
 „Rupit, et explicuit sese; exemplumque secuta
 „Caetera turba etiam pictis caput extulit urnis. 300
 „At caepae quotquot fuerant, atque allia in horto
 „Continuo traxere luem, morboque peremptis
 „Successere alii frutices, flosque aureus inter
 „Purpureos reliquos, cui crux et tristia quaedam
 „Symbola, malleoli in foliis, et virgea flagra.” 305

Talia narrabat cunctis mirantibus hospes:
 Nec finis fandi, tot millia poscere rerum
 Instat adhuc denso circumfusa agmine turba,
 Effugiumque vetant. „Satis est: permittite jam nunc,
 „Ut pagum, et patrios agros atque arva revisam; 310
 „Namque diu hunc haustum puri aetheris exul anhelu.”
 Sic ait, atque iterum in pateram reliqua amphora versa est,

V. 288. Pharius. I, 2.

V. 292. Edit. Venet. pro caryophila (καρυόφυλλα) emendans legit colocasia.

Libavitque merum pleno tibi, Partheni, vitro.
 Inde domo egressus circum ibat florida rura,
 Vitiferos laudans colles auramque salubrem. 315
 Donec longaevi ventum est Simeonis in hortum,
 Nupta ubi Bethlaeo juveni pulcherrima Elisa
 Traxerat agrestem festa ad convivia turbam.
 Mensa ibi structa ingens sub opaco tegmine lauri,
 Impositaeque super lances metretaque nigro 320
 Stannea plena mero, et similis Phario obelisco
 Caseus in medio, atque anates, fumantiaque exta,
 Convivaeque boni circum, puerique operaeque,
 Messorisque, viri, nuptae, innuptaeque puellae.
 In medio Jonas pater in cathedra abiegna, 325
 Thoraca exutus, geminos interque molossos
 Iura dabat. Non hic famuli, nec inutile pondus
 Argenti, et vanae lites cui debita primum.
 Ante dapes manibus lympa, et subsellia circum
 Bellum importunum qui prima in sede locandus, 330
 Quive locus princeps; nec dignior expectandus
 Qui bibat ante alios, totque inter fercula tricae,
 Juscula, pulcullae, pastilli, et glutina rerum:
 Sed quales natura dapes creat, atque labore
 Empta fames, vultusque boni, et super omnia curis 335
 Libera mens, qua pauperiem clementia Divum
 Temperat, humanis ex aequo provida rebus.
 Talibus ergo diem solemneim turba trahebat.
 Interea Virgo et Pharia regione Puellus,
 Absentes quamvis, disjunctique aethere longe, 340
 Gaudia sincera, atque animos, atque otia pagi
 Laeta vident: utque alma suum tunc forte gerebat
 Infantem gremio complexa, utque ambo vicissim

V. 317. Bethlaeus. Cfr. VII, 231.

V. 326. Molossos sc. canes. Virg. Georg. 3, 403.

Muneribus super et dictis, atque hospite Jona
Plurima contulerant, roseo sic ore locuta est: 345

„Alme Puer (paulumque metu, non ausa fateri,
Continuit se: mox iterum formidine pulsa
Institit) „alme Puer, tua si mihi certa voluntas,
„Pulchrum aliquid caeleste hodie permittere nostris
„Agricolis inter solatia rustica vellem; 350
„Idque rogo, et meruere boni. Jam tempore longo
„Quae miseros nobis absentibus aegra fatiget
„Cura laborque, vides. Quid si manifestus uterque
„Laetitiae et ludo intentis, dum gaudia fervent,
„(Idque potes nutu) coram improvisus adesset? 355
„Quae tibi mens? quid ais, pulcherrime?“ Dixerat. Olli
Dius amor (quid enim matri neget?) ardua quamvis
Grandiaque, atque insueta poposcerat, ore sereno
Annuit: atque diem festum, et bona gaudia ruris
Claudere successu libuit genialia miro. 360

Assensit coelo Genitor quoque summus ab alto,
Altius hinc orsus quae post memoranda canemus:
Inventusque modus, condictaque tempora, lusus
Agrestes inter, sero post prandia sole:
Tantus amor patriae, atque absente in Virgine cura. 365

Iam virides ergo platani majoribus umbris
Undique opacarant hortum: tres circiter horae
Restabant siquidem solis, fusique per herbam,
Aggestasque trabes super, et sub vitibus altis 370
Agricolae pransi jam dudum taedia ventris
Distenti inter se vario sermone levabant.
Cum senior juvenes lentos in terga jacentes

V. 345. Edit. Veneta: Plurima contulerant, sic Parthenis ore locuta:

V. 349. Edit. Veneta: Pulchrum aliquid nostris hodie permittere, si fas,

V. 358. Edit. Veneta: Illa quidem pro: Grandiaque.

V. 359. Edit. Venet. pro bona gaudia l. convivia.

V. 368. Edit. Veneta: Restabant solis, fusique hinc inde per herbam,

Increpuit dictis pater Ammon: Oh quid inertes,
 Ut pasti saturique boves in stramine fusi,
 Tamdiu, ait, segnes horas consumitis? io! 375
 Macti animis, pueri, deterosa oscedine, ludo,
 Dum vacat, hoc reliquum traducite; surge, age, Laban,
 Surge, Joas piger, heus! ohe! Simul Abra puellas
 Parte alia hortari, atque omnem undique cogere pubem,
 Nomine quamque vocans: Esther, Sulamitis, Elisa, 380
 Ad ludum: ludo pulcherrima praemia victrix,
 Quae socias pedibus praeverterit optima, habebit.
 Continuo succensi animi, atque arrecta juvenus.
 Convenere omnes. Tumulo Susanna virenti
 Explicuit manibus velum, quod miserat alma 385
 Parthenis, hesternum munus. Quae vicerit, inquit,
 Hoc Mariae peplo cingat sibi tempora, sed dein
 Restituat post tres soles memor, atque rosarum
 Dona dabo innexam philyra violisque coronam.
 Inde alium, juvenes, ludum celebrabitis; ipse 390
 Praemia, ait Jonas, victori pocula servo,
 Pocula plena mero. Praecedite rite, puellae.
 His dictis festus sublatus clamor ad auras,
 Injectusque alacris furoꝝ, et nova gaudia cunctis.
 Pratum erat, et salices inter longissima visu 395
 Semita lata virens, longeque erecta sub auras
 Silvestris morus, cui quae prior oscula ferret,
 Atque manu viridem ramum divelleret, illa
 (Sic statuunt) roseum sertum et velamen haberet.
 Ergo locis pariter captis Alphaeus utrisque 400
 Percussis manibus signum dedit. Illicet omnes
 Effugiunt nimbo similes, studiisque juvenus

V. 382. Edit. Veneta: Quae socias cursu valeat praeverttere, habebit.

V. 394. Edit. Venet. pro. alacris l. alacer.

V. 396. Edit. Venet. pro lata l. utrinque.

Instigat variis: urge vestigia, Rachel,
 Te Damaris propior jam jam tenet: Hei mihi! rhamnus
 Vestibus implicitus; Zambrim fuge, Dina, sequentem: 405
 Perge alacris Juditha prior. Sonat undique laeto
 Circumjectus ager strepitu, vocesque per auras
 Congeminat nemorosa echo. Verum omnia pastor,
 Pastor amans Nymphae, nimiaque cupidine flagrans
 Turbavit Daniel ausis agrestibus. Ille 410
 Juditham sibi promissam, qua pulchrior ulla
 Non erat aequali in coetu, praecedere cursu
 Ardebat; studiisque et nisu corporis omni
 Incumbens, votis oculisque impellere euntem
 Instabat; sed postquam ultra perducere posse 415
 Non aliter videt, heu! Damari nil tale timenti,
 Heu lassae, quae jam metam prope anhela tenebat,
 Vicino e rivo faciem vestemque capillosque
 Irroravit aqua, et festum maculavit amictum
 Reticulumque, et syrma novum, calceosque nivales. 420
 Illa furens animis sorbum, quod forte gerebat,
 Conjicit in caput invisum toto impete, multa
 Vociferans, oneratque probris, et fuste reperto
 Nequicquam insequitur: dumque iras luctibus explet
 Femineis; raptum interea Juditha redibat 425
 Ostentans manibus ramum. Non liber habenis,
 Effusisque jubeis tanto redit impete victor
 E stadio Massylus equus, plausu incitus, ardens,
 Ut campos fugiens niveis quatit illa cothurnis,
 Crinibus in ventum sparsis. Sed virgo secuta 430
 Aemula par zephyris, et denique crine prehensam
 Injectaque utraque manu tenet, atque virentes

V. 410. Edit. Veneta: Turbavit Daniel. Hic primo in flore juventae

V. 422. Edit. Venet. legit: Conjicit in tergum fugientis plurima frustra

V. 428. Edit. Veneta: E stadio Massylus equus, non Parthica arundo,

Multa reluctanti frondes rapit; inde citato
 Ipsa prior cursu redit, et sibi debita dona
 In medio coetu exclamat, sparsique recentes 435
 Deplorat maculas rivi. Sed et altera plorans
 Sublatum repetit ramum, atque humeralia scissa,
 Et laceras queritur vittas: atque hinc pater Ammon,
 Inde utramque bonus dictis compescere Jonas.
 Quin et ridiculus Nabal se gutture pingui 440
 Arbiter in medio statuit; quem plurima fantem,
 Qua peponi agresti par struma excreverat ingens,
 Ambabus Damaris repulit facto impete palmis.
 Labitur ille putre in stagnum resupinus, ut ipso
 Margine constiterat lubrico. Risere cadentem, 445
 Nec sese tenuit Juditha, nec altera, coeno
 Ut videre atro emergentem, quem excita circum
 Turba canum insequitur lutulentum, et, qua fugit, anser,
 Atque anates raucis quatiunt clangoribus alas.
 Hinc paulum sopiti ignes, et fractior ira: 450
 Mitior hinc animis furor, et pax deinde secuta.
 Concordes junxere manus, et foedere justo
 Res ita composita, ut victrix Juditha referret
 Praemia: sed moestae Damari promisit in aurem
 Debbora partheniam chlamydem solatia victae. 455
 Sed non hic finis. Lis altera deinde secuta,
 Inque repentinum subito versa omnia luctum.
 Stabant intentae matres, et virginis auream
 Cervicem textis ornabant floribus. Illa
 Namque acubus fixis accommodat; altera subtus 460

V. 445. Edit. Venet. pro lubrico l. propior.¹

V. 458. seqq. Edit. Veneta:

Stabant intentae matres, et virginis una
 Circum omnes texto cingebant tempora flore.
 Illa acubus...

Virgineum peplum nodo implicat; altera flavos
 Educit crines; haec denique corrigit omnia,
 Atque aliter crines et velum et sarta reponit
 Florea: nec finis tricis muliebribus. Ast heu!
 Heu Daniel miser! heu miserae qui praemia nuper 465
 Abstuleras Damari! Nunc sacro denique velo
 Clausa, inter veluti nimbos argentea luna,
 Ut stetit in medio tua Judith compta amarantis,
 Et vernis redimita rosis; heu non tua Judith
 Amplius, heu sponsum, heu thalamos aversa repente, 470
 Et tedas exosa fugit, pactosque hymenaeos,
 Conjugiumque palam, et veteres detrectat amores.
 Nequicquam mater, nequicquam caetera turba,
 Atque avia, atque soror dictis lenire furentem:
 O gnata, o miserae dolor, et spes vana parentis! 475
 Unde odia? unde irae? et subita haec insania mentis?
 Ipse amens pastor flens, atque in genua volutus
 Crimina scitari lacrimans, veniamque precari.
 Aspera sed virgo, dictis haud mollibus, alto
 Abnuat ore minax: quantumque miserrimus ille 480
 Obsequiis ambit, tantum illa ferocius arcet.
 Dein versa ad matrem, thalami jam desere curas
 Hinc, ait, o genitrix, lacrimisque absiste precari;
 Nam mihi Carmeli sacra inter culmina florem
 Virgineum, atque aevi illaesum servare pudorem 485
 Est votum: hanc certam injiciunt mihi sidera mentem.

V. 465. Edit. Venet. pro heu miserae l. immeritae.

V. 470. Edit. Venet. pro heu thalamos l. thalamosque.

V. 476. Edit. Venet. pro et subita haec l. subitaeque.

V. 484. Carmelus Palaestinae promontorium ad meridiem Ptolemaidis Eliae prophetae commoratione celebratum, in quo complures cavernae inveniuntur, in quas nullo non tempore solitarii se receperunt. Amos 9, 3. I. Regg. 18, 19 seqq. II Regg. 2, 23. c. 4, 23.

Tum vero infelix sponsus quatiens pede terram,
 Et scissa endromide et chlamyde, abjectoque galero,
 Ingratam, immemorem, infidam, agrestemque vocare,
 Premia cui ludo victae nil tale merenti 490
 Heu demens tulerat: nunc donis nempe superba
 Promissos fugit illa toros. Furit improbus amens,
 Et nisi vi teneant conantem solvere capta
 Brachia, forte ruat praeceps moriturus in amnem,
 Aut sanctum properet manibus rescindere textum: 495
 Tantus agit caecam furor et vesania mentem.

At non passa diu tristes mitissima Mater,
 Nec donis turbare suis solatia ruris.
 Audiat haec, exosa domum, siqua innuba virgo
 Nubere caelesti sponso velit: audiat illa 500
 Cui thalamo felix, cui sese obstringat amanti.

Forte in secessu viridi, dum talia fervent,
 Tres pueri teneri atque boni, qua carpinus ingens
 Floruerat, summo speculati in vertice nidum
 Lusciniae jactis glebis saxisque per auras 405
 Dejicere instabant; parvis tamen irritus omnis
 Jamdudum conatus erat: cum visa repente
 E latebris silvae ante oculos pulcherrima imago,
 Incessu prorsus gestuque habituque Maria.
 Illa erat, illa manu Puerum de more trahebat; 510
 Seu visa in speciem tantum, seu vecta per auras
 (Quidquid id est) medio coram nitidissima luco
 Substitit, arridensque suo de more locuta:
 „O pueri, teneros haud fas convellere nidos,

V. 492. Edit. Venet. pro amens l. ira.

V. 503. seqq. Edit. Veneta:

Tres pueri summo speculati in vertice nidum
 Lusciniae appensum ramis, qua carpinus ingens
 Floruerat, jactis glebis saxisque per auras

Atque suos miserae matri subducere foetus, . . . 515
 Quos illa instruit ad cantus; nam deinde solutis.
 Illi etiam linguis, cantu nemora avia mulcent."
 Huc, ait, et positis saxis accedere coram
 Improbulos, coenoque manus abstergere jussit;
 Eduxitque sinu tria persica, et oscula rite . . . 520
 Ferre prius manibus docuit; primumque Manassi,
 Tum Jonathae, Phineique dedit: dein jam fugientes
 Acceptis donis, cupidos ostendere, rursum
 Ad sese revocat, prohibensque ea laedere morsu,
 Ferre intacta jubet: Vestris et matribus, inquit, . . . 525
 Si vos forte rogent, Maria haec Jesseia nobis,
 Dicite, dona dedit; gravibus jam libera curis
 Huc reditura brevi. Memores hoc deinde tenete:
 Dicite Juditham mihi servant, quam meus Infans
 Vult castis thalamis jam nunc sibi nubere Jesus. . . 530
 Audistis? Juditha meo desponsa Puello est:
 Hic meus, hanc, inquam, sibi nuptam destinat Infans.
 Sic instat, nomenque iterum, et mandata reposcit,
 Ut memores servant, recitentque fideliter omnia;
 Et plaesas voces, semesaque dicta reformat. . . 535
 Tantaque simplicitas erat, ut jam ferre docentem
 Praecupidi haud possent: Ite ocius, ite, puelli.
 Ocius exiguos per culta virentia gressus
 Accelerant laeti; procul et clamoribus altis
 Donam manu ostentant: Maria haec pulcherrima donat: 540
 Mirantesque adeunt matres, gremiisque reponunt,
 Et Mariam quandam, haud sibi notam, haec pulchra dedisse
 Munera. Ubi? qualis? quaenam? rogat undique circum
 Anxia turba. Illi vestes describere et ora,

V. 515. Edit. Veneta:

Atque suos matri per vim subducere foetus.

V. 526. Jesseia. I, 204.

Et digitis monstrare locum, et promittere certos 545
 Quamprimum in patriam reditus; atque insuper addunt
 Juditham Jesu desponsam, hanc nubere certis
 Promissis Puero. Tum facta silentia linguis,
 Injectusque pavor, sopitaque jurgia amantum,
 Illico deproperant certatim e colle virenti 550
 Praecipites, ducibus pueris. Ubi vero? ubi visa?
 Solliciti intentique rogant. Illi omnia circum
 Vestigare oculis: Hic primum objecta Manassi,
 Hic erat. Ast illie jam fons argenteus unda
 Stagnabat vitrea; violaeque, rosaeque marinae 555
 (Sic Itali appellant albas) cernuntur in herba.
 Illa tamen nec per salices quaesita, nec inter
 Pineta et larices, iterumque iterumque vocata
 Ulli usquam responsa dabat. Viden', Ismaris, illam!
 Eccilla! At subito ex oculis evanuit: at mox 560
 Visa iterum tilia super alta; at visa refugit.
 En rursum in stagno! Rachelis sed fuit error;
 Namque erat in nube, et vitreo apparebat in amne
 Nec deinde ulterius visa ulli. At territi agrestes
 Collectis cedris silvestribus atque ligustris 565
 Juditham Jesu desponsam rite sacrabant,
 Ignari quanto se nomine tollet ad astra
 Bellatrix quondam; quantum feret ardua palmas
 Juditham super antiquam; quaeque inclita rerum
 Hinc series oritura ingens, Jesseia postquam 570
 Parthenis in patrios remigraverit alma penates.

V. 569. Juditham super antiquam scil. filiam Merari celebrem ob liberatam, quam Holofernes obsidebat, Bethuliam. Cfr. libr. Judith.

V. 570. Jesseia. Cfr. lib. I, 204.

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Virgo ex Aegypto redux in itinere ab Angelis convivio excipitur. Patrios colles subeuntem vindemiatore longe prospiciunt. Oppidani admoniti obviam exeunt. Domi Susannae excipitur; inde paternas aedes subit. Puero, Matri, et seni nutritio felices somni nocturno cantu e coelo devocantur.

Candida jam coelo reparabat cornua Phoebe,
Spiciferamque manum radianti proxima soli
Erigone stellis gemmatam absconderat axe,
Cum laeti auguriis tandem caelestibus almae
Nazarii adventum Divae sensere propinquum. 5
Scilicet haec illis reditus certissima signa
Discedens dederat Jonas: Tria lilia quando
In Mariae specula niveum de cespite florem
Protulerint, coelo lunas exinde recentes
Observe, inquit; bis tertianamque reducet. 10
Lilia vernarant, bis tertia lunaque primum
Clara inter roseas visa est argentea nubes.

Et jam Diva Parens Mareotica regna relinquens
Caelesti monitu, saevi post fata tyranni,

V. 1. Phoebe (Diana) soror Apollinis. sive Solis, i. e. Luna. Virg. Georg. I, 431.

V. 3. Erigone sidus, quod Virginis appellatur. Hyg. fab. 130. et 254. Apollod. III, 14. 7.

V. 13. Mareotica regna. In Aegypto erat Marea s. Marcotis lacus: inde Mareoticus idem quod Aegyptius.

V. 14. Caelesti monitu. Matth. 2, 19.

Cum sene cumque suo tandem expectata Puello, 15
 Nazareos laeta in colles atque arva redibat.
 Olli puniceis interflaventibus ambit
 Texta umbella comas paleis, et tempora inumbrat,
 Coccina quam propius substringit taenia nexu:
 Obliqua ex humero descendit janthina zona, 20
 Qualem fusca genas et multo torrida sole
 Singario veniens e pago Aegyptia mater
 Ferre solet: niveos cyclas tegit ima cothurnos:
 Fraena regens senior custos it praevious: ipsa
 Foemineum in morem vehitur, nigrosque capillos 25
 In spiram tortos mundissima lina coercent.

Silva fuit tamarice virens elatisque recurvis
 Palmarum, torto qua scrupea calle nitentem
 Exigui laticis ducebat glarea venam.
 Haud procul inde Cison it campis murmure rauco, 30
 Praetextus glaucis cannis limoque palustri,
 Laeta Palaestinae: per pingua culta volutus.
 Hic fluvii haud procul a ripa sub colle virenti
 Bisdemi alati juvenes nemus inter opacum
 Floriferam mensam secreta in valle pararant 35
 Parthenidi et nato: opportunaque tempora nacti
 Ramorum e latebris laeto clamore repente
 Erupere. Dolos timuit deprensa viatrix
 Extemplo: risit caelestis Populus: ipse
 Improvisum epulum, senior, distentaque in herbis 40
 Candida lina stupes. Circumfusi undique ephebi,
 Pars onere infantis longo relevare parentem,
 Quadrupedis pars fraena manu prensare fugacis,

V. 22. Singara (orum) urbs Mesopotamiae in ripa Tigris. Plin. 5, 24,

V. 30. Cison (Κίσων, hodie Mokata, Mekatta) Palaestinae torrens, qui in vallem Esdrelon, ac deinde ad Acci (Ptolemaidis, St. Jean d'Acre) portum in mare medium defluit. Judd. 4, 12 — 14. c. 5, 19. 21.

Sarcinulas servare alii. Mitissima Virgo
 Officiosa queri, superum se fraude petitam, 45
 Se circumventam; simul interiora subibat
 Frondentis silvae; qua subterlabitur alnis
 Hinc atque hinc torrens. Illic gratissima lassis
 Parta quies paulum, et viridi mora dulcis in umbra.
 Crinibus alludunt Zephyri, strepit undique pennis 50
 Pictarum volucrum festus chorus, anthuli, alaudae,
 Ardeolaeque, canarinique. At rite ministri
 Dant manibus limphas; alii mantilia tonsis
 Expediunt villis: alii cerealia liba,
 Mora, oleasque ferunt. Magno prius alma Parenti 55
 Attollens oculos purasque ad sidera palmas
 Libabat Regina dapes: quas ordine pulchro
 In niveo alabastrite, inspersis amarantis
 Desuper effusisque crocis et amaraco odoro,
 Imponunt famuli, lac pressum, cerea pruna, 60
 Et mella, atque suis adopertas frondibus uvas.
 Haec cernens limis oculis terterrimus Orci
 Rumpitur invidia genius malus. Inter amoenae
 Anfractus vallis procul observarat euntes
 Jampridem scopulos circum, et juga celsa pererrans 65
 Capripedi Sátyro similis: nunc anxius amens
 Circum ibat nemus, ut mensam qui olfecit herilem
 Villosus canis, at metuens oleagina tergo
 Verbera, stratus humi lances patinasque tuetur,
 Hinc atque hinc mota fallens jejunia cauda: 70
 Haud aliter Stygius lustrabat singula gurges,

V. 45. Superum scil. Daemonum. In epistola ad Ephes. 2, 2. Diabolus
 (Satanas) quodammodo in aëre dominatur, et in inferiores daemones
 principatum exercet.

V. 59. Edit. Veneta:

Effusisque crocis, adianto et amaraco odoro,

Exertans oculos, nunc hac, nunc pervagus illac.
 Audit ebur pulsasque fides, ceu hubo, canoras,
 Ante ortum solis collectis horridus alis,
 Contemplatur aves: audit, mortalibus arces 75
 Sidereas, legio unde olim dejecta rebellis,
 Servari, his patrias sedes, his regna parari;
 Intenditque animos, arrectisque auribus adstat.
 At circum erranti et per ramos cuncta tuenti
 A tergo alatus fidicen cornu inter utrumque 80
 Barbiton infregit medium, quod forte gerebat:
 Nam tibi quo, petulans, aditus? ten', lurida pestis,
 Huc inferre? Apage hinc citius procul, heluo. Vento
 Ocior ille fuga pedibus quatit arva bisulcis,
 Tuta petens; summi scandentemque ardua montis 85
 Cernere erat pavidum, celsa de rupe tuentem,
 Atque utraque manu plagam cervice tegentem.

Inde iter ingressi accelerant. Strepit aethere aperto
 Laeta phalanx, pennisque supervolat, arvaque inumbrat.
 Pars florum manibus plenis effundere nimbos 90
 Virginis alba super velamina: pars pedes ire:
 Ille equitat croceas nubes, hic cruribus exit
 E mediis nebulis, hic summis prominet alis:
 Mille alii variis nectuntur in aëre nodis.
 Sic peregre incedens patriis pulcherrima campis 95
 Virgo propinquabat, vultu allatura beato
 Solem improvisum insperataque gaudia ruri.

Tempus erat, quo laeta novo gens munere terrae,
 Grandinis atque austri immunem illaesumque pruina
 Frugiferis e vinetis in rustica tecta 100

V. 73 — V. 78 incl. in Edit. Venet. non leguntur.

V. 100 seqq. Editio Venet. legit:

Autumnum plaustris, et sera legumina vertant

Frugiferis e vinetis in rustica tecta.

Jamque fere medio octobri vindemia circum

Convehit autumnum plaustris ingentibus. Et jam
 Plus medio, ut solet, octobri vindemia ferme
 Exacta in campis fuerat: restabat apricus
 Azariae collis, quo se gens rustica brochis
 Atque uncis tulerat cultris, confertaque passim 405
 Vimina erant nigris uvis: sonat omnis agresti
 Laetitia et cantu clivus. Cum raucus arator
 Auditus procul e sulcis intendere vocem
 Ingentem, et monstrare manu quiddam eminus: Heus o!
 Vos, inquit, Mariae redeunti occurrите; namque hic 410
 Bos cornu petit, et nequeo discedere. Sed vox
 Tam procul audiri haud poterat, frustraue per auras
 Itque reditque idem venoso e gutture clamor.
 At Jerichunta emensa oculis late undique campos,
 Atque arcens manibus phoebeia spicula utrisque, 415
 Per callem exiguum vix multo in lumine solis
 Agnovit reduces, intentoque indice matri
 Monstravit Zebidae, haec Miriae atque Orphae, Orphaque
 Osiae,
 Atque hic Romeliae, haec Liae (sed non tamen illam -
 Credere vult Jonathas): „illa est, illa, inquit Elisa, 420
 Quam te ego praesentem video.“ „Quo pignore certas?“
 „Quo tu cunque velis:“ signabatque indice certo,
 Nec jam amens animo poterat, nec colle teneri.
 Interea observant alii, qua Silvia monstrat,
 Silvia Idumaeas inter pulcherrima nymphas, 425
 Intentisque oculis et hiulcis oribus adstant.

V. 104. Brochus a graeco βρόχος, retinaculum, quo vindemiares utebantur, significat etiam vas vinarium. Edit. Venet. emendans legit bennis.

V. 114. Jericho in tribu Benjamin inter Hierosolymam et Jordanem urbs palmarum (πόλις φοινίκων) dicta (Deut. 34, 3), agro admodum fertili gaudebat. Strabo lib. 16. Plin. H. N. 5, 14.

V. 125. Idumaeas. Cf. lib. I, 34.

At pueri jam praemissi garritibus altis,
 Illa est, unanimes geminant: illa, inquit arator,
 E sulcis iterum clamans. Tum protinus altis
 Decurrere jugis, cistis in colle relictis, 130
 Viscatis manibus raptim ad femoralia tersis.

In corbem praeceps Zabulon, in mulctra Barucchus
 Prolapsi, atque agiles iterum (tanto impete oborta
 Gaudia) deproperant laeti. Quis murmura vero
 Explicet et voces vultusque hilaremque tumultum? 135
 Illam omnes in tecta sequi velle: at bona mater
 Id vetat, et qualis vindemia quantaque laeto
 Ore serena rogat, comitari iterumque volentes
 Abnuat omnino. Tamen uvas rite ligatas
 Et puer et custos et formosissima Virgo 140
 Quisque suas manibus gratissima dona ferebant.

Hinc iter accelerant. Mater blandita puello
 Purpurei autumnus donum sibi laeta poposcit.
 Ille dedit, manibus sublatum munus utrisque
 Ostendens. Dictu mirabile! Juncta racemo 145
 Improvisa ceres mixtis flavebat aristis,
 Quale amethysto aurum nexum insertumve pyropis.
 Obstupuit genitrix: unde haec, unde aurea messis?
 Cui puer: Hac olim gemina sub fruge, cruento
 Jam propior letho, instituam solemnia
 sacra, 150

Atque utroque tegam Numen mirabile velo.
 Nec plura: attonitam dictis trepidamque reliquit.

Corripuere viam, qua multo semita girat
 Autumno dives. Dextra laevaue frequentes

V. 131. Femoralia i. q. tegumenta femorum. Isid. Or. 19, 22.

V. 138. Edit. Venet. pro comitari iterumque legit: comitesque anteire.

V. 149 seqq. Confer Matth. 26, 26 — 29. Marc. 14, 23 — 26. Luc. 22, 14 — 20.

V. 142 — 152 in Edit. Veneta non leguntur.

Juglandes prunique humilique ex arbore ficus 155
 Consortis ramis, praetexunt undique callem.
 Cernuntur veteres turres atque oppida longe,
 Immensum camporum aequor nemorumque recessus,
 Auditurque fragor torrentis, quem cava subtus
 Vallis agit per semesae declivia ripae: 160
 Hinc iter in patriam nemoroso tramite villam,
 Quam sol purpureo devexus lumine inaurat.

At pueri interea, quos non retinere potestas
 Ulla fuit, raptim celeres in tecta volarant,
 Aegre animam prae laetitia cursuque trahentes, 165
 Nuntia laetitiae pubes. Volat illico fama;
 Fit clamor tectis; Mariae evulgata propinquae
 Nomina laeta sonant: strepit omnis murmure pagus.
 Ad Deborah Samuel, ad Saram devolat Esther,
 Contiguam Zambrim foribus Susanna vocabat; 170
 Haec specula ex alto Sulamitim, haec laeta fenestris
 Ore exerto Amarim: Jessea puella, sodales,
 Clamat, io! reducem jam nuncius alter et alter
 Retulit. Exoritur clamor, variaeque vicissim
 Scitantum voces: sed et ipsi cruribus hirtis, 175
 Audito strepitu, lacubus qui vina premebant,
 Attoniti cessant, et quae nova gaudia poscunt,
 Prodibantque rubro depicti corpora musto.
 Jamque iter accelerans processerat obvia campis
 Susanna, huic Judith comes ibat, pulchraque Elisa. 180
 Nec longum in medio tempus, cum visa per ulmos
 Perque humiles vites herboso incedere clivo,
 Pomiferos inter peregrina Puerpera ramos.
 Agnovere procul vestes, lacrimasque dedere:
 Mox plausum ingentem tollunt, quo personat aether 185
 Et circumjecti colles vallesque resultant.

Exiguum restabat iter, spatiique, quod usque
 Nazareum ad pagum superest, absolvere Virgo
 Vult pedes: arreptis fraenis deducere asellum
 Inter se pueri certant: Judithaque pulchrum 490
 Implicitum manibus Jesum trahit: ipsa sodales,
 Mirantesque inter pergis, Jesseia, matres,
 Respirans placide, atque oculos per singula ducens,
 Sustentans manibus vestes, qua semita aquosa est.
 Sarcinulas humeris Jonathas gerit: obvia passim 495
 Armenta occurrunt agrestumque agmina. Jamque
 Apparent humiles muri turresque vetusti
 Oppiduli vestitae ederis, antiquaque tecta,
 Quae procul agnoscis, Senior bone, flensque salutas.
 Ipse diem nollet jam seram absolvere Phoebus 200
 Tam cito, deque suo dolor est descendere curru,
 Atque utraque manu roseos tenet axe jugales.

Ast ubi Susannae bona Virgo evasit in aedes,
 Hic fragor, hic strepitus, amplexus, oscula mille,
 Mille hilares voces, mixtumque sine ordine discors 205
 Undique murmur erat. Nec viso litore nautae,
 Nec genitrix nato, nec conjuge nupta recepto,
 Quem bello, aut pelago extinctum miseranda putarat,
 Nec quidquid possunt laeti sibi fingere noctu —
 Insomnes vates, aequare haec gaudia possint. 210
 O tandem post secla redux! o denique sospes
 Reddita lux orbae patriae, expectata tot annis!
 Ut formosa redis nil coelo decolor illo!
 Quae via, qui cursus, quae sors inopina revexit?
 Ecce humeris curvis octogenaria conjux 215
 Alphaei explicitis ulnis edentula voces

V.194. Edit. Veneta:

Sustentatque manu vestes, qua semita aquosa est.

V.208. Ed. Venet. pro miseranda legit: decepta.

Non intellectas labiis conatur utrisque,
 Et gnatam (sic illa vocat) complexa fatigat.
 En Beroe, en veniens e torcularibus Abra,
 Musta recentia utraque manu lactissima portans, 220
 Cui puer hinc Ammon, hinc Ruben vestibus haerent.
 Mox Debora ascensu subit improvisa repente,
 Ingenti clamore ruens in colla, lacertis
 Injectis haerens non extricabilis: ipsa
 Candidior nive Cissa latrans formosa catella 225
 Agnoscit reducem, et circum mille implicat orbes,
 Et vestes scalpit, genibusque audacula reptat.
 Utque animam Debora assumpsit: Mella, inquit, in horto
 (Attraxitque auram toto ore et pectore anhela)
 Mella, inquam, e ceris dum seligo, nuncius Helis 230
 Te advenisse tulit, mea lux; huc protinus amens
 Advolo; sed fari vix possum, namque cucurri
 Praepectibus cervis, et fulminis ocior alis.
 Ut tandem amplector! Quae sors, dulcissima rerum,
 Quae reducem fausta aura tulit? nam patria nunquam 235
 Oppida visuram, et prorsus mutasse Canopo,
 (Me miseram!) hos agros et tecta antiqua putaram.
 Ut te versicolor decet haec Aegyptia palla!
 Hiccine Niligenis cultus habitusque puellis?
 Te sinito huc paulo propiorem in luce videri. 240
 Haec inter festus sublatus clamor ad auras,
 Illataeque faces, et lux face pulchrior omni:
 Namque aderat pulcher Jesus Samuelis in ulnis,
 Atque una longaevus Amos, et vertice glabro
 Nathanael; veteres Joseph quos inter amicos 245
 It lacrimans; interque manus pulcherrimus Infans
 Stabat, ut in mediis nivibus rosa nata decembri

V. 236. Canopus. I, 68.

V. 239. Niligenis. Cf. I, 51.

Quam circum canae glacies mirantur et imbres
 Vernantem, nec duram hiemem nimbosque timentem.
 Hinc Bethsabaea, hinc Rachel, et Silvia ridens, 250
 O quae bella humero vestis niveique cothurni!
 Quae manus haec nevit, quae licia candida torsit?
 Ille ori digito inserto placidissimus adstat,
 Nec pavet hirsutum mentum Samuelis, et horrens
 Brachia circum, semiadapertaque pectora linum. 255

At satis est, matres, satis est: discedere lassam
 Jam sinite in patrias aedes: nam tempora fando
 Haud deerunt: sic Beris anus, sic Debbora dictis,
 Sic jubet ore gravi Samuel; nam sistere votis,
 Nec precibus potuere ullis, facibusque praeibat 260
 Iuditha, inque diem (ne quicquam, Diva, recusas)
 Debbora jam statuit convivia festa sequentem.
 Talia Virgo tulit patrio solatia ruri,
 Post noctem obscuram, suspiria votaue multa,
 Mercedem luctus primaeque crepuscula lucis. 265

Nox ruit. In nidis volucres, in frondibus aura,
 Ipsa etiam ripis stagna acclinata quierant,
 Et dormire putes, pictasque in gurgite stellas
 Esse quiescentis nitidissima somnia limphae.
 Cum levis in nimbo delapsa volucris alis 270
 Laetitia in terras stellato ex aethere venit:
 Cui comes ille ciens animos, et pectora versans
 Spiritus, a capreis montanis nomen adeptus,
 Ignotum Latio nomen; pictoribus ille
 Interdum assistens operi, nec segnius instans 275
 Vatibus ante alios Musis gratissimus hospes.

Pastor erat Didymus, qui quondam captus amore
 Caelesti sese comitem sociumque puello
 Addiderat Jesu. Is ventos praedicere doctus,

Quidve obitus ferrent varii, astrorumque meatus, 280
 A strepitu procul et turba silvestribus annos
 Egerat intentus calamis, haud noxius ulli.
 Felix, cui vigiles nondum prudentia curas
 Attulerat veniens; quin rerum incuria et ipsa
 Inconstans mens et vaga conciliarat amorem. 285
 Huic levis in noctem jam seram Spiritus ille
 Laetitiae comes insiluit; quo plurima secum
 Ibat agens animis, insueto percitus oestro.
 Namque injecta hilaris mens improvisa: sub ipsis
 (Cogere si posset sociorum plectra) fenestris 290
 Virginis instruere ad citharam melos; atque sereno
 Hospitibus fessis coelo deducere somnos.
 Sed quid tum poterat? quos importunus adiret?
 Aut pulsare fores obscura auderet in umbra?
 Ecce autem, vario secum dum fluctuat aestu, 295
 Ecce, inquam, socii vates, quos entheus idem
 Spiritus excierat. Citharas hic vertice eburno,
 Ille lyram ex ebено, hic sistrum, sua munera quisque,
 Delicias atque agrestum intervalla laborum
 Attulerant secum. Non gratior ulla voluptas, 300
 Quam quae improviso conducta, ex tempore nullis
 In longum trahitur dilata ambagibus. Ergo
 Una omnes pariter per opaci compita ruris,
 Quo furor immissus, quo mens incensa vocabat,
 Elpinus, pastor Ligus, Alcindusque secuti, 305
 Montanusque (haec nomina erant; sed Montius iste,
 Hic Magius vulgo dicti, Pastorius ille,
 Hic Lemene) papaveribus sertisque rosarum

V. 283 — 286 in Edit. Veneta desunt.

V. 294 inter et 295 Edit. Venet. inserit:

Haeret inops animi, mentemque per omnia versat.

V. 301. Edit. Venet. pro ex tempore l. acceptaque.

Et violis crinem praecincti: nec mora. Postquam
 Ventum est stellato sub dio ad limina nota 310
 Summissim inter se primum, intentique canoras
 Auribus explorant chordas, tenduntque remittuntque
 Ad numeros calami certos. Cunctisque paratis
 Dum quisque officiis certat, primusque recusat
 Rumpere prae reliquis nocturna silentia voce; 315
 Ipse canam, finem positurus, Didymus inquit:
 Nam vereor, si forte puer vos candidus ille
 Audiat, haud unquam vigilantes claudet ocellos;
 Usque adeo vestras dulce est audire camoenas.
 Insidiatricem venatricemque soporis 320
 Fabellam meditor, quae taedia languoremque
 Paulatim insinuet. Simul ergo per aëra somnos
 Videritis coelo delapsos, illico nobis
 Cessandum; inque humiles nullo clamore fenestras
 Cogendi belle. Facile est agnoscere: plumae 325
 Sunt humeris variae, sunt alba papavera circum
 Tempora, populeosque agitant sine murmure ramos.
 His ita compositis per opaca silentia pastor
 Concordes inter citharas sic ora resolvit:
 a) Humanus peragrabat Amor sine viribus, aeger 330
 Jamdudum: furtim namque ille comederat horto
 Aurea poma, latens quae forte infecerat anguis:
 Optabatque miser quiddam, nec quid sibi vellet,
 Infelix norat; sed erant medicamina quaedam,
 b) Quae tamen haud ullis poterat conquirere terris. 335

V. 317. Edit. Veneta: Nam vereor, si forte puer vos ille canentes

V. 319 inter et 320 Edit. Venet. ponit:

Ipse autem, quantum rauco modulamine possum,

a) Amor humanus aeger. (Adnotationes, quas sub lit. a) b) etc. inferimus, ipsius Ceva e sunt).

b) nusquam invenit remedia.

Venit ad auriferum Gangem, sed acerbior inde
 Facta sitis, rursumque Tago sitis altera crevit.
 Sedit Erythraeum ad pelagus, sed littore conchas
 Dum teneris aperit digitis, digitum una momordit,
 Quem laesum intorto religabat taenia filo. 340
 Venit et in Cypron lassus. Quid singula narro?
 Nullum erat in terris aegro solamen Amori.
 O miser, ignarus quae pars tibi cognita nondum
 Terrarum profugo restet! Tibi restat Idume:
 Haec regio, hoc coelum, haec certam feret aura salutem. 345
 c) Venit Idumaeas tandem.... (subsistite paulum;
 Nam quiddam, instar avis, visum est considerare opacos
 Hosce inter ramos. Sopor est pulcherrimus: et mox,
 Spero, alios pariter deducam in retia cantu)
 Venit Idumaeas tandem, inquam, fessus in oras, 350
 Jordanemque bibit: dumque agris devius errat,
 Lamentisque vias, atque auras questibus implet;
 Illum moerentem vidit pulcherrima mater,
 d) Coelestis pueri mater, tenuitque fugacem,

V. 336 seq. Edit. Veneta: Venit ad auriferum Gangem, sed acerbius inde
 Aucta sitis,

V. 336. Ganges (*Γάγγης*) maximus Indiae fluvius, qui ulteriorem a citiore India disternit.

V. 337. Tago (Hispan. Tago, Lusit. Tejo) Hispaniae et Lusitaniae fluvius, qui ad Ulyssiponem urbem in Oceanum influit.

V. 338. Erythraeum pelagus i. e. mare rubrum Arabiam inter et Aegyptum.

V. 338. seq. Edit. Venet. pro conchas l. in ipso: et pro teneris l. conchas.

V. 341. Cyprus et Cypros (*Κύπρος*) insula magna maris mediterranei.

V. 344. Idume. Cf. I, 34.

c) Venit ad Jordanem.

V. 351. Jordan (descendens) fluvius Palaestinae celeberrimus, qui ad radicem montis Antilibani oritur, et in lacum Asphaltitem (mare mortuum) exit. Cfr. Bachiene Palaestinae descriptio. Vol. I. P. I. §. 50 — 62.

d) a Maria hospitio excipitur.

Florantique dedit bellaria: verbaque dixit 355
 Blanda adeo, dulcesque minas adjecit, ut ille
 Captivum dederit sese; subiitque penates,
 Assuevitque puer lacti mellique; nec auro
 Sortem hanc, nec gemma quavis pretiove dedisset.
 Hic aeger passus curam est, hic jungere utrasque 360
 Edidicit palmas ad solem versus eoum,
 e) Curvatis genibus supplex; hic denique lenta
 Sensim convaluit febri... (subsistite rursum;
 Nam tecto insedit, ni fallor, penniger alter
 Somnus; at exiguus latet, et vix prominet alis 365
 Undique stellatis: superest nunc tertius; at mox
 In viscum veniet) febri, inquam, denique lenta
 Sensim convaluit: sed quam brevis, ah! fuit ista
 Parta salus, miserande puer, mox, heu! moriturus
 (Aspera nam sic fata volunt) moriturus acerbo 370
 Funere. Namque aderat sub eodem paupere tecto
 Alter Amor, sed coelestis, sed natus olympto;
 Terrestremque illum dedignabatur eodem
 Sub lare, quippe levem, cui vox, cui mellea tantum
 Vis inerat verbis, sed nullae in corpore vires. 375
 f) Ergo aliquando miser fando dum plurima jactat,
 Ut solet, atque alium vocat in certamina demens,
 Seu lusus, seu lucta fuit, (quidquid fuit) ictu
 Stratus humi cecidit; nec profuit illico vitam
 Poscere, nec cubito manibusque avertere vulnus; 380
 Vulnus atrox lethale imo sub pectore fixum est,
 Nec lacrimae, gemitusve ulli valere precantis.
 Saucius ergo, aegreque trahens vestigia, tecto
 Successit, jacuitque toro; sed amabilis illa

e) convalescit.

f) Sed ausus provocare divinum amorem ab eodem vulneratur.

Plaga erat, atque adeo dulcis, ut ferre medelam 385
 Nollet, nec rivos calidi retinere cruoris,
 g) Nec fomenta pati: donec cum sanguine vires
 Paulatim exanimis abiere, exhaustaque vita est.
 Ah puer! ah! jaculis quis te concurrere, demens,
 Talibus incautum traxit non viribus aequis? 390
 Accipe nunc, quae non sentis, solatia mortis.
 Nam pulchram ut vidit faciem, et fera vulnera victor,
 Effudit lacrimas: implevitque astra querelis,
 Incubuitque super, dixitque tenerrima verba.
 Dumque sinu toto foveat, et dum brachia collo 395
 Injicit, atque arctis tenerisque amplexibus haeret;
 Tam valide exanimem pressit, sic membra lacertis
 h) Frigida strinxit, ut e geminis amor unus et idem
 Extiterit pueris. Sic terris irrequietum,
 Humanis rebus lassum, misereque vagantem, 400
 Diva, trahis nostrum mira dulcedine amorem,
 Aegrum quem reficis blande; mox viribus auctus
 Paulatim exuitur terrenis sensibus: inde
 Evadit coelestis amor. Jam ponite plectra:
 Fabellam cecini; nec fas producere carmen. 405
 Nam bene si video in tenebris, tandem ultimus axe
 Labitur ecce sopor nitidis argenteus alis.
 Jamque omnes gradiuntur humo; jam tecta volatu
 Sacra petunt: jamque ille Senis frontem insilit; alter
 Lucentes digitis tibi, pupe, resignat ocellos: 410
 Ille utraque manu furtim nivea ora parenti
 Obtegit a tergo. Tranquilla silentia labris
 Admoto digito subeunt: Genii nocturnas

g) Exuitur sensibus.

h) In Amorem divinum vertitur.

Lampadas extinxere omnes: tuque humida velum
Nox super extendis, procul et discedere mandas: 415
Namque horae sex nigricomae, quae somnia portant,
Somnia bella, ebena textis inclusa canistris,
Haud inferre pedem nobis praesentibus audent.

Pergimus: at vobis, vates, pro munere tanto
Hic Puer et Pueri custos formosae Mater, 420
Supremus somnus cum sero advenerit, adsint.

V. 414 et 115. Edit. Veneta: tuque humida velo

Nox super extento procul hinc discedere mandas.

V. 417. Edit. Veneta: Somnia pulchra.

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

DAEMON livore concitus bellum adversus Jesum molitur. Speculatores lemures mentito habitu Nazareth praemittuntur. Armilustrium instituitur in Perside. In conventu matrum praesente Virgine Daemon explorator detegitur. Delpara ab Angelo monetur, ut secedat cum puero in desertum d. Joannis Baptistae. Castra inferna in montes Abarim descendunt, atque ibi rixa exorta mox classe aërea daemonum delapsa bacchanal celebratur.

Qualis formosum nivea cervice catellum,
Virgineo in gremio manibus quem comit eburnis
Foemina, sic meritum cernens dolet invidus, ore
Allatratque rudi turpis quandoque molossus,
Dilectus dominae ille etiam, cum candidus olim 5
Et tener et blandus fuerat, nunc vincula collo
Gestantem absterrent mensis, et postibus arcent:
Haud aliter Puerum coelestem dum videt hostis
Luridus, ipse etiam quondam, cum degeret astris,
Delicium coeli, ringit, totusque veneno 10
Livescit miser, et partes se versat in omnes,
Laedere si tenerum queat, atque absumere letho.
Quin etiam infelix jubet arma capessere vulgus
Taenarium, atque iterum superis indicere bella:

V. 14. **Taenarium.** Apud Taenarum, promontorium Laconiae (in extrema Peloponneso meridiem versus) orci introitus esse putabatur. Itaque taenarium vulgus idem valet, atque inferum sive orci vulgus.

Demens, qui rursum tentare pericula Martis 15
 Ausit, et unde miser cecidit, se credere coelo;
 Tartareum quamvis sceptrum soliumve tremiscat,
 Indicioque Puer non uno extrema minetur.
 Unde adeo incensus furiis huc turbidus usque
 Praelia distulerit, causas evolvere ab alto 20
 Longa foret series. Pharii namque arva Canopi
 Ut primum tetigit Deus infans, illius omnis
 Horruit adventum jam tum Mareotica tellus,
 Oraque torserunt signa aerea, templaque passim
 Traxere ingentes rimas; simulacraque mutis 25
 Adventante Deo pressere oracula linguis.
 Hinc rabies collecta ingens, semperque recenti
 Clade auctus dolor et virus: centum acta sub Orco
 Concilia: innumerae fraudes textae atque retextae:
 Conscripti expunctique duces. Mens omnibus anceps, 30
 An vates, an forte aliquis de gente supremi
 Ordinis, an demum (quod non est credere) Numen
 Humana lateat sub imagine. Nec minus acti
 In diversa animi, quid agant, quibus artibus obstant;
 Num simulent, num marte palam concurrere certent. 35
 Ac veluti, prius abruptis quam nubibus imber
 Praecipitet, longe clausum inter nubila raucum
 It murmur, ventique fremunt, noxque ingruit atra
 Paulatim coelum eripiens; et jam tonat axis,
 Jamque cadunt guttae ingentes: tum denique fractus 40
 Horrisono bombo ruit inter fulguræ nimbus:
 Haud aliter coecus furor, atque odia aspera tandem
 Evasere modum; bellicue obstacula rupit

V. 16. Edit. Venet. pro miser l. olim.

V. 17 et 18. omisit Edit. Veneta.

V. 31. Pharii Canopi. Cfr. I, 2. 68.

V. 38. Mareotia tellus. Cfr. II, 13.

Ille explorator quondam teterrimus, ausus
 Os inferre epulis, reduci quas coelica turba 45
 Virgini adornarat. Probro ignavissimus impar
 Per deserta vagus Samarcia, tempore longo
 Abditus in silvis latuit: Stygiosque reversus
 Postremo ad manes inhonorum in vertice vulnus,
 Quod nemore in sacro citharista inflixerat Ales, 50
 Ostendit coram; quaeque illic viderat, et quae
 Audierat, retulit. Tunc imis atra medullis
 Exarsit rabies, penitusque ignavia tristes
 In flammās abiit: tum fracta repagula Ditis,
 Tum sociis data libertas, patefactaque claustra, 55
 Emissae furiae ex adytis, decretaque bella.

Principio lemures praemissi Nazareth, ore
 Mentito atque habitu agresti, qui tempora nacti
 Insidias struerent, atque explorata referrent.
 Illi autem, ne quid male comptum turpia Avernī 60
 Proderet, his dictis menda erroresque monebant:
 „Hanc tu cornigeram frontem melius nisi celes,
 „Dignoscere statim; atque aliquis fortasse choraules
 „Capripedi ut socio cithara tibi rursus ad aures
 „Carmen idem recinet. Tibi vero haec bubula calceo 65
 „Ungula se nimium prodit. Tu pellibus uncōs
 „Hos digitos: Tuque auriculas has obtege: Tuque hanc,

V. 47. Samarcia. Samaria (Σαμαρία) regio Palaestinae mediae.

I. Macc. 10, 30. Luc. 17, 11. Flav. Jos. bell. jud. III, §. 4.

V. 57. Lemures (μορμολύνκεια) i. q. Manes sive Larvae, spectra et huiusmodi nocturna terribilamenta. Apulej. de Deo Socrat. Ovid. Fasti V, 421 seqq. Hic daemones significant.

V. 60. Avernus (ἄορος) lacus Italiae prope Neapolin, qui pestiferis exhalationibus notus erat, ita ut aves supervolantes perirent (inde ἄορος). Quo fiebat, ut et hic, sicut in Taenaro aditus ad inferos esse diceretur. Cf. Virg. Aen. VI et Excurs II Heynii. Tzet. ad Lycophr. 704.

„Quae male serpit humi sinuosa, recollige caudam.
 „Nescio quid siet hoc: quoties mentirier ora,
 „Incessumve hominum libuit, quid semper iniquum 70
 „Prosilit, atque Orci frustum, aut mala lingula pendet.”
 Nunc, Stygii, huc animum, fratres. Nos Belphegor istoc
 Exploratores mittit, qui nunc Babylone
 Eductos Erebo pedites equitesve recenset
 Adversus Puerum, cui centum millia fama est 75
 Aligerum lateri advigilare. Puerne, Deusne,
 Incertum: remque hanc scabere, et sibi cuncta referri
 Continuo mandat. Vos ergo advortite mentem,
 Quid mediter, quae se primum sors optuma pandat.
 Caesarum est hodie infantum lux annua. Rite 80
 Convenient matres in silvam, ubi cespitem ficti
 Sunt tumuli septem lactentum: atque huc quoque mater
 Adveniet pueri Je.. (vau! ferme excidit ore
 Flammivomum nomen, quod sulphure pejus adurit).
 Hic ego plorantes inter lacrumabor anilem 85
 In speciem curas acuens, mixtoque dolorem
 Felle ciens, spargamque ignes et nigra venena.
 Vos, simul in vulgus paulatim serpere virus
 Coeperit, extemplo facies assumite matrum,
 Quae peregre Aegypti veniunt ex urbibus, atros 90
 Appensos pueros zonis ad colla gerentes.
 Atque ibi clade pari (cum Memphi degeret infans

V. 71. Edit. Veneta: Prosilit, atque aliquod frustum Orci, aut lingula pendet.

V. 72. Belphegor nomen idoli Moabitarum, quod libidinoso et turpe colebatur. Num. 25, 1 sqq. 31, 16. Jos. 22, 17. Hic satanam principem subintellige.

V. 73. Babylon celeberrima olim Asiae urbs in regione compestri Sinear (Sennahar) ad Euphratem.

V. 80. Caesarum infantum. Cfr. Evang. Matth. 2, 16 sqq.

V. 92. Memphi. Cf. I, 87.

Jesseus) caesos pariter sine more puellōs
 Dicite, vosque aegre elapsas, mediosque per enses
 Perque neces, vestros rapuisse e funere gnatos. 95
 Sic fraus egregie mihi nodo intexta; nec impar
 (Spero equidem) merces operi promissa sequetur.
 Talia jactantes, densa caligine septi
 Ibant, et muros pagi portasque subibant,
 Atque locum, insidiisque modum tempusque parabant. 100
 Atque ea dum lemures obscurae noctis in umbra
 Consilia et fraudes agitant, jam Persidos arvis
 Constiterat legio Ditis; tanto illa paratu
 Flammarum atque aeris, quanto si funditus orbis
 Vastandus terrae, aut repetendum ultricibus armis 105
 Sidus hyperboreum soliumve Aquilone locandum.
 Non tot ad Euphratem vastis tentoria campis
 Victor Amurrathes quondam Babylonia circum
 Moenia distendit; nec tot Mustaphus eoīs
 Viribus excitis, totoque Oriente coacto, 110
 Austriacam implevit nuper terrore Viennam,
 Quot Stygias turmas sub signa Beelphegor Orci
 Egerat ad ripas Chaldaei fluminis, ipsam
 Atque urbem flammis et fumo atque aethera et omnes

V.102. Persis Asiae ampla provincia ad mare persicum, a Perse vel Perseo rege sic dicta. Pl. Pers. '4, 3, 28.

V.107. Euphrates Asiae fluvius, qui in Niphate monte Armeniae majoris oritur, et cum Tigride in sinum Persicum cadit. Plin. V. 24, 20.

V.108. Amurrathes sive Murad IV anno 1637 Bagdad et Erivan urbes Persis bello ereptas regno suo adiecit.

V.109. Mustaphus militiae Turcae praefectus, qui anno 1680 Viennam oppugnavit.

V.112. In Edit. Venet. pro Beelphegor Orci legitur: coegerat Orcus.

V.113. Stygias turmas. Styx, fons Arcadiae, quem Homerus finxit Inferni paludem, ponitur pro ipsis Inferis. Paus. VIII, 18.

V.113. in Edit. Venet. desideratur.

Afflarat campos. Callotti quisquis eremum 115
 Infernasque acies pictas portentaque vidit,
 Totque illic Erebi formas, Antonius olim
 Numine confusus quae dispulit omnia in auras;
 Ille satis nondum sibi spectra haec horrida fingat.
 Quid primum, quid deinde canam? Namque aëre toto 120
 Plena avium stygiis rostris, plena omnia gryphis,
 Atque ipso emergunt orcae atque acherusia cete,
 Attolluntque caput fluvio, et vada turbida verrunt.
 Tercentum in leucas latis exercitus horrens
 Porrigitur campis; quamtumve interjacet arvi 125
 Harpyiae Scyllaeque tenent, nigrique elephanti,
 Phantuae, Onoscelides, Phonique levesque Paredri;
 Vexillumque Erebi ferrata e cuspide pendet
 Daemonis hirsuti pellis, quam ventilat Auster,
 Ipse etiam ex Erebo perflans. Quid murmura circum, 130
 Quid raucos fremitus castrorumque otia cantem?
 Pars piceos infraenat equos, pars aerea stipat
 Tormenta ingestis lemorum in cava viscera turmis,
 Atque alius bombo horrissono displodit in auras.

V. 115. Jacobus Callot, chalcographus celebris, natus Nanceji (Nancy) anno 1593, mortuus 1635.

V. 117. S. Antonius Abbas, qui patientia et abstinencia, labore ac studio literarum ss. multos superabat, Constantino M. imperante in vastissimam Aegypti solitudinem se contulit, ubi daemonum tentationes vanas reddidit.

V. 119. Edit. Venet. pro haec horrida l. horrentia.

V. 126. Harpyae (*Ἀρπυΐαι*), Furiarum genus, ad homines puniendos mittebantur. Virg. Aen. III, 216. 226. Hoc loco cacodaemones, uti eod. vers. Scyllae. Scylla, monstrum marinum in freto Siculo. Odys. XII, 73 — 99. Virg. Aen. VI, 74.

V. 127. Phantuae (a *φαίνομαι*), Onoscelides (ab *ὄνος* et *σκεῖλος*), Phoni (a *φόνος*), Paredri (a *παρά* et *ἔδρα*) sunt genii mali hominibus infesti. Cf. August. de civ. Dei. Lib. 15, c. 28. Hieronym. vit. Hilarii.

Hic Centaurorum submisso poplite calces 135
 Atro praecinctus corio, convitia jactans,
 Aeratis soleis ferruminat: ille retusos
 Exacuit mercede ungues et cornua passim
 Cum stridore rota circum acta, quam pede versat,
 Doliolo e nigro in silicem stillante cremore. 140
 Tum dirae facies, quales e marmore summis
 Delubris Gothicis prostant, coelove cadentes
 Excipiunt pluvios imbres; vel qualia in hortis
 Romuleis Tiburtino spirantia saxo
 Ora labris bifidis, magnoque patentia rictu 145
 Albunae jaculantur aquas. Haec omnis apertis
 (Assyria postquam late consederat ora,
 Jamque aderat toto miles collectus Averno)
 Ibat ovans legio campis. Praeit horrida cantu
 Buccina Taenario Phlegethonte audita, cavernisque 150
 Aemula respondet stygiis. Prima agmina Alastor
 Millia centum agitat lemorum, quibus omnibus ora
 Effuso varioque sonant distorta cachinno;
 Omnibus aequoreae summa pro casside conchae,
 Ac frustillatim scissae per corpora abollae. 155
 Hi campos habitant imi aëris: aethere magno

V. 135. Centauri, monstra superiore parte homines, inferiore equi, hoc loco cacodaemones.

V. 142. Delubra, quae Gothica (a Gothis, Germanorum populo) sive antiqua vocantur, variis iisque deformibus simulacris ornata erant.

V. 144. Mulus Romae Tiburtini lapidis usus.

V. 146. Albunea fons in Tiburtinis montibus.

V. 147. Assyria, regio Asiae, a Mesopotamia Tigride fluvio divisa.

V. 148. Averno. Cf. III, 60.

V. 150. Phlegethon (*Φλεγέθων*) fluvius Inferorum igneis fluens undis. Cf. Pomey Panth. myth.

V. 151. Alastor (*ἀλάστορ*) unus e quatuor equis, qui currum Plutonis, regis Inferorum, trahebant, inter alia ultorem, punitorem, pestem et hic daemonum ducem significat.

Namque ferunt olim discrimina neutra secutos,
 Nec styge, nec coelo admissos, volitare per auras.
 Post hos implicitus nimbo nigraque procella
 Arbiter Oceani Typhon sese arduus infert: 160
 Quem sequitur Rummus, Rummus qui devia saxa,
 Quique sinus habitat Locarni, et vertice ab alto
 Margutii veniens Verbani exasperat undam.
 Centum illi lamiae comites, anus Orchia, et Afra
 Euganeae; Nannaeaque, Feaque junior, ambae 165
 Vindelicae, et Rhaetae innumerae, Marsaeque, Sabellaeque,
 Atque aeris fabri fumosoque ore caminis
 Assueti furvis pannosa in veste banausi.
 Hinc stridor varius, veluti cum summa domorum
 Rivales glaucis oculis se torva tuentes 170
 Noctibus hibernis percurrunt culmina feles.
 Una omnes spissa pluviali in nocte feruntur,
 Terrificosque cient nimbos. Heu vindicis ira
 Numinis! heu quantum pulcherrima sidera Olympi—

V. 159. Styge. cf. III, 112.

V. 160. Typhon, unus Gigantum, apud Veteres haud raro ventum praecel-
 losum (Hesiod. Theog. 820 sqq. Pind. I, 29 alios) et hoc loco malum
 daemonem designat.

V. 161. Rummus, genius malus. Fortasse i. q. Ruminus, Deus alitor,
 Jupiter. Augustin. de civ. Dei 7, 11.

V. 162. Locarnus lacus Italiae superioris i. q. Verbanus (lago mag-
 giore). Larius lacus, lago di Como.

V. 163. Margutium (Margozzo) ad Lacum Verbanum.

V. 165. Euganei populi Galliae transpadanae. Praecipue vero Euganei dicti
 sunt, qui agrum circa Patavinum incoluere, ubi Euganei colles.
 Lucan. 7, 192.

V. 166. Vindelicia regio inter Vindam et Lycum Bavariae fluvios, et
 Rhaetia hodie Tyrolis. Marsi, populus Latii (Abruzzo ulteriore)
 juxta lacum Fucinum, rebus magicis erant dediti, uti Sabinorum mu-
 lieres. Solin. 2. med. Horat. Epod. 17, 28.

V. 168. Banausus (*βαρναυος*) artificem, qui ad ignem operatur, itemque
 servum mercede conductum vilemque significat.

Deformare scelus quondam; quantum impia regni 475
 Ambitio potuit solique insana cupido!
 Postremo insignis maculosi pellibus hydri
 Quadrijugo it curru Dramelech, qui praelia primus,
 Quique arcus Scythicos docuit, volucresque sagittas.
 Mille repertoires secum trahit ille nocentes, 480
 Qui ferri infandos usus, qui dira venena,
 Qui pestes morbosque novos, et Thessala philtrea,
 Atque alia in populos miseros inventa tulere
 Noxia: quos sequitur clauditque nigerrimus unus
 Vertice demisso, qui seris invehet annis 485
 Flammiferas bolides; jam nunc secum ille volutat
 Triste magisterium flammae pandasque carinas,
 Arcanique ignis non evitabile fulmen.
 Singula quid memorem? quid formidabile murmur?
 Quid rictus varios, quos haud fas dicere? namque 490
 Ipsae etiam balistae, ollae, tentoria, carri,
 Tympana erant stygii Cacodaemones; oraque et igneos
 Abstrusos oculos hac illa in parte gerebant.
 Ad stagnum obscuris piceis atraque cupresso,
 Illicibus septum nigris postquam undique turba 495
 Litore constiterat (dictu mirabile) signum
 Taenariae cecinere tubae: tum protinus omnes
 Quadrigae, pedites, equites, carpenta, cameli,

V. 178. *Dramelech* (pro *Adrammelech*) falsum Assyriorum et Samaritanorum numen, in cuius honorem incolae *Sepharvaim* parvulos suos igni comburebant. Cf. Regg. 17, 31.

V. 179. *Scythae*, populus ad Pontum Euxinum, egregii erant sagittarii. Plin. 56, 57.

V. 182. *Thessali* veneficiis et incantationibus infames fuerunt, praecipue feminae. Tibull. 2, 4, 55. Plin. 30, 1, 2.

V. 196. Edit. Venet. pro dictu mirabile legit: tumuli de vertice.

V. 198 inter et V. 199 Edit. Venet. interjecit:

Quot non vastator Totilas, non Attila secum,
 Aut Tamerlanes olim convexerat, omnia

Emissis alis ingentibus aëre sparsis,
 Tartareo in nimbo pennis subvecta volabant. 200
 Talibus horrendus spectris eruperat Orcus
 Multa timens: nec enim mortali pugna gerenda
 Cum stirpe, aut simplex aliquis fallendus eremo
 Silvicola; at dura in superos atque ardua in ipsum
 Pro templis arisque Deum, spoliisque repostis, 205
 Bella fore armatum, gens praevidet impia, Numen.
 Nazariae interea matres, ut rite quotannis
 Mos erat, Infantes, quorum annua fata redibant,
 Unanimi in coetu flebant. Nam myrtea silva,
 Et silva in media pratum circumque frequentes 210
 Colliculi exigui monumentaque tristia passim
 Extra urbis muros fuerant. Fueratque ibi, gnato
 Dina ubi moesta suo, atque suo moestissima Rachel,
 Atque aliae aggesta terra tenerisque cupressis
 Ornarant tumulos, tumulos tamen intus inanes, 215
 Quippe ignotus habet procul hinc corpuscula agellus.
 Nil miserabilius visum unquam. Namque ut acerbis
 Aerumnis aderat quae dictis blanda mederi,
 Solarique aegras Virgo mitissima voce
 Et vultu poterat; juvat omnem evolvere coram 220
 Flebilis historiae seriem, quam dicere saepe
 Consuerat Rachel, sed nunquam sic lacrimata est,
 Nec lavit velum uberius, quo lumina tergit
 Interdum narrans calido manantia fletu.
 Heu natum illa suum caesum crudeliter ipso 225
 In gremio parvasque manus, atque utraque collo
 Brachia tendentem lacrimis reminiscitur aegra.

V. 200 et 201. Tartarus sive Tartara (orum) locus Inferorum profundissimus; Orcus (Deus Inferorum, idem qui Pluto et Dis Pater) pro ipsa morte et loco Inferorum accipitur. Virg. Aen. 6, 273.

Quo gemitu concussae aliae, luctusque secutus
Ingens; foemineis resonat nemus omne querelis.

At medios inter ploratus cuncta scelestus 230

Ille explorator stygius terrore repente
Ridiculoque metu implevit. Nam sederat herba
Ipse etiam in viridi lugens, spissoque nigroque
Se abdiderat panno, viduae ore habituque Phenennae,
Ereptosque sibi geminos ululare nepotes 235

Conabatur: eratque adeo sine more modoque
Expresso in luctu deformis, ut ipsa modestum
Quanquam dissimulet vultu, vix, credo, teneret
(Conscia quippe doli) Virgo pulcherrima risum.
Namque utraque manu complectens tempora labris, 240
Barbula queis inerat, misere hinc atque inde reductis,
Singultusque trahens crebros, velut antlia sicca;
Hos frontem caperans vultu lugentis amarum,
Perfida turpis anus questus dabat: Ah miseram me!

Ah meus ereptus fato Nehemillus acerbo, 245

Cui furvi crines, vultusque oculique nigelli,
Nec dum etiam exerti unguiculi! Nunc viveret ille;

Et lassae aetatis fulcrum quoque viveret Abner,

Eheu, quem pariter lictor mihi sustulit ense!

Eheu me miseram geminis lactentibus orbam! 250

Heu, non posse mori, meque his exsolvere curis!

Causa mali tanti Puer ille. Hic indice Jesum

Lurida signabat; sed clauso gutture vocem

Edere non poterat. Nequicquam tempora quassans

Eluctatur iter, veluti qui faucibus arctis 255

V. 231. Stygius. Cfr. III, 112.

V. 241. Editio Venet. pro misere l. foeda.

V. 247. Edit. Veneta:

Cui nondum pro: nec dum etiam.

Justo majorem transmittere nititur escam
 Transversam jugulo. Dumque improba fingit acerbo
 Se fletu nimio oppressam, nec posse loquelam
 Exerere, et velo interea sese arctius abdit
 Intentos oculos metuens (res foeda relatu!), 260
 Paulatim rupto prodibant utraque lino
 Cornicula exacta ad tornum turpissima visu;
 Emicuere ignes oculis et tempore eodem
 Pes lubrica e solea fugit, vitulinaeque coram
 Ungula subducta in solem foedissima venit. 265
 Diriguere metu cunctae; simul agmine facto
 Terga dabant: tenuit Virgo, excussoque pavore
 Obscoenam vetulam certatim murmure magno
 Sandaliis jactu alterno, saxisque petitam
 Turba puellarum insequitur. Fugit illa, cavernamque 270
 Occupat: inde efflat grave olentem in limine fumum.
 Quo socii haud longe tremefacti, in veste latentes
 Foeminea, falsos pueros, luctumque parati
 Inferre in medium; condictae ubi fraudis inanem
 Successum videre, nemus subiere, nec ausi 275
 Prodire in scenam: densis in nubibus errant
 Nazareos colles circum vicinaque rura,
 Ancipites quid agant, quo res meditataque vergant.

Ecce autem, postquam jam dudum Virgo penates
 Intrarat, purasque manus tendebat Olympo, — 280
 Fundens rite preces, stygii haud ignara pericli,
 Ecce, inquam, foribus patefactis nuncius Ales
 Astitit ante oculos, roseoque haec ore locutus:
 „Diva poli, his Puerum teque ocus eripe tectis;

V. 262 seqq. Edit. Veneta:

Cornicula; emicuere ignes, et tempore eodem

Lubricus e solea pes fugit equinaeque coram

V. 265. Edit. Venet. pro foedissima l. teterrima.

„Jordanisque sacri pete ripas. Est ibi vallis 285
 „Umbriferumque in valle nemus, cui proxima rupes,
 „Atque in rupe domus. Tuus haec silvestria parvus
 „Antra nepos habitat, praecursor Numinis. Illuc
 „Protinus ire jubet superum Pater atque hominum Rex,
 „Atque haec ferre dedit celeres mandata per auras. 290
 „Surge age, clara prius quam solem proferat Eos.
 „Nam qualis quantusque cavo se carcere fudit
 „Turbo niger coelum, terras et tartara miscens!
 „Dicere plura vetor.“ Sic fatus, multa volentem
 Poscere deseruit, tenuesque recessit in auras. 295
 Ocius illa sequi coelestia jussa parabat
 Auroram expectans. Rutilus nitidissima stellis
 Cernit adhuc convexa poli: procul ignibus ardent
 Aëris immensi tractus; atque arva lacusque
 Et nemora et montes nox obtegit alta tenebris. 300
 At metuenda acies Erebi vecta aëre coeco
 Ibat more gruum, totamque immanibus alis
 Assyriam late, atque Arabum deserta tegebat;
 Nulli visa tamen, nisi felibus armentisque,
 Et canibus noctu sine fine latrantibus, ore 305
 Sublato aëria ad spectra horribilesque phalanges.

V. 285. Jordanis. Cfr. II, 351.

V. 288. Praecursor Numinis i. e. Joannes Baptista, Zachariae et Elisabeth filius. Cfr. Matth. 3, 1. cap. 17, 13. Luc. 1, 5 sqq.

V. 293. Turbo (onis et inis) idem ac turbator i. e. diabolus. Apoc. 8. 11.

V. 299. Edit. Venet. pro Aëris immensi tractus l. Taenariis celsi montes.

V. 301. Erebi. Cfr. I, 3.

V. 303. Assyria. Cfr. III, 147.

Arabes partem Asiae incolebant, quae terminos habet a septent. Syriam & Euphratem, ab orient. sinum persicum, ab occas. sinum arabicum, et a merid. mare arabicum sive partem Oceani indici.

Ter lapsa ad terram nubes Cocytia, turmas
 Exceptura novas: nam passim e rupibus illis,
 E nemorum latebris, e quercubus atque cavernis
 Cornigeri egressi socii bella armaque poscunt. 310
 Noctes atque dies it flammeus aethere turbo
 Horrendus, terrisque minans: lateque per omnes
 Judaeae fines sparsis se turbinat alis.
 Donec ter circum gyris ingentibus actus
 Ter rauco accitis sociis agrestibus ore, 315
 In montana Abarim praeceps cadit; atque ibi quotquot
 Vallibus, et sterili in sabulo loca vasta tenebant,
 Accolae Avernales occurrunt undique Mormi,
 Obscoeni Triptes, Aquili, Lamiae, Eurynomique,
 Lucifugique alii innumeri, et socia agmina jungunt. 320
 Musa, mihi infernas curas miserosque labores,
 Rixas atque lues memora, erroresque viarum,
 Et studia et mores insanique orgia Ditis;
 Quaeque procul ratibus miris delata per auras
 Extremis Asiae turba adventarit ab oris: 325
 Utque ingens castris lis orta, utque arma vicissim

V. 307. Cocytus (*Κωκυτός*) fluvius Inferorum, e stygia palude enascens, pro Tartaro ponitur.

V. 313. Judaea, quae primitus Chananaea et Palaestina dicebatur, stricte regionem complectitur, quam tribus Juda & Benjamin incolebant, latius vero de omni Palaestina usurpatur. Cfr. Jos. bell. jud. III. 3, 5.

V. 316. Abarim sunt montes citra Jordanem, quorum pars Nebo, ubi Moses e vita decessit. Num. 33, 47. Deut. 32, 49.

V. 318. Mormi (*μορμών*) formae terrentes, spectra.

V. 319. Triptes (*τρίπτης* a *τρίβω*) hominum vexatores & cruciatores. Aquili l. q. fuscii, nigri scil. cacodaemones. Lamiae (*λάμναι*) veneficae mulieres (h. l. cacodaemones), quae infantes et adulescentes devorabant. Hor. A. P. 340. Eurynomi (ab *εὐρύς* & *νόμος*) late imperantes h. l. genii mali II, 45.

V. 323. Ditis. Cfr. I, 28.

Conversa in socios ac demum foedere diro
Omnia compositis turbis sedata quierint.

Mos est, igniferas quoties in bella catervas
Tartarei eduxere duces, seu litore turmae 330
Constiterint, seu desertis in montibus aspris
Noctes atque dies exercere agmina campo,
Nec minimam lassus unquam indulgere quietem.
Ni faciant, aut hac illac sparsa aethere aberrent
Continuo, aut inter se ineant asperrima bella; 335
Tanta animos rabies, furor atque insania versat.
Ergo locustarum deserta per avia summam
Principio exigere, et rutae atque hypericonis, ervi,
Absinthique omnis, censumque indicare arenae:
Durum opus, infestum, stygioque molestius igne. 340
Hinc adeo memores visa execrantur olentis
Nunc etiam rutae folia atque hypericonis umbram.
Inde huc atque illuc transferre horrentia castra
Per loca inaccessa, abruptis asperrima saxis;
Caetera diversis legio dum sparsa per orbem 345
Paulatim coëat terris, praemissaque turba
Exploratorum redeat. Pulsum ossibus albis
Tympanum equopraeithorrisonum, sonat ungula equorum
Plurima pone sequens; flammisque horrentia lucent

V. 330. Aspris pro asperis. Edit. Venet. l. illic.

V. 338 & 339. Ruta (*ρίγανον*, Raute) herba hortensis, olim graece
ῥύτα. Duplex est, sativa et silvestris. Plin. 20, 13, 51.

Hypericon (*ὑπέρικον*, Johanniskrant) i. q. chamaepitys et corion.
Ervum (Erve) genus est leguminis siliqua cylindracea fructuque
lignoso. Colum. 2, 11. Absinthium (*ἄσπερθος*, Wermuth) herba
est foliis multipliciter fissis insignique amaritiae praedita.

V. 340 — 42 incl. in Edit. Venet. desiderantur.

V. 349. Edit. Venet. pro flammisque horrentia l. flammis ardentia.

Ad lunam Mathanae deserta, atque ardua Moab 350
 Regna, Edomitarum pendentiaque oppida saxis.
 Ventum est semiruti pagi in magalia noctu.
 Hic Satyrus Behemoth dum quaedam rudera versat,
 Legiferi Mosis cineres ubi forte quierant,
 Gramineo e saxo flamma improvisa reluxit, 355
 Hircinamque illi barbam, et crura hispida adussit.
 Capripedesque inter socios dum saltitat, ignem
 Corripuere alii villis. Hinc excita rursum
 Injectis stimulis rabies; hinc triste per agmen
 Augurium, fractae vires, penitusque medullis 360
 Infixus dolor impatiens: tum sulphuris atrī
 Addita proluvies alvi, stranguria, cancri;
 Unde gravis labor, atque exosae taedia lucis,
 Inque duces varium murmur, dira omina belli.
 Ergo ubi prima polo surgens aurora refulsit, 365
 (Ne mora jam coeptas intenderet acrius iras)
 Rursum castra movent petrosa per avia Marae,
 Mosis ubi jussu cortex demersus in undam

V. 350. Mathana locus stationum Israelitarum in finibus Arabiae desertae & terrae Moab, quae regio ad orientem Jordanis et maris mortui sita est. Num. 21, 18 sqq. Fl. Jos. bell. jud. III, 2, 2, IV, 8.

V. 351. Edomitae (*Ἰδουμαῖοι*) in montibus Seir ad euronotum finium Palaestinae habitabant. Gen. 32, 3. Ezech. 35, 15. Fl. Jos. Antiqq. II, 1, 1.

V. 353. Edit. Venet. legit:

Hic Satyrus Behemoth pedibus dum rudera versat.

Poëtae satyros fingunt bipedes, superiori parte homines, inferiori feras. Hor. Od. 2, 19, 4.

Behemoth (*ἑππος τοῦ Νείλου*, *ἑππος ποτάμου*, Nilpferd, Flusspferd) monstrum marinum, h. l. daemonem significat.

V. 358. Edit. Veneta pro rursum l. primum.

V. 367. Mara (amarities) locus in deserto arabico, ubi Israelitae aquam amaram invenerunt. Num. 33, 8. Exod. 15, 23.

Tersit amaritiem stagni; nunc omnis Avernus
 Ore bibit salsos latices, et flumina turbat. 370
 Atque hic, intento rictu dum singula lustrant,
 Calceus in ripa niger et vetus Ismaelitae
 Inventus, soleis longo jam tempore adesis;
 Quem circumfusus rostris dum Daemones atri
 Naribus olfaciunt, et morsum dentibus inter 375
 Se rapiuntque trahuntque, Bavum Phegor ore momordit:
 Gruniit ille, nigroque armo Babuelis inhaesit,
 Atque is restituit morsum Zabulo, iste Molorcho.
 Hinc iterum furor et rabies, et stridor ad astra
 Excitus horribilis, veluti cum exorta canum lis 380
 In trivio, aut stridens nexo pede protrahitur sus.
 Cornibus infestis concurritur undique, fumum
 In faciem, piceosque ignes sibi mutuo inhalant:
 Hic ruit ex alto praeceps, hunc ille veruto
 Trajectum impositumque humeris rapit: ille reluctans 385
 Infoditur penitus sabulo: atque hinc Euphius, inde
 Per medias turbas Belial, nec non Melusina
 Strix anus, et proceres alii compescere dictis,
 Fustibus et quernis palis certamina saeva
 Conantur medii. Furiis exercitus amens, 390
 Horrendum stridens, montes secessit in altos,
 Dissidiumque ingens oritur. Pars plurima bellum
 Detrectare palam, nisi dux regat arbiter agmen

V. 369. Avernus. Cfr. III, 60.

V. 372. Ismaelitae, posterius Ismaelis, filii Abrahami ex Agar ancilla, Arabiam incoluerunt. Gen. 16, 15. c. 21, 14 sqq. c. 25, 12 sqq.

V. 376. 377. 378. Bavus, Phegor, Babuel, Zabulus, Molorchus — diabolorum nomina.

V. 385. Edit. Venet. pro reluctans l. sub alto.

V. 386. Edit. Veneta:

Infoditur sabulo: Hinc Babel, hinc Euphius, inde

V. 386. Euphius fictum diaboli nomen.

V. 387. Belial l. V, 334.

Humana de gente satus: nil viribus Orcum
 Posse suis, atque acceptis id cladibus olim 395
 Compertum toties: quidquid feliciter actum
 Flagitiis hominum referunt. Pars altera contra
 Abnuere invisum genus, eventusque sinistros
 Mortali pariter toties sub principe foedos
 Objicere: Haec testis rupes, haec conscia saxa 400
 Perfidiae: hoc ipso nos quondam in monte fefellit
 Sacrificus Balaam. Castra execrari olim
 Isacidum jussus, vates nequissimus ante
 Consuluit coeli Numen: dehinc proditor ore
 Fatidico cecinit Sidus fatale oriturum 405
 Abramidum populo. Sidus fatale refulsit,
 Splendoremque novum Solymaea in regna sequuntur
 Memnonii Reges. Confestim hos perdere letho
 Herodi sumus auctores: ille urbe domoque
 Excipit: Infantis quin et cunabula demens 410
 Indicat. Elusis votis, ferro ocus ire
 In puerum hortamur: fit strages, undique terror,
 Ira, pavor, luctus: mediis e millibus unus
 Interea impune elapsus subterfugit hostis.

V. 394. Orcus. Cfr. III, 200 & 201.

V. 401. Edit. Venet. legit:

Hoc ipso, ajebant, nos quondam in monte fefellit

V. 402. Balaam (Bileam) pseudopropheta ex urbe Pethor ultra Euphratem
 Num. c. 22 — c. 24 v. 17.

V. 406 & 407. Edit. Venet. legit:

Abramidum populis. Hoc sidus deinde sereno
 Ostensum coelo Solimaea in regna sequuntur

V. 407. Solymaea. Cfr. I, 6.

V. 408. Memnonius i. q. aethiopicus (Virg. Aen. I, 493. Lucan. III, 284)
 b. l. memnonii reges sunt illi tres viri sapientes (Μάγοι), qui
 stella duce ab Oriente Hierosolyma venerunt, ut Judaeorum regem
 natum quaerent. Cfr. Matth. cap. 2.

V. 409. Herodes Magnus, Ascalonita, ex Idumaea stirpe Antipatro patre
 natus, infantes Bethlehemiticos trucidari jussit. Matth. c. 2.

Heu probrum! heu sero quaesitum turpe timori 415
 Praesidium! Et quisquam tantarum credere rerum
 Perjuro generi, infido totiesque rebelli
 Nunc summam velit? Haec illi. Tanto acrius ira
 Aestuat. Hinc atque hinc mens, et sententia constans,
 Obnixique animi studiis discordibus. Et jam 420
 Indomiti, infraenes, nec passi excedere castris,
 Nec tolerare moras, in mutua fata ruebant,
 Tartaream aggressi litem decernere campo.
 Ecce autem (horrendum visu, et mirabile monstrum!)
 Ecce, inquam, obscuro in nimbo procul aethere visi 425
 Veliferi ingentes gauli, centumque triremes
 Aëriæ, innumeraeque rates, cimbaeque minores,
 Informes cattaë, lintres, piceique phaseli;
 Classis ab Eois quae formidabilis Indis
 Solverat. Huc Sinae, et Bactra, et Malabarica regna 430
 Transtulerant rictus varios, et spectra Deorum
 Innumera. Illa rotis se circumat aëre magnis,
 Paulatim ad terras spiris ingentibus acta.
 Vela alii antennis religant, carchesia summa
 Ascendunt alii: fragor undique nauticus, atque hac 435
 Atque illac per transtra ultro citroque celeustae
 Nuda in terga sonant scuticis. In puppibus altis

V. 415 & 416. Pro his verss. Edit. Venet. legit:

Proh scelus! Et quisquam tantarum credere rerum

V. 428. Cattae navium genus. Gell. 10, 25.

V. 430. Sinae (hodie Cochinchina, h. l. pro incolis Chinae, qui Chineses sive Sinenses vocantur.

Bactra (Balk) pro regione Bactriana (Afghanistan).

Malabarica regna (Malabar ora Indiae intra Gangem, quae est occidentem versus) pro India.

V. 431. Rictus h. l. certe larvae (μορμολύκεια) sive genii mall. III, 127.

V. 436. Celeustes (καλευστής) hortator remigum, portisculus. Xen. Oec. 21, 3.

Reginae apparent, fulvo quibus omnibus ora
 Sparsa vitro, caliendra argentea, vinctaque taxo
 Tempora inauratis foliis, spartoque ligati 440
 Horrendum in morem summa cervice capilli.
 Mox ubi demissae terras tetigere carinae,
 Continuo immanes volucres, animalia, cephi
 Exiluere cavis ratibus, Fauni, Satyrisci,
 Dorcades, omnigenumque Deum sine nomine turba. 445
 Has inter facies varias regina Amilida
 (Japones appellant contracto nomine Amidam)
 Sparsa comas nigro vehitur pulcherrima capro
 Per medias turbas: quaque infert ardua gressum,
 Armigero obsequio vexilla hastasque phalanges 450
 Subjiciunt. Stygii procures stant undique circum;
 Quaeque atrox nuper lis orta, utque agmina scissa

V. 439. Caliendrum (a *καλιθεῖν*, vel *κυλιθεῖν* involvere) muliebri capitis ornamentum, galericulo simile. Italice cuffia vel perruchino (Perücke).

V. 443. Cephus (*κηφος*) animal apud Aethiopes pedes posteriores humanis pedibus et cruribus, et priores hominis manibus similes habens. Plin. 8, 19.

V. 444. Fauni ab ethnicis dii agrorum et montium, Satyrisci (parvi Satyri) dii silvarum campestrium sunt habiti. Antiqui Faunos eosdem esse ac Incubos (Paredros, Cf. III, 127), ab iisque infestari dormientes et opprimi credebant. Augustin. de civ. dei 15, 23. Plin. 25, 4, 10. Serv. ad Aen. VI, 776.

V. 444. Edit. Venet. inter vers. 444 & 445 addit:

Semihominesque canes, et tortis cornibus hirci,

V. 445. Dorcades (a graeco *δορκάς*) damae, capreae, h. l. genus codaemonum quoddam.

V. 446. Regina Amilida. Ceva annotat: Daemon repraesentans Idololatram.

V. 447. Japones incolae insularum Asiae orientem versus (prope Chinam), ex quibus Imperium Japan constat.

V. 451 — 454 incl. Edit. Veneta contrahit:

Subjiciunt. Stetit illa gravi imperterrita vultu

Hinc atque hinc geminas adverso in monte catervas

Turbatis castris geminoque in monte catervas
 Ostendunt. Stetit illa gravi imperterrita vultu
 Nunc hos, nunc illos averso lumine lustrans: 455
 „Et quae vos, inquit, mentis vesania coecas
 „In furias agit, o miseri? Hoc erat, hoccine bellum?
 „Huc socias tulimus vires? haec foedera nuper?
 „Haec jurata fides? in nos condiximus arma?
 „Plagiferi, ambusti torres, per numina Ditis 460
 „Horrendi, infernumque Chaos, discordibus ultro
 „Exitium commune fero. Concurrите utrinque,
 „Pergite, io! sedeo spectatrix, tertia Erinny
 „Ex aequo ambobus cladem allatura, scelesti,
 — „Viribus una meis par bello.“ His territa dictis 465
 Lucifugum mens versa: animis subsidere sensim
 Irarum fluctus: summis e rupibus acti,
 Visendi studio, Babel et Mabo bicornis,
 Et Faunus Simiel Onocentaurusque Molorchus,
 Atque alii innumeri in mediam descendere vallem. 470
 Mollius illa animos verbis lenire feroces,
 Hortarique omnes, dum tempus, dum vacat, et res
 Integra adhuc, numerusque auctus, spem ponere in armis:
 Arbitriumque sibi poscit, quo foedera certis
 Legibus instituat, dirimatque obstacula belli. 475
 Hic epulae instructae; atque inter carchesia magna,
 Obscoenasque dapes et ferrea pocula tandem
 Consilio ducis et procerum, jussuque Amilidac

V. 461. Chaos (a *χάω* vel *χαίρω*) materia coeli & terrae confusa atque informis, qualem initio mundi fuisse dicunt, h. l. pro Inferis ponitur. Ovid. Fast. 4, 600. Lactant. 1, 5.

V. 463. Erinny, *Ἑριννύς* (ab *ἐριννύειν* indignari) una ex infernalibus furiis, saepe ut nomen commune omnium Furiarum accipitur. Propert. 2, 16, 29. Virg. Aen. 2, 337.

V. 468. Edit. Venet. pro 468. — 470 incl. unum versum habet:
 Visendi studio, in mediam descendere vallem.

Lis ita composita : Ut primum discrimina Martis
 Principe sub Stygio collectis viribus omnes 480
 Concordes ineant; sin vero prospera pugnae
 Sors minus acciderit, nec soli obsistere possint,
 Tunc aliquis demum mortali e sanguine cretus,
 Foedere conjuncto, belli moderetur habenas,
 Succedatque oneri. Clamorem ad sidera tollunt 485
 Assensu unanimes cuncti. Ter flumine salso
 Et pice liquenti, ter plumbo et sulphure regi
 Inferno libant, ter nigri felle veneni.
 Tum choreae enormes. Quatuor cacodaemones, orbi
 Lumine utroque, hirsuto pectine, pegmate ab alto 490
 Sambucas chordis gravioribus, et monochorda
 Unanimes feriunt. Pedibus tremit icta bisulcis
 Saltibus et magnis tellus : ululatibus antra
 Atque cavae resonant valles. Vae, turba Acherontis!
 Vae tibi, vulgus iners! vae, nigra examina Ditis! 495
 Tot strepitus, tot spectra Erebi quo denique vergant,
 Expecto. Juvat hanc animis modo tergere nubem,
 Atque meum sidus, nitidumque revisere solem,
 Quem dudum haud video nebulis inclusus opacis,
 Vixque adeo intueor, fuligine plenus et umbris. 500

V. 493. Edit. Venet. pro et magnis l. horrificis.

V. 494. Acheron (ab a priv. et χαρά, gaudium) fluvius Inferorum a poetis dictus saepe pro ipsis Inferis ponitur. Serv. Aen. 6, 107. Cic. in senat.

Edit. Venet. legit :

Umbrosaeque sonant valles.

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Delpara cum Puero in vallem Aeonis ad Divum Joannem Baptistam proficiscitur. In itinere leoni sitienti aquam e puteo haurit. Puella montana, amore Jesu capta, eidem ferre osculum a Virgine Matre impetrat; ejusque jussu in fonte se intuens, mutatam sibi faciem eamque pulcherrimam stupet. Angelus in sinum Abrahae nuncius ad Patres mittitur.

Ergo in valle atra dum talia praeparat Orcus,
Parthenis interea exierat sub luminis ortum
Nazareo e pago, parvum visura nepotem
Elisabe natum; cui summam arcanaque rerum
Secretis Puer alloquiis committere nondum 5
Nota genitrici decreverat. Haec tamen olim
Post casus variosque metus durosque labores
Evenient. Nunc una amho per iniqua locorum
Et steriles saltus (ut nuper jusserat Ales),
Qua via per scopulos gressum in deserta ferebant. 10
Est prope Jordanem nemorosa et inhospita vallis,
Zacharidae statio pueri, quem cernere nulli

V. 1. Edit. Venet. pro atra l. procul.

Orcus. Cf. III, 200 & 201.

V. 3. Nazareo e pago. Cf. I, 42.

V. 11. Jordanem. Cf. II, 331.

V. 12. Zacharidae pueri. Cf. III, 298.

Scrutarique datum: quodque admirabile dictu,
 Illius in tota resonabat vocola eremo,
 Exigui in morem litui argentique canori. 15
 Saepe viatores mirus sonus ille fefellit,
 Implexosque diu tenuit; noctesque diesque
 Erravere jugis alii, quos antra vocabant,
 Speluncaeque cavae nemorum, et vocalia saxa.
 Ille habitat rupem non vestigabilis ulli, 20
 Et modo venatur silvestria sicubi mella,
 Nunc scabra silice immissa, digitisque pusillis
 Sollicitat rimis, sua pabula nempe, locustas.
 Huc igitur peregrini ambo per opaca viarum
 Delati obscuris lucis et vallibus ibant. 25
 Ventum erat in montana Endor silvestria; summus
 Aestus erat; puteus sub collibus unicus, unde
 Hauribat gelidas omnis vicinia lymphas.
 Heu fuge, Diva poli; torvus leo circuit undam
 Egressus silva, atque oculis loca saevus oberrat: 30
 At non illa ferae ingentis deterrita rictu
 Continuo ut vidit: Misera haec sitit, inquit, anhela
 Bellua: tanta illi pietas maternaque cura,
 Et teneri sensus; abiegnâ protinus urna,
 Compede ferrata inserta, lapsuque sonoro 35
 In praeceps missa, teretis vertigine torni
 Hausit aquam. Impatiens quadrupes pede rectus utroque,
 Ut stillans educta udo stetit hydria saxo,
 Aeger hians gelidae incubuit, cui mater amoris,
 At tu, inquit, gregibus posthac ne noxius ullis, 40
 Neu pueros laede insontes, tenerisque juvenis
 Parce ferox; catulisque tuis hos praecepe mores.
 Dumque bibit large mersa cervice comantes

V. 26. Endor urbs in tribu Manasse prope montem Tabor. Cf. Josue 17, 11.
 Flav. Jos. Antiqq. VI, 14. 2.

Illa toros, manibusque júbas mulcebat eburnis.
 Ut satur eduxit torvum caput undique rorans, 45
 Rugitum dedit ingentem, quo lucus et omnis
 Insonuit late tremuitque exterrita vallis,
 Hermonisque procul montes piscosaque Salim;
 Caeteraque acta metu subiere animalia silvas.
 Nulla magis memor officii fera, nulla salute 50
 Gravior accepta; Usque adeo benefacta feroces
 Submittunt animos. Jam saltum evaserat omnem
 Parthenis; ecce autem retro conversa jubatum
 Miratur comitem vestigia pone sequentem.
 Perge, ait, in silvam, perge, inquam; iterumque morantem 55
 Supploso increpuit pede terrens, bisque nivales
 Percussit palmas. Ille aegre in tecta redibat,
 Instar ovis gradiens placidae timidique catelli;
 Moerenti similis, quod non pro munere tali
 Par quidquam obsequio meritoque reponere posset. 60
 Hinc via per lucum umbriferum, quae ducit ad amnem,
 Castaneis nemorosa solo fruticantibus, arctos
 Concisa in calles: folia arida deflua ramis
 Terram augent intermixtis passim aspera echinis.
 Hac iter implexum per opaca umbracula agebant 65
 Maeandris tortis, variisque ambagibus acti.
 Et prior extricans dumos, ramosque coërcens
 Sedula, per callem exiguum bona Virgo praeibat;

V. 48. Hermon, mons Palaestinae, pars Libani. Jos. 11, 17. cap. 13, 5.
 Salim (*Σαλείμ*) nomen loci prope Jordanem & urbem Aenon, ubi
 Joannes baptizabat. Cf. Joann. 3, 23, 1 Sam. 9, 4.
 Hic versus in Edit. Venet. deest.

V. 53. Edit. Venet. pro Parthenis scribit: Nazaris.

V. 66. Maeandrus fluvijs in Phrygia magna sinuosus flexibus: hinc om-
 nes obliquitates et ambages Maeandri dicuntur. Plin. 5, 29, 31. Cic.
 Pis. 22. Gell. 16, 8.
 Edit. Venet. pro Maeandris tortis l. Maeandro inflexo.

Cum densos inter vepres pulcherrimus Infans,
 Cui matris dolor atque exercita cura parumper, 70
 Et tenera anxietas fletusque placebat amantis;
 Populea furtim sese occultavit in umbra.
 Illa tamen coeptos sermones nescia fraudis
 Usque sequebatur, ventis verba irrita jactans.
 Ah misera! ut vertit sese, nec vidit; ut omnis 75
 Extemplo fugit praecordia in intima sanguis!
 Jamque adeo lacrimans implebat cuncta querelis,
 Pallidior buxo, vestigans omnia circum:
 Cum media erumpens inter lamenta Puellus
 Ex improvise coram stetit. Ah! meus infans, 80
 Quam pene exanimis rigui! Amisisse putaram.
 Sic ait, arripuitque manu nive frigore:
 Pectora adhuc gelido saliunt concussa timore.

Multa hic praetereo, quae si memorare canendo
 Cuncta velim, diversa nimis mihi carmina aberrent. 85
 Rem tamen obscuram fama juvat ordine totam
 Eruere in lucem, et seris committere seclis,
 Si quis honos musis post longum accesserit aevum:
 Unde queant olim silvestres discere Nymphae,
 Simplicitas quam cara Deo, quam grataque Divis 90
 A teneris exacta annis sine labe juventa.

Jam medium ferme sol consensurus Olympum
 Hortabatur equos, et fraena resolverat aurea;
 Cum Maria et pulcher Jesus deserta per arva
 Thaboris ad laevam frondoso colle relicto 95

V. 78. Edit. Venet. pro vestigans l. lustrabatque.

V. 89. Nymphae silvestres i. q. puellae rusticanae.

V. 92. Olympus (Ὀλυμπος, ὅλος λάμπος). Complures montes Olympi vocabantur. Praecipue a poetis Olympus mons Thessaliae celebratur. Saepe pro coelo ponitur. Mela 2, 3. Virg. Ecl. 6, 86.

V. 95. Thabor (Ἱταβύριος) mons mediae Galilaeae prope Nazareth in finibus tribuum Isaschar & Zebulon. Jer. 46, 18. Jos. Antiqq. 5, 5. 3.

Transierant vitreum, qua glarea sicca, Cisonem.
 Jamque propinquabant Sunae, quae vertice in alto
 Eminent aërii collis, cui pascua circum
 Tractibus et nemorum longis juga consita olivis.
 Hic capreas inter tondentes gramina vallis 400
 Invenere bonam succincta in veste puellam,
 Vecte duas tereti ac lento quae forte gerebat
 Fagineas humeris situlas et vertice plenam
 Lacte urnam tepido, cui laevam admoverat; ore
 Illa quidem fusco, nam dudum exercita campis 405
 Sole sub aestivo; at simplex et candida, nec dum
 Saucia amore ullo, quanquam tres circiter annos
 Jam tribus addiderat lustris. Haec numine viso,
 Quo non in terris puer unquam pulchrior ullis
 Ore fuit, qualem nequicquam fingere ceris 410
 Cinnabari ad vivum Lucensis cura laboret,
 Coelesti exarsit flamma correpta repente,
 Atque sui atque oblita gregis sic ore locuta:
 O mater, quo pulchrum adeo per iniqua viarum
 Delicium trahis, heu, Titan dum flammeus axe 415
 Saxa coquit, flagratque dies ferventibus horis?
 Haud procul hinc mihi parva domus: secedito ad umbram
 Paulisper, donec coeli desaeviat ardor,
 Adspiretque brevi quae temperat aura calorem.
 O quam te memorem? Dic o quibus advena ab oris? 420

V. 96. Cisonem. Cf. II, 30.

V. 97. Suna (Sunam), urbs tribus Isaschar in via, quae ducit a Gilgal ad Carmel montem. Cf. Josue 19, 18. II Regg. 4, 8.

V. 99. Edit. Veneta:

Et longo nemorum tractu juga consita olivis.

V. 111. Lucensis cura i. e. cura Lucae. Lucas, auctor tertii Evangelii et Aett. Apost., insignis pictor fertur fuisse (Niceph. hist. eccles. lib. 6, c. 16), quae vere res non omnibus probatur. Cf. Mont-fauconii Palaeogr. p. 21. Sixti Senensis biblioth. lib. 2.

V. 115. Titan, Hyperionis filius, qui passim pro Sole ponitur. Tibull. 4, 1, 50.

Quid tantum potuit vallis deserta mereri?
 Nam puto te Solymis natam, quam fors mala nostris
 Errantem impulerit terris; non ista puellas
 Fert siquidem regio tales, nec parvulus iste
 Agresti de rure venit. Tum regia Virgo 125
 More suo arridens, risu quo cuncta serenat,
 Quove genis accedit honos visque aurea dictis:
 O gnata, o nostros, inquit, miserata labores,
 Quae tibi pro meritis, paupercula et ipsa, referre
 Dona queam? Siquidem nobis quoque parva supellex, 130
 Assuetaeque manus calathis; atque hic bonus infans,
 Qui mecum graditur, sortem fert aequus eandem.
 Nazarides sumus: Aenonis nisi dissita vallis,
 Quam petimus, celerare gradum, solemque praeire
 Cogeret, haud equidem (tanta est tibi gratia fandi) 135
 Hospitium abnuerem. Hic studio queribunda puella
 Extenuare viam, digitoque ostendere colles,
 Vicinumque amnem, et multum superesse diei.
 Quanquam etiam noctem si fas traducere nostris
 Montanis laribus, non pauperis, inquit, agelli 140
 Munera, quinctiles uvae, melimelaque deerunt,
 Atque olera et poma, et foliis suffultus acernis
 Lectulus; et quidquid locus asper, et invida votis
 Pauperies tulerit. Dein subdidit, ut prope silvam
 Jordanis nulli deprensa huc usque per auras 145
 Vox incerta sonet, scopulisque et montibus erret.
 Multi illam studio nequicquam, atque aure secuti
 Saepius amnicolae; multos per devia traxit,
 Implicuitque error. Sed non his Diva moveri,

V. 121. Edit. Veneta: Quid tantum haec potuit.

V. 122. Solymis. Cf. I, 6.

V. 133. Aenon (*Αἰνών*) urbs prope Jordanem juxta Salīm (IV, 48).

Cfr. Joann. 3, 23. Ludov. de Dieu Critica sacra p. 495.

Nec comitem velle; et manibus retinere sequacem, 150
 Ac vultu officiosa bono lenire dolentem,
 Seque brevi reducem multis promittere. At illa
 Obsequio precibusque moras innectere: Saltem
 Vicinum liceat tecum mihi scandere montem,
 Unde, ait, angustum callem flexusque viarum 155
 Ostendam paucis compendia nota: meisque
 Interea, supplex oro te, quaeso, parumper
 Filiolum committe ulnis, qui jam nequit ultra
 Exiguos passus trahere inter saxa. Nec istud
 Diva tulit, variisque modis fallebat amantem, 160
 Quam nullis poterat procul inde avellere dictis.
 At saltem, aiebat, saltem hoc ne despice lactis
 Lassa viae exiguum, quod fas mihi porgere donum:
 Ipsa manu expressi nuper. Simul haec, simul urnam,
 Et situlas posuit, mersitque in lacte salignam, 165
 Eduxitque gravem pateram, quam Virgo prehendit,
 Admovitque labris Pueri; tum nectaris hausit
 Quod reliquum fuerat: nec, rursum ut sumeret, ullae
 Obtinere preces. Rursum instaurare querelas,
 Rursum inopes offerre lares. Sed denique victa 170
 Haud tenuit lacrimas; atque utraque brachia tendens
 Exigui pretium potus (ah quale!) poposcit.
 Mater, ait, quando famulam comitemque recusas,
 Nec te alias reducem forte unquam lassa revisam;
 Per te, per superos, perque haec gemina ubera, pulcher 175
 Quae Puer hic quondam pressit; permitte puello
 Suaviolum libare tuo: nil poscimus ultra.
 Quid non ingenuus candor moresque pudici,

V. 154. Edit. Venet. pro mihi scandere l. conscendere.

V. 172 in Edit. Venet. desideratur.

V. 178. Ed. Venet. pro ingenuus habet: virgineus.

Caraque pastorum simplex audacia possint!
 Nam meruit felix (quod non permiserat ulli 180
 Coelica sors) unum labris, duo ferre tenellis
 Oscula pura genis. Tum candida Parthenis: I nunc,
 Sisque memor nostri. Procul hinc scatet exiguus fons:
 Quam primum invenies, pecora illuc cogito: postquam
 Grex omnis biberit, vitrea te respice in unda. 185
 Dixit, et in viridem collem vestigia torsit!
 In collem, unde amnis longas nemus inter opacum
 Cernitur ire vias, et amoena serpere valle.

Multa movens animis ibat quoque rustica virgo,
 Fragrantemque via redolentis lychnidis auram 190
 Attonita hauribat: qualem violaria nulla,
 Nec rosa, nec salianca recens, nec amaracus halant.
 Unde odor hic mirus? quae vis? quae copia florum?
 Unde aura e coelo adspirans tam suaviter ori?
 Constitit explorans vestes, et singula mirans 195
 Ter circumspexit; patulis ter naribus ambas
 Admovitque manus: sed quis deprenderet unquam?
 Quippe labris fragrans ille haeserat halitus; illis,
 Quois tria Nazario nuper dedit oscula Flori.

Venit ad umbrosam platanum, quam subter opacus 200
 Alluerat rivus: rivum obsedere capellae
 Continuo, saturique haedi: atque, ubi pura quievit
 Lympha vitro similis, super astans vertice prono
 Se liquido in speculo vidit: deceptaque visu
 Restitit extemplo. Vix primum credidit undae: 205
 Lumina bis vertit retro, si forte puella
 A tergo peregrina foret, quae cerneret amnem;

V. 179. Ed. Venet. habet:

Ingenusque amor, et simplex audacia possint!

V. 190. Edit. Venet. pro lychnidis l. aromatis.

V. 194. Ed. Venet. omittit.

V. 207. Ed. Venet. legit: insisteret amni pro cerneret amnem.

Bis mersit furtiva manum, si forte sub undis
 Altera virgo foret, stagno quae pulchra lateret.
 Non erat illa prior. Dictu res mira! capillos, 210
 Ora, genas, vultus speciem mutaverat omnem.
 Nympha videbatur, quales finxere poëtae
 Corycias nymphas venatricemque Dianam.
 Quae nova mi facies! quo nuper fusca recessi?
 Atque ubi meme ipsam demens oblita reliqui? 215
 Me rapuit certe latrunculus ille Puellus,
 Atque aliam mihi substituit. Sic illa furebat;
 Miraturque anceps, cur fons crystallinus illi
 Non aliter vestem pariter, crateraque pingat.
 Ter frontem rugis contraxit, terque serena 220
 Explicuit, formam experiens; ter candida risit;
 Mille modis variis finxitque corallina labra,
 Composuitque comas, humerisque aptavit utrisque,
 Intenditque oculos, et movit eburnea colla:
 Quasque magis decuit formas se flexit in omnes, 225
 Nec potis est amens viridi discedere ripa.
 Discessit tandem notis incognita silvis.
 Utque domum rediit, matremque patremque fefellit,
 Cuncta renarravit; dubium quibus abstulit omne
 Vox prior, et naevus faciei in parte relictus, 230
 Nativaeque genis picae, Miracula fontis

V. 213. Edit. Veneta:

Corycias divas nemorum armigeramque Dianam.

V. 213. Coryciae nymphae antrum Corycium ad Parnassi montis radices in Phocide, Graeciae regione, incolabant. Ovid. Heroid. 20, 221. Metam. 1, 320.

Diana (*Artemis*) filia Jovis et Latonae, venando silvas incoluisse fertur, quam ob rem silvarum et nemorum Dea putabatur. Mela 1, 17. Cic. de nat. Deorum, 2, 27.

V. 218. Edit. Venet. pro anceps l. etiam.

V. 224 in Edit. Venet. omittitur.

Continuo pagos vulgavit fama per omnes;
 Atque illuc multae indigenae venere puellae,
 Quae miserae elusis votis in tecta redibant.
 Multi etiam thalamo pulchram sibi jungere nympham 235
 Optavere proci, quos illa exosa maritos
 Aversata fugit, nemora inter frondea vitam
 Exactura brevem; namque illam funere acerbo
 Mors tulit impatiens septem post invida lunas.

Historiae haec series. Nomen longinqua vetustas 240
 Improba surripuit, quae saxa atque aera maligno
 Dente terit. Verum ne, virgo, ignota vageris,
 Dictaque ad arbitrium vulgi, ut solet, ora pererres,
 Non ego de plebe obscura, nec perbrevis aevi
 Cognomenta feram. Magnum et memorabile nomen 245
 Ipsa suum, agresti quamvis, tibi commodat Anna
 Auria, Pamphylliae gentis decus; ipsa vocari
 Pamphylliam sinit, et patrio cognomine donat.
 Tuque, genus claro Heroum de sanguine ducens,
 Silvestris meritum ne dedignare puellae: 250
 Namque hic antiquus mos cunctis vatibus, aevum
 Adversus ferrugineum immortalibus uti
 Nominibus, quoties Musis gentilia desunt.
 Nec mihi fas modo (nam properant jam proxima metae
 Carmina) longaevis causas evolvere juris. 255
 Est tibi Romuleo in Pindo germanus Apollo,

V. 234. Edit. Venet. pro miserae l. tamen.

V. 248. Pamphyllia regio Asiae minoris ad mare mediterraneum.

V. 256. Pindus (*Πίνδος*) mons Thessaliae, in quo, uti in Parnasso et Helicone, Musae collocantur. Plin. prooem. 4 et ibid. 8, 15. Virg. Eclog. 10, 11. Romuleus Pindus i. q. sedes Romm. poetarum.

Germanus Apollo. (Cova adnotat: Bened. Pamphylius S. rom. eccles. Cardinalis). Pamphilius (nat. 1653, mort. 1730) poeta et orator, Epigrammata, Odae, Orationes aliaque scripsit. Cfr. Mando sii bibliotheca romana.

Cui cithara, et Tyrio fulgentes murice vittae;
 Illius ergo soror, pariterque Ligustica Phoebe
 Magna Quirinali scitare oracula colle:
 Vatis ille praeest sacris, teque ista docebit. 260
 Talibus illecebris blandissima Virgo solebat
 Jam tunc illa suos felices reddere amantes;
 Quo nos extimulet pariter tam pulchra cupido,
 Exiliique moram fallat spes alma fruendi.
 Nam si quando domos superas det adire beatas 265
 (Spero equidem) Puer ille Deus, quem reddere cantu
 Praesentem, ut possum, caeca in regione laboro;
 Quanta erit illa animis exundans dia voluptas
 Cum Genitrice tua, et tecum, pulcherrime rerum,
 Per magni stellata poli convexa vagari, 270
 Et reputare annos, et laeta, perennia lustra,
 Aeternumque illic obeunda expendere secla!
 Quam vobis, superi, invideo! vobisque, tenelli
 Lactentes, Libitina manu quos vellit acerbos,
 Ut ferrugineas violas, ut persica nata 275
 Primitias ruris, veniens quae sedula agrestis
 Urbanis dominis consuevit ferre canistris,
 Laetitiam exactae brumae spemque uberis anni.

V. 257. Tyrio murice. In mari circa Tyrum, urbem maritimam Phoeniciae, laudatissimae purpurae capiebantur, ex quibus optimus color Tyrius dictus. Propert. 4, 5, 22. Ovid. Met. 6, 222.

V. 258. Ligustica, i. e. ad Liguriam pertinens, regionem Italiae alpi-
 bus maritimis, Apennino, Etruria et Ligustico mari circumscriptam.
 Phoebe Cf. II, 1.

V. 259. Collis Quirinalis (Monte cavallo) unus ex septem Romae urbis colli-
 bus. Ovid. Fast. 2, 511.

V. 263. Edit. Venet. pro tam pulchra l. divina.

V. 265. Edit. Venet. pro superas l. fessis.

V. 274. Libitina i. e. Proserpina, Plutonis uxor, regina Inferorum, mor-
 tuis praeesse putabatur: metonymice pro morte ipsa. Juven. 14, 122.
 Hor. Od. 3, 30, 6.

(Quantum restat adhuc lasso maris aequor arandum!
 Septem adeo vitae superesse miserrima lustra 280
 Quantum fila trahens in longum extendere possum)
 Fingo mihi; atque his exactis, cum spiritus istis
 Se primum exuerit membris, erit alea jacta
 Alterutra, heu! seclis jam non revocabilis ullis.
 Tu mihi Divinum Puerum, sanctissima Mater, 285
 Redde, oro, facilem; fac, oris anhelitus ille
 Supremus sit Virgo tuus; Te nomine saltem
 Ter vocet; et toties repetat vox ultima Jesum.

Me rapuit subitus sublimem in sidera fervor:
 Nunc Mariam et Puerum sacra in deserta sequamur, 290
 Et celeremus iter; nam lux jam sera propinquat,
 Jordanesque procul nebulis surgentibus albet.

Huc Peregrina Parens jam lassa ad fluminis undam
 Venerat, et tenera paulum requierat in herba,
 Culmina suspiciens sacri procul ardua montis: 295
 Cum pueri vox clamantis audita per omnes
 Anfractus virides nemorum auditumque canorum
 Per juga, per valles carmen: „Sit semita recta,
 Aequalesque vias Hominique Deoque parate.“
 Haec erat illa sonans per celsa cacumina eremi 300
 Vocula, quae plures saepe errabunda fefellit.

V. 292. Jordanesque. Cfr. II, 351. Edit. Venet. mutat surgentibus albet in: albescit aquosis.

V. 298 seq. Sit semita recta etc.

Matth. 3, 3. Marc. 1, 3. Luc. 3, 4.

V. 301 inter et 305. Edit. Venet. hosce sex versus, qui in ed. princ. Mediol. non leguntur, addit:

Nam modo de scopulis resonat, nunc exit ab antris,
 Perque umbras nemorum, lucosque lacusque resultat.
 Haud secus interdum densis abscondita ramis
 Parva avis ingentem replet modulamine silvam.
 Ipsa latet, trepidis nisi quantum intermicat alis,
 Perque nigras volitat frondes umbrosaue tecta.

Atque haec vox eadem perplexum denique nodum,
 Exacto bello postquam bis fractus Avernus,
 Nuncia divini Solis postrema resolvet.

Et jam vesper erat, clivo cum visus ab alto 305
 Parvus eremicola ad fluvium decurrere anhelus,
 Laetitia exultans; cui villis hirta cameli
 Tergum pellis obit, sunt cruscula nuda lacertique,
 Et parva in manibus crux lignea nexa papyro.
 Jamque aderat cursu exhaustus, gressusque tenere 310
 Per declivia vix poterat, tenuitque ruentem
 Parthenis ipsa ulnis, gremio complexaque toto.
 Una omnes pariter viridem conscendere collem.
 Hinc Jesum, hinc tenerum, Virgo, trahis alma nepotem,
 Speluncamque subis. Intus scabra pumice tecta, 315
 Exiguusque sonat rivus: circum humida tophis
 Saxa madent vitreis guttis: cras ire secundo
 Unanimes Jordane parant, dehinc vespere colles
 Circum ire umbriferos, perque herbida prata vagari
 Conducunt. Nunc somnus adest, quem confraga vallis 320
 Conciliat, passimque altis de rupibes acti
 In praeceps rivi. Tacitis it Cynthia bigis
 Picta vadis late stagnantibus: illius altis
 Clara interlucent argentea lumina ramis.

Atque his deliciis placida dum nocte fruuntur, 325
 Abrami interea sub terris abdita regna
 Nuncius aetherius coelo delapsus adibat,
 Captivis Patribus summi mandata Parentis

V. 312. Edit. Veneta:

Parthenis ipsa ulnis, gremioque amplexa recepit.

V. 322. Cynthia i. e. Diana, Luna. In Cyntho, monte Deli, Apollo et
 Diana nati altique sunt: hinc Cynthius ille appellatus, haec
 Cynthia. Plin. 4, 12, 22. Hor. Od. 3, 29, 12.

V. 326. Abdita regna. Cf. Ps. 16, 10. (Vulg. 15, 10) I Petr. 3, 19.

Laeta ferens. Urbs antiquis circumdata muris
 Ima in valle jacet; quam primus dicitur hospes 330
 Abeliā dixisse suo de nomine, caesus
 Invidia fratris. Turres et tecta domorum
 Praetexunt ederae et myrti, semperque virentes
 Intonsae pinus, oleaeque aeternaeque laurus.
 Aëre sed tristi lux intermortua fulget, 335
 Albentesque lacus circum ardua moenia lucent:
 Atque oculis quantum pacatus subjacet amnis,
 Aëriae in ripis platani, atque aurantia mala,
 Egressaeque altis stirpes arbustaque muris
 Incumbunt stagnis, et opaco tegmine inumbrant. 340
 Ipse sui in foribus lethi caelaverat Abel
 Casum infelicem. Genitor super, orbaque mater
 E campo rediens, spicis et sesamo onusta,
 Flere videbatur juvenis miserabile corpus
 Sanguine turpatum. Mors primum egressa sub auras 345
 Miratur terras, sua regna: insigne cruentum,
 Possesso defixa agro stat saeva securis.
 Multa in vestibulo dextra laevaue vetustis
 Extuderat pariter saxis, et sculpserrat aere.
 Protinus impulsis valvis bipatentibus Ales 350
 Coram introgressus matrum juvenumque piorum
 Concursu in magno medius stetit; atque ita densum
 Umbrarum affatur vulgus, „Laetissimus adsum
 „Nuncius, Abramidae. Quamprimum innupta puella,
 „Omina laeta ferens, lorica insignis et hasta, 355
 „Huc aderit, primo sublata in flore juventae.

V. 330. Primus hospes scil. Abel, Adami filius. Cf. Gen. 4, 1 — 16.
Matth. 23, 35.

V. 345 inter et 346. Ed. Venet. interjecit:

Piniferi haud longe stans alto in vertice montis

V. 354. Innupta puella i. e. Judith. Cf. Lib. V, 399 sqq.

„Illa triumphato victrix memorabit Averno
 „Illatam cladem, et vestris se Manibus addet.
 „Vos tamen interea, quorum de stirpe puellus
 „Prognatus Deus, hinc mecum decedere, Patres, 360
 „Paulisper superi indulgent. Datur ora nepotis
 „Cernere, colloquiisque frui. Vos inter amoenos
 „Perpetuo autumnu colles, secretaque rura
 „Abscondam, et coram opportuno tempore sistam.“
 His dictis festus sublatus clamor ad auras, 365
 Et simul exortus fletus: nam turba relictā,
 Multa gemens, supplexque manus tendebat utrasque
 Divini Pueri, atque aurae coelestis amore.
 Praecipue Infantum, quos primo in limine vitae
 Regis Idumaei jussu ferus hauserat ensis, 370
 Flebant exigui manes umbraeque pusillae,
 Vulnera adhuc niveis humeris defixa gerentes:
 Quos circumfusus divellere dulcibus Ales
 Promissis, dictisque bonis retinere laborat.
 „Parcite lacrymulis nunc o, mea cura, puelli: 375
 „Vos ego, deliciae, et miserae Rachelis amores
 „(Haud mora longa) iterum regna haec antiqua revisens
 „In lucem referam, et socios comitesque beatis
 „Coelicolis addam, cum se pulcherrimus Infans
 „Nazareis tandem manifesto Numine reddet.“ 380
 Sic ait. At laeti proavi sanctique parentes
 Virginis ingressi latebrosae viscera terrae,
 Multa patrum, et turbae insontis mandata Puello,
 Votaque commissa, et gemitus lacrymasque ferentes,
 Exuviis vincti et manicis squalentibus ibant. 385

V. 357. Averno. Cf. III, 60.

V. 370. Regis Idumaei. Cfr. III, 409.

V. 372 omisit Ed. Venet.

V. 376. Rachelis, filiae Labani. Cf. Gen. 29, 16 sqq. Matth. 2, 18.

Ventum est post flexus varios in luminis auram,
 Qua dives campis vasto lentissimus alveo
 It Phison, silvaeque lacum montesque coronant.
 Hinc iter ingressos adverso flumine eoum
 Ad solem ductor vestigia tendere jussit. 390
 Ipse pios manes vario sermone tenebat,
 Multa arcana docens; nimirum ut prodere sese
 Divino fulgore Puer decreverit almus
 Moerenti patriae, ut frendens nequissimus atris
 Carceribus ruptis totoque Acheronte refuso, 395
 Praesagus magni excidii proruperit Orcus;
 Utque olim ventura dies, quae cuncta tenebris
 Obsita paulatim demum caligine solvet.
 Quam late, ajebat, populis atque urbibus ingens
 Undique telluris nunc circumfunditur orbis, 400
 Oceanum super, et noti confinia mundi,
 Coeca superstitio terris noxque incubat atra.
 Pars coelo errantem lunam fulgentiaque astra,
 Pars pecus undosi pelagi volucresque ferasque,
 Semiferos homines, stirpes arbustaque adorant. 405
 Exoptata diu tandem lux alma propinquat,
 Qua nova Religio penetralibus inferat ignes
 Sacrilegis, et fana Deum delubraque vertat.
 Jamque procul lauris umbratum tempora cerno
 Insignem pietate Ducem, quem Baetis in amplum 410

V. 397. Edit. Venet. pro vasto l. vitreo.

V. 398. Phison unus ex quator fluviis, qui e-terrestri Paradiso egrediuntur. Aliis Nilus, aliis Ganges, aliis Phasis. Gen. 2, 8. c. 3, 23. Ugolini thesaur. antiq. sacr. Tom. VII.

V. 395 et 396. Acheron. Cf. III, 494. Orcus. Cf. III, 200 et 201.

V. 410. Insignem pietate Ducem i. e. Theodosium Magnum, Hispanum, qui a Gratiano Imperatore ann. 379 in regnum adscitus devictis Gothis doctrinam remque christianam imprimis adjuvit. Cf. Theodor. hist. eccl. V, 18. Sozom. hist. eccl. VII, Baetis (nunc

- Terrarum imperium mittet, caesoque tyranno
 - Victor aget quondam Tiberina ad flumina currus.
 Hic Diis excidium reliquis, arisque ruinam
 Supremam indicet: Cerealia sacra, Hecatombas,
 Orgiaque, et priscis eradet Adonia fastis, 415
 Solemnes ritus. Tum libera cuique potestas
 Fatidicas quercus, sacros excindere lucos,
 Vim templis inferre, aurum asportare profanum.
 Turba Deum dejecta aris, pars aere recuso
 Romanas aquilas, et Caesaris induet ora, 420
 Pars thermis accedet honos: late undique victrix
 Cuncta solo exaequans pietas, invecta per urbes,
 Per medios Grajos, Aegyptum, atque Arcadas ibit,
 Ruderibus super aggestis tumulisque Deorum.
 Ante tamen quanto pinguescent sanguine campi 425
 Europae atque Asiae! quantus cruor ibit in omnes
 Hesperiae fluvios! Circis mediisque theatris
 Objecti pardis alii, candentibus igni
 Usti alii lamnis, rapti in diversa quadrigis

Quadalquivir) fluvius Hispaniae, qui in confinio Tarraconnensis provinciae oritur. Plin. 3, 1, 3. Mart. 12, 99.

V. 412. Tiberina ad flumina. Tiberis (Tybris, Tibris, Tevere) fluvius Etruriae ex Apennino ortus aliisque fluminibus auctus Romam interluit. Plin. 3, 5, 4. Hor. Sat. 2, 1, 7.

V. 414. Cerealia sacra i. e. sacra Cereris (*Ἀθήνη*) inventricis et Deae agriculturae. Cic. N. D. 2, 26. Ovid. Fast. 4, 497.

Hecatombe (*ἑκατόν βοῦς, ἑκατόμβη*) sacrificium, quo centum boves vel aliae victimae immolabantur. Herod. 4, 179.

V. 415. Orgia (*Ὀργία*) sacra nocturna Bacchi, quae variis ebrietatis signis celebrabantur. Catull. 64, 259. Virg. Aen. 6, 517.

Adonia (*τὰ Ἀδώνια*) sunt festa Adonidi dicata et quotannis mense Junio Antiochiae quondam celebrata. Hieronym. in Ezech. 8, 13, 14. Kreuzer Symb. II. p. 86 seqq.

V. 423. Arcadas. Arcadia regio in media Peloponneso.

V. 427. Hesperia i. e. Hispania itemque Italia, quam Virg. (Aen. I, 573) magnam Hesperiam vocat.

Per fora, conscissi loris, data pabula flammis. 430
 Heu pietas! circum tedas uncosque rotasque
 Stabunt orantes matres teneraeque puellae
 Carnifices lassos certatim sole cadente
 (Dum sinit usque dies) supponere colla securi,
 Adjungique aliis. O mors, ubi terror? ubi illa 435
 Formidata acies ferri, veteresque triumphi?
 At veluti nivibus tectus, gelidisque pruinis
 Vere novo pubescit ager, seque exerit annus
 Laetior; haud aliter saeva inter funera vultus
 Alma fides tollet. Scythicis florescere eremis, 440
 Thebanisque jugis deserta horrentia cerno.
 Ille feras posito ingenio mansuescere coget:
 Hic mare fluctisonum sibi remex, atque carina
 Sulcabit medium: hic nimbos, hic flumina sistet.
 Illyrium, Eurotas, Portus Lunae, ardua Lygdos, 445
 Et Phrygii, et Parii montes vix marmora templis
 Sufficiunt. Venient annis quoque tempora seris,
 Cum super oceanum, quo nondum accesserit auri
 Regnandique furor, felicia carbasa tendet
 Religio. Jacet extra orbem sine nomine tellus 450

V. 440. Scythicis. Cf. III, 179.

V. 441. Thebanisque jugis. Thebais regio superioris Aegypti contermina Aethiopiae et desertorum Africae. Plin. 5, 9, 9.

V. 445 et 446. Illyrium (Illyricum, Illyria) ampla regio ad mare adriaticum inter Tergestum et Macedoniam. Cellar. Geogr. antiq. lib. 2, c. 8. sect. 5. Eurotas (hodie Basili potamo), fluvius Peloponnesi, Spartam alluens, cujus ruinae haud procul a Misitra extant.

Portus Lunae. Luna (hodie Lavenza) urbs maritima Etruriae portu et marmore nobilis. Plin. 36, 6.

Lygdos (λύγδος) sive lygdinus, lapis candidus in insula Pare, quae una Cycladum in mari Aegaeo marmore candido clara est, quod et lygdinum et lychnites appellatur.

Phrygii montes. Cf. I, 263.

V. 450. Sine nomine tellus i. e. Peruvium (Peru) regio maritima Americae meridiem versus.

Exul adhuc ponto, unde auro super illita primo
Augustae niteant Romana Sacraria Divae.
Quin etiam extremos superabit puppibus Afros,
Litora curva legens, jubar allatura remotis
Gentibus, inque omnes sonus ibit coelicus oras. 455

Talia narrantem dextra laevaue frequentum
Circumstat populus Patrum, comitesque sequuntur;
Ignari, alatus ductor quas tendat in oras,
Quove ferat; pariterque viam cursumque tenebant.

V. 453. Romana sacraria Divae. Templum S. Mariae Majoris Romae.

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Aves tartareae Virginem in valle cum d. Joanne Baptista observant, idque in castris nunciant, et bellum sollicitant. Deus Pater Angelo mandat, ut coelestem Puerum cum Genitrice in Paradisum terrestrem transvehat. Juditha in somnis ab Angelis armatur adversus hostes. Describitur iter aëreum in terrestre Elysium, et clades Daemonum in valle Aeonis.

Rem prope coelestem, si cui spectare voluptas,
Huc celer appropere, Reginamque aetheris illa
Florifera in valle aspiciat, quae colligit herbas.
En, niveos succincta sinus intenta labori,
Ut sese inclinat passim, qua primula visa, 5
Aut visus crocus, aut apium; tenerumque nepotem,
Qui comes ingreditur, propius dignoscere anethum,
Fragrantemque docet thymbram montanaque fraga.
Ocyus accelerate gradum, nil pulchrius unquam
In terris visum: viridem hunc ascendite collem: 10
Huc oculos, donec pulcherrima durat imago.
Heu, cur tam subito species tam dia recessit!
Heu, gremio redit in penetralia dives onusto!
Nam vespertinis jam rorant gramina gemmis,
Atque humiles circum nebulae prata humida opacant. 15

Sit male praecipiti nocti, quae sole remoto
Talia nil curans mihi surripit invida velo.

Ecce autem excelso in ramo Cocytia cornix
Constiterat, foedusque corax, quas undique saevus
Sparserat excubias ductor, vigilesque locarat. 20

Ut vero incolumem Divam agnovere volucres
Tartareae e pratis reducem, intrantemque penates,
Protinus insonuere alis: Acherusia castra
Desertis adiere locis, raucumque locutae
Nubivagum in vulgus, quae nuper visa tulere. 25

Nec minus interea demisso vertice tristes
Exploratores lemures, quorum improbus unus
Obscoenae in speciem vetulae jam liquerat auras,
Nazario e pago delusi in castra redibant:

Et male rem gestam, atque aedes patriamque relictam, 30
Sublatumque fuga Puerum cum Matre ferebant.

Diditur extemplo rumor, fragor undique et ingens
Concursus stygius picea ad tentoria regum:

Bella volunt, poscuntque feri: Nunc tempus inermes
Praedari inclusos latebris; nunc, siquid Olympus 35

Contra ausit, tentare juvat. Pars nubila densat,
Horrificumque serit nimbium, pars nititur hastis,

Pars ferrugineis contis. Vox omnibus una,
In vallem Aenonis transferre horrentia castra,
Et celerare viam nimbis. Nemore abditi opaco 40
Concilium inter se procures de rebus agebant.

V. 18. Cocytia. Cf. III, 307.

V. 22. Tartareae. Cf. III. 200 et 201.

V. 23. Acherusia. Cfr. III, 494.

V. 27. Lemures. III, 57.

V. 33. Stygius. III, 112.

V. 35. Olympus. IV. 92.

V. 39. Aenonis. IV. 133.

Haec Pater omnipotens cernens de vertice Olympi,
 Impia bella manu statuit confundere inermi.
 Sed Puerum interea diva cum Matre per auras
 Trans Orbem profugum Paradisi abscondere in hortis 45
 Inter amoena jubet prata aeternosque recessus.
 Ergo ad se Genium Mariae vocat, atque ita fatur: —
 Vade age, sidereo in terras delabere curru,
 Progeniemque meam cum Virgine praepete nimbo
 Transfer in Elysii terrestris protinus agros, 50
 Quo Patrum Abramidum nuper praemisimus agmen:
 Atque illic lateant, donec desaeviat atri
 Tempestas belli. Socios quoque valle receptos,
 Quisque sua ut maneat vigil in statione, moneto.
 Atque ubi concordēs hostes temeraria bella 55
 Excierint, vos hanc terris avertite pestem,
 Ne solem ulterius, puramque obnubilet auram.
 Dux vobis imbellis erit virguncula: tali
 Fas duce perculosos probro exturbare superbos.
 Sic ait Omnipotens; nec fas mortalibus alta 60
 Scrutari arbitria, et causas tentare repostas.
 Credibile est tamen humani voluisse timoris
 Indicio Numen fugitivum abscondere Diti,
 Ne Pueri vires Divina arcanaque nosset;
 Credibile est etiam veteris voluisse parentis 65
 Regna aperire novo, nulli visa hactenus, Adae;
 Quae prior ille miser specie delusus inani
 (Causa mali conjux) aeterno clauserat aevo.
 Nuncius ergo Ales per opaca silentia rerum,
 Aetheriis bigis coeli per inania, vectus, 70

V. 43. Edit. Venet. pro confundere legit: deludere.

V. 50. Elysium (*Ἠλύσιον, μακάρων ἦσος*) locus in mediis Inferis omni felicitate plenus piisque hominibus post mortem destinatus (Serv. ad Virg. Aen. 5, 733), h. l. pro Paradiso terrestri.

V. 63. Diti. I, 29.

Ante ortum solis Libano super astitit; atque hinc
 Alipedes flexit vitrei Jordanis ad undam
 Zacharidae sub tecta, hilari insonuitque flagello:
 Primaque Virgo Parens, dudum vigil, ora fenestris
 Exeruit; sed adhuc Pueros sopor altus habebat 75
 Fagineas inter frondes muscosaque saxa.
 At tibi, fortunate Ales, penetrare subire
 Arcanum licuit, placidosque abrumpere somnos:
 Surge, age, sancte Puer; Genitor supremus ab alto
 Me tibi demittit solio: procul ocius ire 80
 Teque tuamque jubet Genitricem: dux ego curru
 Sublimes ducam liquido aëre. Sic ait; exin
 Protinus accelerare fugam: pulcherrima Virgo
 Induere investem Jesum, haud mora comere raptim
 Caesariem, tenerosque pedes vincere cothurnis, 85
 Nescia adhuc quo jussa ferant. Dux penniger instat,
 Itque reditque instar succincti ad munus ephebi:
 Ipse etiam impatiens sonipes fodit ungula arenam
 Ante fores, phaleraeque sonant, atque aurea fraena.
 Et jam purpureo lux prima rubebat eoo 90
 Agricolis solem revehens opera atque labores.
 Jamque instaurati somno, stratisque relictis,
 Nazarii agrestes, pars pinguis in arva juvencos,
 Pars ad aratra boves stridentia plaustaque agebant.
 Hos inter Juditha oculos nondum excita prorsus 95
 Tergit adhuc niveis digitis; simul aurea vittis
 Tempora cingebat, simul haec insomnia pulchra

V. 71. Libanus (albus) et Antilibanus, montes excelsi, cedro arbore abundantes, aequi inter se perpetuoque ordine per Syriam procurrentes. Deut. 11, 24. Ptolem. 5, 15.

V. 73. Edit. Venet. pro hilari insonuitque flagello l. procul sonuitque flagello.

V. 84 seqq. Edit. Venet. contrahit:

Induere investem Jesum, Dux penniger instat,

Narrabat Matri: Mater, quae mira per umbram
 Haec mihi nox tulit in somnis spectacula rerum!
 Quam se coelesti Maria obtulit obvia veste: 100
 Qui capitis decor et cultus! qui gressus eunti!
 Illa mihi in prato ter centum visa puellas
 Inter virginei moderatrix agminis album
 Vexillum praeferre manu: meque illa sequacem
 Ultro invitabat dictis. Vin'tu quoque nostro 105
 Adjungi, Juditha, choro? pariterque referri
 Has inter comites Divas, quas undique campis
 Concordes errare vides? Sic illa serenis
 Dicere visa modis: cui miro concita amore
 Assensu ardebam tacito dare nomen, et ipso 110
 Vox erat in vultu: at conanti reddere voces
 Verba pudor tenuit. Castis tunc oscula labris
 Amplexusque dedit: primamque recensuit inter
 Belligeras socias. Dextra laevaue volucres
 Protinus armigeri, hic chlamydem, cui candida lino 115
 Crux medio inserta; hic torquem galeamque comantem
 Ferre videbatur. Visus quoque Jesulus ore
 Sic fari roseo: Nostros hinc strenua in hostes
 Bellatrix haec arma geres. Nec plura locutus:
 Nam subito (visu mirabile!) currus ab alto 120
 Adstitit ante oculos radiis atque axe rotarum
 Ex auro gemmisque hyali stellisque coruscans.
 (Me miseram!) somnus media inter talia fugit:
 Nec sibi quid poscant haec arma aut praelia novi.
 Talia flavicomo religans sibi vertice crines 125
 Intortos spiris referebat somnia Judith.

Interea super Euphratem Tigrimque sonantem
 Penniger auriga ad solis cunabula verso

V. 127. Euphrates. III, 107.

Tigris (*Τίγρις* i. e. Medorum et Armenorum lingua sagitta) in mon-

Temone auratos currus per inania agebat.

Non ita caeruleam Libycus rapit aethere nubem; 130

Aut mare velivolum tanto secat impete pinus,
Cui Notus incubuit; nec Belgica rustica ferreis

Ocyor it soleis glaciato missilis amne,

Horridae Scaldim cum vis gelat aspera brumae:

Quantus agit profugos coeli per inane volantes 135

Impetus aërii trans ardua nubila Olympi.

Perpetuo flexu silvas et flumina magna

Abscondunt. Turres atque altae moenia Susae,

Nembrotique arces, frondosaeque culmina Zagri

Longe a tergo ierant: ad laevam Caspia tellus, 140

Atque pharetrati Medi Hyrcanique recedunt.

tibus Armeniae ortus et Euphrate denique receptus in sinum persicum infuit. Plin. 6, 27, 31. Jos. Antiqq. 1, 1, 3.

V. 130. Libycus i. q. Africanus scil. ventus. Libya (Λιβύη) ea Africae pars, quae est inter Aegyptum et Syrtes: item Africa universa. Plin. 5, 6, 6. Virg. G. 1, 240.

V. 134. Scaldis (Schelde) fluvius Belgarum celeber.

V. 135. Edit. Veneta: profugos liquidi per inania coeli.

V. 138. Susa (τὰ Σούσα) urbs Asiae ampla, sedes Persarum regum. Dan. 8, 2. Strabo 15, 727.

V. 139. Nembrod (Nimrod) urbes condidit. Gen. 10. Jos. Antiqq. 1, 4, 2. Zagrus mons Mediae. Plin. 6, 27.

V. 139. Edit. Venet. pergit:

Praetereunt. Nemorosi aditus faucesque malignae

Apparent, ubi quondam hasta trajectus equestri

Ille dabit meritas poenas, terrasque levabit

Sacrilegus Caesar *) fidei desertor avitae.

Hinc super Eulaeum, Hippophagos, Arachosiaque arva,

Carmanosque volant: ad laevam Caspia tellus,

*) Julianus Apostata.

V. 140. Caspia tellus. Caspii (Caspiani) populi Asiae in Hyrcania et in Parthiae Armeniaeque confinio ad mare Hyrcanum sive Caspicum. Mela 1, 2. Virg. Aen. 6, 799.

V. 141. Medi arte sagittaria insignes Mediam, Asiae regionem, Armeniam, Parthiam, Hyrcaniam et Assyriam incolebant. Strabo, 11, 52. Hyrcani regionem sub Caspio mari et supra Parthiam tenebant.

Jamque peragrarant Persas, jamque ultima regna
 Memnonis eoi; cum primum lenior aura
 Sentiri procul e cedris gratissima coepit;
 Qualem e longinquo nautis venientibus afflant 145
 Ad mare odoratis Ligurum nemora aurea citris.
 Mox paradisiacae volucres per caerula visae,
 Nunciae ab Elysiis hortis. Non India tales,
 Nec variis pennis tot dives America vestit
 Purpureis rostris, minioque rubentibus alijs. 150
 Miratur capiturque locis tener incola eremi,
 Quem flentem Virgo miserata receperat alma:
 Haec cine Nazaridum regio, inquit, avitaeque tellus?
 O Mater, quam laetus ager! quae copia rerum!
 Quae nemora et vitrei fontes! Cui candida Virgo 155
 Dissimulans: Equidem longe ista beator ora
 Quam tua rura, inquit; nebulae queis semper opacae,
 Putribus et circum stagnis gravis incubat aër.
 Ille autem gestire animis, ut gestiit alvo
 Quondam materna, atque oculis per cuncta vagari, 160
 Et digitis nunc haec, nunc illa ostendere parvis.
 Interea magis atque magis subsidere currus:
 Praecipites caelo bijugos sed parcius Ales
 Accelerabat agens stimulis, quo tota videri
 Jam regio ex alto posset ditissima pomis 165

V. 142. Persas. III, 102.

V. 143. Memnonis eoi. III, 408.

V. 146. Ligures sunt Liguriae populi, qui regionem Italiae alpihus maritimis, Apennino, Etruria et ligustico mari circumscriptam incolabant. Flor. 2, 3. Plin. 3, 5, 7.

V. 148. Elysiis. V, 50.

V. 152. Ed. Venet. legit:

Quem pariter curru Virgo miserata locarat.

V. 158. Edit. Veneta:

Et circumfusus stagnis gravis incubat aër.

Arboribusque sacris liquidisque uberrima venis.
 Non ulla Italiae facies, non amne quieto
 Quam placidus secatur Eridanus; nec laetior illa
 Ante alias Laudensis agri, cui pingua lactat
 Pascua tot mammis, quot plenis Addua rivis: 170
 Addua Lemene sacris celeberrima Musis,
 Qui cecinit magnum Numen, felicibus ausis
 Arcana ingressus Divum; dehinc terna rosarum
 Nexuit aetheriae sarta immortalia Divae;
 Quique animos nobis audendi talia vates 175
 Adjecit, suasitque ratem deducere in altum,
 Qua via Pieriis nondum sulcata carinis.
 Perpetui in gyrum montes felicia rura
 Verticibus vallant, quorum vix summa viator
 In juga bis septem perreptet solibus; inde 180
 Umbrifera atque ingens vallis, rursusque minaces
 In gyrum ductae cautes; atque inter utrumque
 It vallum medius lacus ingens. Plurima pinus,
 Aesculus, et nunquam cava robora passa securim,
 Se viridi e ripa vitreo speculantur in amne, 185
 Perpetuisque sonant avium garritibus undae;
 Quas fulicae assuetae silvis mergique loquaces

V. 168. Eridanus i. e. Padus (Po), maximus Italiae superioris fluvius.

V. 169. Laudensis ager circum Laudem Pompejam, urbem Italiae superioris, hodie Lodi.

V. 170. Addua (Adda) fluvius Insubriae, regionis Mediolanensis, in Rhætiae Alpibus ortus per Larium lacum (L. di Como) fuit et Pado miscetur. Sidon. l. ep. 5.

V. 171. Franciscus Lemene, comes, cujus memoriam Ceva peculiari libro (Memorie del Signore Conte Francesco Lemene) celebrat. Cfr. Memoires pour l'histoire des sciences et des beaux arts. Paris 1738. p. 325.

V. 177. Pierius i. e. ad Musas spectans, utpote quae Pierides a Pieria, regione Macedoniae, vel a Pierio monte, vel a Pierio, Apollinis filio, appellantur. Serv. ad Eclog. 7, 21. Hor. Od. 4, 3, 17.

Assiduoque anates tranant hinc inde volatu.
 Ad Boream pons marmoreus, cui molibus altis
 Quinquaginta arcus subterlabentia stagna 190
 Excipiunt; versoque situ longissimus unda
 Excurrit pictus sub opaco gurgite fornix.
 Nulli fas hominum vetitos contingere fines:
 Stat Custos ferro armatus, noctesque diesque
 Excubias ducens, commissaque limina servat. 195
 Atque hac transibat prono jam vespere currus,
 Per magni convexa sonans saxa ardua pontis;
 Excisosque aditus adversa in rupe subibat.
 Apparent immensi agri, largissimus aether,
 Herbosae hac illac valles, animantia mira, 200
 Capreoli, pardi cicures, cervique fugaces.
 Quae loca! quas olim sedes! quae regna pararat
 Omnipotens! ut belle, ut suaviter omnia rident!
 O miserum mortale genus, quae dira cupido
 Hinc procul exegit? Juvat omnem abstergere curam: 205
 Respirare auram juvat, et dare lumina circum.
 Zacharides visu attonitus toto ore sequaci
 Versicoloratas servabat in axe volucres,
 Phoenicum, atque apodum turmas, et candida olorum
 Agmina, sturnorumque acies: cui regia Mater 210
 Annue, ait, digito, porrectaque allice dextra;
 Dic propius volitent. Risu vix ille sereno
 Annuit, inque manum sublatam et brachia unda

V. 195. Edit. Venet. pro ducens l. ducit.

V. 207. Edit. Venet. pro toto l. puer.

V. 209. Phoenicum. Phoenix avis in Arabia nobilis et fabulosa, quam Plinius (10, 2, 2) describit. Apus vel cypsellus (ἄπὸν κύνελλος) avis de genere hirundinum, cujus pedes curti et mutili, quasi que inutiles. Plin. 10, 39.

V. 212 in Ed. Venet. deest.

Ardeolae, virides pici, cinclique loquaces
 Ad nutum veniunt: mirantique addidit Ales, 215
 Ipsi etiam accedent mites, si jusseris, ursi,
 Nec renuent tigres: nulla his fera noxia silvis.
 Ventum est Elysii in pomaria, dives ubi illa
 Cladibus heu nostrae gentis memorabilis arbos:
 Pomaque cernere erat summis fatalia ramis 220
 Pendula adhuc, veteris monimenta perennia noxae.
 His, ait auriga, infaustis sub frondibus actum
 De rerum summa, jacta alea, perditaque omnia.
 Ipsa locum immunis culpaë circumspecte, Diva.
 His furtim repens emersit sepibus anguis: 225
 Hic sedit miseranda parens: hic ore locutus,
 Multaque promisit veterator callidus: huic se
 Implicuit trunco, porrexitque improbus escam.
 Heu dolor! heu pietas! Deliravere parentes;
 Plectetur Puer iste tuus. Sancte Aliger, istud 230
 (Da veniam) poteras reticere, aut dicere saltem
 Vocibus ambiguis; nunc irrevocabile telum est,
 Atque haec verba diu tacite secum illa revolvit.
 Occidit interea Titan: (mirabile visu!)
 Suspiciunt lunam ingentem se tollere contra, 235
 Cui maculae insuetae, et solito turgentior orbis;
 Per vitreas qualis sese ingerit aurea lentes.
 Usque adeo illa polo sublimi vertice in auras
 Accedit tellus, propioraque suspicit astra.
 Denique marmoreum tectum sublime refulsit, 240

V. 214. Cinclus (*κίγλος*, ital. coditremola) avis, quae et motacilla (weisse Bach-Stelze) dicitur. Suid. s. v. Aelian. 15, 28.

V. 219. Elysii. V, 50.

V. 234. Titan. IV, 115.

V. 237. Per vitreas lentes l. e. per vitrum lenticulare sive lenticulam vitream (Linsenglas).

Tot pictis aulis dives, quot solibus annus:
 Ingrediturque sonans currus, qua porticu in ampla
 Mille aderant juvenes tedis utrinque coruscis,
 Ordine dispositi. Centum atria mira columnis
 Suffulta apparent. Ales pulcherrimus ulnis 245
 Divinum accepit Puerum, Reginaque bigis
 Ultima descendens Geniorum innititur alte
 Porrectis cubitis. Ibant conclavia in alta
 Marmoreis gradibus, sequitur quos undique fusa
 Coelestum pubes. Lituis domus intima, plectris 250
 Carminibusque sonat, facibusque incensa coruscat.
 Omnia tuta videt Genitrix, fruiturque beatis
 Deliciis. Nox stellifero tegit omnia velo,
 Projiciens late campis felicibus umbram.

Nunc ruat utcunq̃ue, et saevis feras intonet armis 255
 Orcus in absentes; nunc terras turbine et axem
 Misceat, irarumque omnes effundat habenas.

Huc animos, Auguste puer, cui Turcico opima
 Sanguine Pannonicis jam sexta adolescit in arvis
 Laeta Ceres; raucumque sonans promissa quotannis 260
 Corpora caesa virum, vestes, pacta armaque patri
 Euxino impatiens Ister jam ferre laborat.
 Huc ades, invicti cura et spes magna parentis,
 (Spero equidem, nec vana fides) Oriente subacto
 Imperii quondam gemini recturus habenas, 265
 Flos alme Austriadum, Joseph. En denique bella,

V. 247. Ed. Venet. pro verss. 247 et 248 habet:

Ultima descendit. Conclavia in alta feruntur

V. 256. Orcus. III, 200 et 201.

V. 259. Pannonicis. Cf. I, 17.

V. 260. Ceres. Cf. IV, 414.

V. 262. Euxinus (*Εὐξείνως*) Pontus s. mare nigrum, cui Ister (I, 15)
 sive Danubius immiscetur.

V. 266. Joseph. I, 19.

En tibi promissas acies. Hinc armiger axis,
Hinc Erebus jam signa movent, Martemque lacesunt.

Ergo omnis coeco misceri murmure vallis
Coeperat Aenonis. Praegnans Acherontia nubes 270
Lucifugos manes alvo profuderat instar

Grandinis aestivae horrissono displosa tonitru,
Atra Gomorrhaei trans usque bitumina stagni.

Quantus Hebrus, quantusque Hypanis, vel magnus Orontes,
Aut pater Eridanus late imbribus auctus inundat, 275

Egrediturque Athesis ripis, vel maximus Indus;

Tale fremit, tantoque ruit per saxa sonore

Piniferas inter silvas camposque volutum,

Exsuperatque juga, obscurisque it vallibus agmen.

Noctis erat medium, cum Belphegor arduus alto 280

Stans scopulo stimulos animis incussit amaros,

Instigans jam trita jugo subducere colla,

Fraenaeque morsa diu perrumpere, bellaque demens

Agminibus Stygis innumeris indicere Olympo.

V. 270. Aenon. IV, 133. Acherontia nubes. III, 494.

V. 273. Gomorrhaei stagni. Eo loco, ubi nunc mare mortuum, seu lacus Palaestinae Asphaltites (ἡ Ἀσφαλτῖτις λίμνη) est, olim quinque erant urbes, inter quas Gomorrha et Sodoma, quae ob summam civium impietatem eversae sunt. Gen. 14, 3. Num. 34, 12. Jos. bell. jud. 4, 8, 2.

V. 274. Hebrus (Ἑβρος) ingens Thraciae (Rum-Ilī, provinciae turcicae) fluvius, qui juxta Aenum urbem (hod. Eno) in Aegaeum mare influit.

Hypanis (Bogus, Bog) fluvius Sarmatiae (Russiae) in Borys-thenem (Dniepr) et mox in Euxinum Pontum delabitur. Orontes (Ὀρόντης) Syriae (Asiae regionis) fluvius rapidus ex Libano monte profluit et syrio pelago miscetur. Plin. 2, 103, 106.

V. 275. Eridanus. V, 168.

V. 276. Athesis (Adige, Etsch) fluvius Venetiae ex Brenno monte Alpium ortus Tridentum Veronamque alluit, et in mare adriaticum effunditur. Sil. 8, 593. Indus (Sind) ex Paropamisio monte ortus Oceano denique indico infunditur. Mela, 3, 7.

V. 280. Belphegor. III, 72.

V. 284. Styx. III, 112. Olympus. IV, 92.

O socii, o quondam coeli gens incola summi, 285
 Quos odium superum vetus implacabile torquet;
 Nunc vetera ulcisci tempus, nunc jura tueri,
 Nunc fas antiquam per vim decernere litem.
 Sunt nobis immensae acies extremaque passae;
 Quodque caput, nostris divina exhausta potestas 290
 Suppliciis, nec habet, quid desperantibus addat.
 Quae fuerit sors cunq̃ue, in Numen vertere magnum
 Lucifer arma jubet, patriasque reposcere sedes,
 Sidus hyperboreum supra gelidosque triones.
 Exscindenda hominum primo strips funditus omnis, 295
 Reptilium et volucrum et pecudum genus: insuper ipsa
 Devastanda igni tellus; hinc aëre coeco
 Per medios ignes per densa volumina fumi
 Ibumus in superos. Memores tamen ista tenete:
 Si fors coelicolae trepidi venientibus ultro 300
 Annuerint, et regna velint antiqua pacisci,
 Partirique polos haud conditionibus aequis;
 Ne quisquam indecori obsequio, velut indigus hospes,
 Aetheris in partem veniat: rigido omnia jure
 Nil precibus positoque genu veniaque petendum. 305
 Conducta, o socii, res esto: jungite dextas:
 Nunc locus et res ipsa vocat, nunc facta potestas.
 Hunc, agite, abstrusum latebris exquirite parvum
 Ambiguumque Deum, quem Numinis esse veremur
 Progeniem magni; nobis, si creverit, olim 310
 Venturum exitio. Captivus ad infima quaeque

V. 293. Lucifer supremus diabolorum nonnunquam dicitur. Jes. 14, 12. Apoc. 9, 1.

V. 294. Sidus hyperboreum (ὕπερ, βορέας) sive gelidi triones i. e. septentriones, sunt septem stellae, quas Graeci ἄμαξαι, Latini plaustrum dicunt, ita sitae, ut ternae proximae specie efficiant veluti trigona (Gell. 2, 21): Ursa major et minor sive Septentrio major et minor (Siebengestirn) vocantur. Vitruv. 6, 11.

V. 308. Edit. Venet. pro agite l. prius.

Coelicolas trahet: haud parvo redimendaque mater
Obses erit pretio. Ite alacres, his abditus antris,
Hic latet; ad praedam discurrite, cingite silvas,
Vestigate aditus omnes, det buccina signum. 315

His dictis elati animi, et novus additus ardor,
Vanaque spes miseris, coelique arrecta cupido.
Jamque atris facibus laeti incensisque cupressis
Per juga odorisequi, per saltus undique fusi,
Latrantum velut audito turba excita cornu, 320
Exertis linguis caveas et lustra subibant.

Cum procul aetherei pugiles, mille axe quadrigae,
Loricæ ex auro, scuta aerea telaque visa,
Et chlamydes variae, plumae et vexilla per auras,
Alatumque triplex descendere nubibus agmen. 325

Arrexere atros stupefacti ad sidera rictus
Luce repentina obstricti: haud mora, murmure rauco
Tartareae insonuere tubae, tremuere cavernae;
Et conjuratae momento temporis omnes
Instructae horribiles turmae, sub signaque rapta 330

Agmina. Laeva acies tibi, corniger Asmodaee,
Tessera cui belli piceus caper: huic Ephialtes
Signifer, et Mormo comes additus: in medio dux
Belphegor et Gorgo, et Belial: extrema coërcet

V. 328. Tartareae. III, 200 et 201.

V. 331. Asmodaëus (*Ἀσμοδαῖος*, i. e. *ἀπολλύων* Apoc. 9, 11)
daemon, qui Saram, filiam Raguelis, invasit, ejusque septem viros
priores, antequam juveni Tobiae nuberet, morte affecit. Tob. 3, 8.

V. 332. Ephialtes (*ἐπι-ἄλλομαι*, insilio) Neptuni filius, Oti frater, quos
ambos coelum ascendere conantes Apollo et Diana sagittis confix-
erunt. (Claud. B. Get. 75) Ephialtes incubus quoque morbus
(Alp) dicitur, quo dormientes opprimi et suffocari sibi videntur (Macr.
Somn. Scip. I, 3) h. l. Diabolorum unus.

V. 334. Belphegor. III, 72.

Belial scelestum seu desertorem i. e. diabolus significat. 1 Cor.
6, 15. Mormo et Gorgo ficta diabolorum nomina.

Squamigera Dramelech insignis pelle draconis. 335
 Parte alia classem specie fugientis Amida
 Laxabat ventis; a tergo scilicet hostem
 Circuitu interior largo aggressura repente.
 Quisque suas lustrare acies, spemque addere dictis,
 Et monstrare manu natalia sidera: Nunc vi, 340
 Nunc animis opus, o socii, nunc reddere cladem
 Hostibus antiquis, nunc nunc cui cedat Olympus,
 Cui summa imperii vestris decernitur armis.

Jamque propinquabat legio omnis coelica terris,
 Jam propior stadio. Nil pulchrius aethere fingi 345
 Ante oculos poterat; tot scuta et tela per auras,
 Tanta acies Divum, galeaeque ensesque micantes
 Undique inardebant, quantum nec Cynthia pleno
 Orbe micat, medioque nitet sol purus Olympo.
 Illa autem pennis coelo librata pendit 350
 In turmas digesta suas Orientis ad oram,
 Opperiens hostem. E signis borealibus Orcus
 Circuit occiduam partem, volucresque maniplos
 In gyrum flexit; nec segnior inde volatum
 Erexit contra. Improvisi turbinis instar, 355
 Turbinis ex Apennino venientis, aquosam
 Obscuramque hiemem tempestatemque ferentis,
 Ala sinistra Erebi magno procedere jussa

V. 335. Dramelech. III, 178.

V. 336. Amida. III, 446.

V. 345 et 346 Edit. Venet. sic conjungit:

Jam propior stadio. Tot scuta et tela per auras

V. 348. Cynthia IV, 322. Olympus. IV, 92.

V. 352. Orcus. III, 200 et 201.

V. 356. Apenninus (*Απεννίνος ὄρος*) mons, seu potius multorum montium series, quae ab alpihus inde maritimis per Italiam mediam procedit.

V. 358. Erebus. I, 2.

Cum sonitu, in dextrum cornu ruit impete toto,
 Alphitus et Dagon, atque Ornicus et ferus Acco, 360
 Ante alios primi. Non sic tonat Aetna caminis
 Sulphureum eructans amnem, liquefactaque saxa
 Mixta atris nebulis. Telorum it nimbus ad auras,
 Flammarumque globi. Tortas umbonibus hastas
 Scuta retorserunt adamantina protinus actis 365
 Hostibus in praeceps; iterumque in bella feroces
 Conversis rediere animis; iterumque repulsos
 Fulguris instar agit, tergoque fugacibus instat
 Prima acies Divum. Sed et ipse sequentibus haeret
 Belphegor increpitans dictis: Non Appula tellus, 370
 Non hic Gargani montes, quibus haesimus olim.
 Vi pulsi coelo; nec primum fulmina visa,
 Aut tonitru auditum. Sed et ipsum torva frementem
 Cum sociis premit Aligerum turma altera: turmam
 Hanc sequitur Dramelech; hunc tertia cominus urget 375
 Diva phalanx: hastas hastis, tela ignea telis
 Implicuere, oriturque atrox asperissima pugna.
 Pastores strepitu exciti de montibus atram

V. 359. Edit. Venet. pro toto l. facto.

V. 360. Dagon (h. l. genius malus) Philistaeorum idolum in urbibus Gaza et Asdod (Judd. 16, 23 seqq. I. Macc. 10, 83) formam piscis ab umbilico et superne, quoad manus vero et pedes formam humanam habuisse dicitur. Ugolin. XXIII.

Alphitus, Ornicus et Acco ficta diabolorum nomina.

V. 361 — 64 in Ed. Venet. contrahuntur:

Ante alios primi. Tortas umbonibus hastas.

V. 361. Aetna (Monte Gibello) mons Siciliae ignivomus, qui hanc ob rem officina Vulcani in fabulis vocatur. Cic. Div. II, 19.

V. 370. Appula tellus. Apulia (nunc Puglia) regio Italiae inter Apeninum montem ad Merid. et mare adriaticum in regno Neapolitano.

V. 371. Gargani montes in Apulia Daunia, regione Italiae inferioris, assurgunt. Mela, 2, 4.

V. 375. Dramelech. III, 178.

Suspiciunt nubem: mirantur noctis in umbra
 Tot strepere obscoenas volucres, tanta agmina coelo 380
 Misceri turmis internigrantibus alba:
 Fit clamor, saevitque canum latratus ad auras.
 Ast Erebi insanae vacuum per inane phalanges
 Alternae, ad laevam dextramque, infraque supraque,
 Hac illac variis susdeque erroribus ibant. 385
 Ter frustra in nubes validis conatibus actae;
 Ter lapsae ad terram; ter rursus concitae ad auras.
 Mille vias ineunt, spirasque orbesque retexunt,
 Ut vespertini per sera crepuscula mures
 Pinnigeri volitant. Stat longis fallere gyris 390
 Instantes a tergo hostes: non si ruat ipse
 Desuper omnipotens iurati cedere campo.
 Jamque adeo in longam noctem fera bella trahebant.
 Jam procul audiri clamor, stygiumque celeusma
 Coeperat infernae classis, longeque videri 395
 Tartarae antennae distentaque carbasa vento.
 Cum subito tonitru Divum Pater atque hominum Rex
 Sidereo e solio totum tremefecit Olympum.
 Ecce autem (res mira!) aderat sublimis Amazon
 Albo in equo, aëria veniens altissima nube 400
 Bellatrix, cui taenarias confundere turmas
 Armipotens dederat. Non huic armata securi
 Hippolyte, aut ripis Amaseni educta Camilla

V. 385. Susdeque i. e. sursum et deorsum.

V. 399. Amazones feminae bellicosissimae, quae primum Sarmatiam ad Tanaim fluvium, deinde Cappadociam ad Thermodontem incoluerunt. Sublimis Amazon ad Juditham referendum. Cf. I, 569. IV, 354.

V. 403. Hippolyte, filia Martis et Ortrirae, soror Antiopae et Orithyae, reginarum Amazonum. Just. 2, 4. Plaut. Men. 1, 3, 17. Amasenus (Toppia, vel flume dell' Abbazia) fluvius Volscorum in Latio. Virg. Aen. 7, 683.

Camilla virgo Volscæ, quæ Turno contra Latinos et Aeneam auxilio venit. Virg. Aen. 7, 803.

Digna foret lateri pedes ire, atque aurea tela
 Atque arcum et pharetram comes in certamina ferre. 405
 Hanc prona labentem hasta inter mille sequaces
 Non tulit ille animis nuper vultuque tremendus
 Palantum ductor lemorum Asmodaeus, in omnem
 Incurritque aciem trepidus, classemque petivit
 Post puppes et transtra latens formidine turpi. 410
 Haud aliter quandoque canis pecuarius ingens
 Rure cubans, si quem venientem senserit, ore
 Continuo exululat magno, insequiturque paventem;
 Quem si audens quisquam petat obuius, ocyor Euro
 Tecta subit; stabulique alto de culmine vecors 415
 Latratu in seram noctem se jactat inani.
 Tum fragor auditus, veluti si corruat axis
 In praeceps fractus: colluxere omnia flammis;
 Foetaque tartareis turmis tonuere metalla
 Explosa et piceis ratibus: ruit aëre grando 420
 Undique serpentum lemorum; simul impete toto
 Restituere aciem Belial, Amidenus, Alastor
 Effusi contra. Mille Orci immania monstra
 ✓ Gorgones atque ululae et gryphi alatique dracones
 Circumstant equitem. Clypeum tunc aspera virgo 425
 Objecit rabidis, medioque umbone refulgens
 Numinis ostendit non ulli effabile signum,
 Notum Erebo signum: simul axe apparuit ingens,

V. 405. Ed. Venet. pro: Atque arcum et pharetram legit: Et pictas pharetras.

V. 408. Asmodaeus. V, 331.

V. 418 — 26 in Ed. Venet. in duos Versus contrahuntur:

In praeceps fractus: clypeum simul aspera virgo

Objecit rabidis, medioque umbone refulgens

V. 422. Belial. V, 334. Alastor. III, 151. Amidenus actum diaboli nomen.

V. 424. Gorgones fabularum monstra oris deformitate et crinibus serpentinis terribiles, h. l. cacodaemones.

Terribilis, vindex ensis: simul aethere ab alto
 Quatuor a ventis vox magna audita per auras: 430
 Ad chaos, ad puteum, genus exitiale, rebelle.
 Horrendum visu! rima ingens aëre aperta est,
 Astraque visa polo, et comitatus Numinis, et mors
 Ossea praecedens in equo, innumeraeque cohortes.
 Quo visu turbatae acies, pavor excitus ingens; 435
 Ceu trepidis avibus cum desuper ingruit alis
 Milvius, aut vultur rostro improvisus obunco.
 Prima fugam remis velisque capessere Amida
 Trans Casium, et Seras, nimbosaque culmina Tauri:
 Parte alia Aegypti turba omnis foeda Deorum 440
 In diversa trahi longis invecta colubris.
 Ad terras reliqui condensae grandinis instar
 Praecipitare metu; laxis fugiamus habenis
 Qua juga prona ferunt: totus ruit axis, ab alto
 Millia myriadam princeps trahit armiger; ipse 445
 Bellipotens curru insequitur: fugite ocyus, arma
 Exuite. Hinc pavor et clades vastissima, nec fas
 Praecipites retinere minis: fanaticus error
 Usque adeo exagitat miseros. Fugit avius ipse
 Euphius, et Babel, et Belzebub: ater euntes 450

V. 429. Simul aethere ab alto. Ed. Venet. l. tum murmure claro.

V. 431. Chaos. III, 461. Ed. Venet. l. profundi pro rebelle.

V. 438. Amida. III, 446.

V. 439. Casius (Schebal-Okrab) mons Syriae, Antiochiae urbi finitimus.
 Seres populi Scythiae asiaticae orientalis. Taurus mons
 Asiae maximus a Lycia usque ad extremos Seres perducitur, mul-
 tosque montes in Boream et Austrum vergentes veluti ramos emit-
 tit. Plin. 5, 27, 27.

V. 449. Edit. Venet. pro miseros l. trepidos.

V. 450. Babel fictum diaboli nomen. Euphius. III, 386. Belzebub
 (Beelzeboul) Deus ab Accaronitis cultus, ut muscas abigeret.
 In N. T. princeps geniorum malorum vocatur. Matth. 12, 24. 27.
 Marc. 3, 22. Luc. 11, 15. 19. 19.

Nimbus aquae insequitur: caligine, pulvere, fumo,
Hastarum silvis, telis obnubitur aër:

Pars obscoenarum volucrum fusco aëre pennis
Fidere, pars condi miserorum in corpora agrestum;
Hos Sodomae mersere lacus, hos terra dehiscens, 455
Aut putei exceperere cavi, pelagusque profundum.

Est regio Italiae in gremio sub sidere tristi,
Quam Dauni et Vestinus ager, Marsique coërcent,
Nubiferumque super caput exerit Appenninus;
Unde jugis acti in praeceps horrentibus amnes 460
In mare se exonerant, Vulturni nomine. Tellus
Omnis subtus hiat, coecis perfossa latebris,
Fornicibus suspensa cavis, et sulphure foeta.
Huc legio princeps sese per aperta Vesevi
Ora dedit, penitus vacuas ingressa cavernas, 465
Quantum Hirpinorum urbs sedes, et regis distat
Parthenope. Hic profugos superum Pater aere revinxit,

V. 452. Ed. Venet. legit:

Arietibusque nigrisque ululis obnubitur aër:

V. 455. Sodomae lacus i. e. mare mortuum sive lacus Asphaltites. Cfr. V, 273.

V. 458 Dauni sunt populi Apuliae Daunia. Cf. V, 370.

Vestinus ager regio Italiae ad mare adriaticum.
Marsi. III, 166.

V. 459. Appenninus. V, 356.

V. 461. Vulturni nomine i. e. mare Tyrrhenum, quod Vulturnus, fluvius Campaniae, aliis amnibus acceptis intrat. Liv. 8, 11, Virg. Aen. 7, 729.

V. 464. Vesevus (Vesuvius) mons Campaniae ignivomus, vicinus Neapoli.

V. 466. Hirpini regionem Italiae in regno Neapolitano incolebant, quorum caput et metropolis Beneventum.

V. 467. Parthenope i. e. Neapolis. Parthenope, una Sirenum, prae dolore in mare se praecipitasse eoque delata esse dicitur, ubi postea Neapolis condita et Parthenope appellata est. Sil. 12, 33. Virg. G. 4, 534.

Adjecitque annos quot coelo impendet arista
 Isidis, octonis ter ferme ut vergat eoam
 Signiferi in partem gradibus. Quo tempore demum 470
 Exacto rursum valido luctamine ad auras
 Erumpent scissa tellure, et murmure vasto
 Impositas quatient ruptis compagibus urbes.

Nec vero eventum primi inter caetera mittam
 Ductoris Stygii. Ille amens ad flumina cursu 475
 Dum fugit, in viridi pascentem gramina campo
 Nactus equum, huic sese totum indidit. At quadrupes se
 Protinus immani coniecit in aëra saltu;
 Concussisque jubis, et toto spumeus ore,
 Indomitus praeceps per devia fugit Idumes. 480
 Donec Ithuraci comprehensum montibus aspris
 Obstrictum hinc atque hinc per vim traxere lupatis
 Herodi, Herodes Agrippae, Agrippaque habendum

V. 468. Adjecitque annos etc. Ceva interpretatur: Tempus astronomicum usque ad annum 1689, quo terrae motus per Campaniam.

V. 469. sq. Isidis arista. Isis, Dea Aegyptiorum, fertilitati praeerat. Isidis sidus a quibusdam Stella Veneris appellatur. Stat. silv. 3, 2, 101. Plin. 2, 8, 6.

V. 470. Signiferi h. l. coeli stellis ornat. Cic. Div. 2. 42.

V. 477. Huic sese totum indidit. Ed. Venet. legit: huic albo sese indidit.

V. 479. Ed. Veneta:

Concussisque jubis per colla, et spumeus ore,

V. 480. Idume. I, 34.

V. 481. Ithuraci (Ituraci) provinciam Coelesyriae, quae eadem cum Auranitide fuisse videtur, incolebant. Plin. 5, 23. Relandi Palaest. I, 22. p. 106.

V. 482. Herodes Philippus, filius Herodis M., Herodis Antipae frater, Ituraeam tetrarchae nomine habuit. Luc. 3, 1.

Herodes Agrippa nepos Herodis M. Actt. 12, 1, 4. Euseb. H. E. 12, 10.

Augusto dedit. Hoc vero mirabile narrant;
 Illius in sobolem et sobolis genus omne secutum, 485
 Tartareum possessorem migrasse frementem
 Caesareis stabulis: donec sacro effera fraeno
 Injecto Constantinus compescuit ora
 Hospite Avernali ejecto: quae ferrea fraena
 Augustae Crucis e clavo confecta trabali, 490
 Insubrum ante aras nunc Urbs regina veretur.
 At ripa ex alta liquidi Jordanis Amazon
 Insignem niveo candore auroque nitentem
 Egit equum, et fluvio victrix se condidit alto;
 Unde pios iter ad manes per concava terrae. 495
 Quo simul advenit, patriis fusae undique sistris
 Occurrere animae, lateque patentibus ulnis
 Antiqui Patres. Quis vero hanc crederet illam,
 Parthenii quondam meruit quae praemia veli,
 Dilectam Jesu, et Pueri coelestis amantem 500
 Juditham? huc talem armigeram quis tempore tali
 Improvisam adeo supera expectasset ab aura
 Venturam? Illa erat, illa tamen jam corporis experts,
 Praeda recens mortis fato sublata repente.
 Namque agris nuper sero dum vespere anethum 505
 Aequales inter legeret pulcherrima nymphas;
 Seu rigua latitans malus anguis laeserit herba,
 Sive aliud (longo nam fama obscurior aevo)

V. 484. Augustus, Romanorum imperator, Palaestinam inter filios Herodis M. divisit.

V. 488. Constantinus M. Imperator (natus anno 274 mortuus 337), pacem ecclesiae christianae incrementumque, omni quo fieri poterat studio, adtulit. Euseb. de vita Constant.

V. 491. Insubres, populus Galliae transpadanae, Mediolanum urbem condidit. Inscript. ap. Murator. 712, 7.

V. 492. Jordanis Amazon. Cf. V, 399.

V. 501. Juditham I, 569. IV, 854. V, 399 et 501.

Heu lassa, heu morior, dixit; collapsaque sedit
Floribus in niveis, albo magis alba ligustro. 510
Mox ubi deseruit mortales spiritus artus,
(Quae fuerant nuper sacri praesagia somni)
Olli castus amor meruit, servataque voto
Virginitas Erebi obscoenas dispergere turmas,
Et laetum Elysii in sedes inferre triumphum. 515
Exitus hic primus belli; sic Tartara probro
Affecta, elusi manes, dux foemina facti.

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Elias Thesbites in Paradiso terrestri Virginem colloquiis tenet. Divinus Puer superveniens Matrem rosis coronat. Sera nocte in palatium revertentibus occurrunt animae sanctorum Patrum. Aulam maximam subeunt, ubi sacra bella in parietibus descripta cernuntur. Illic drama ab Angelis exhibetur, atque iterum sancti hospites curru sublato Nazareth revehuntur.

Hetruscos inter flores qua labitur Arnus,
Hesperiae sacris statio gratissima cynis,
Est locus in prato, unde etiam data nomina ruri.
Quanquam sorte sua felix locus ille vocari
Elysium meruit: regni nam si qua beati 5
Illius in terris foret ulla simillima imago,
Unius ista foret Mediceae gloria villae.
Unde adeo geminae facies, et prorsus eandem
Exactae ad normam sedes, rem promere ab alto
Fert animus, paulumque via deflectere cantu. 10

- V. 1. Arnus, fluvius Hetruriae (Etruriae, Toscanae) ex Apennino monte ortus, Florentiam et Pisas interluit, Tyrrhenumque mare petit. Virg. Aen. 12, 232.
- V. 3. Est locus in prato. Ceva ad marginem adnotat: Pratollum, Magni Ducis Hetr. villa, cur simile Paradiso terrestri.
- V. 5. Elysium. V, 50.
- V. 6. Edit. Veneta:
Illius in terris species foret ulla superstes,
- V. 7. Familia Medici inde a seculo XIII et XIV divitiis opibusque clara rerum Florentiae potita est. Cf. J. M. Bruti: Florentinae Historiae. Lyon 1562.

Namque ferunt, postquam vates Aligherius Orci
 Ambages tortas, animarum februa, et altas
 Coelicolum sedes stellato ascenderat axe;
 Non illum in patrias (si famae credere fas est)
 Continuo rediisse domos. Nam dia Beatrix, 15
 Qua duce tot vulgo ignotos penetraverat orbes,
 Nequa forent divinarum mira abdita rerum,
 Terrestris Paradisi iterum traduxit in hortos.
 Hos duce Mathelda jam viderat; ast ibi poto
 Amne sacro memori abstulerant oblivia mentem. 20
 Ergo iterum peragrarè datum loca, tectaque mira
 Infanti fabricata Deo, quo reddita menti
 Visa semel rursumque forent: Postque otia longa
 Dicitur asportasse illinc descripta papyro
 (Seu verum, ut perhibent, seu vulgi fabula) sacrae 25
 Intima quaeque domus, tenerae sarmentaque vitis,
 Delicium Musae, seraeque alimenta senectae.
 Hinc gemino dives spolio patria arva revisit,
 Praecinctus nigris lauris, quas fumus et aër
 Obscurus tetra fuligine tinxerat Orco. 30
 Olli sacra genis macies, vox aenea, tristis
 Obtutus, veterique scabrum rubigine plectrum:
 Perque urbes medias ibat, perque oppida Tusca
 Pone trahens densum, stupefactum ad carmina vulgus.

V. 11. Dantes (Durante Alighieri) natus Florentiae 1265, mortuus Ravennae 1321, clarissimus poemate Divina Comedia inscripto. Cfr. Tiraboschi: Storia della letteratura italiana.

V. 15. Beatrix (Beatrice, Bice) Portinari, quam Dantes poeta magni aestimabat, morte matura abrepta est. Cfr. Divin. Comed. Purgat. XXX. XXXI.

V. 19. Mathelda sive Mathilda (nat. 1046. mort. 1115), Tusci Ducis conjux, ecclesiam Romanam heredem bonorum suorum fecit.

V. 33. Tuscus i. q. etruscus. Cf. VI, 1.

V. 34. Ed. Venet. pro densum habet cithara.

Tum late Ausoniae gentes discordia demens 35
 Hinc atque hinc odiis in mutua fata ciebat.
 Causa mali geminae perplexa ab origine partes,
 Queis bicolor nomen fatalis tessera belli;
 Unde bipertiti cives, atque asperi agrestes,
 Et populi infensi populis, atque urbibus urbes. 40
 Quid repetam saevas quot passa Hetruria clades?
 Quot procul extorres vis egerit impia cives?
 Ipse miser vates nequicquam dira minatus
 Exitia et poenas, quas imis nuper avernis
 Viderat; infelix patriis e finibus exul 45
 Dicitur excoluisse agrum, curisque levamen
 Vinctum instituisse domi: vitemque beati
 Elysii furtum, mira propagine adultam,
 Paulatim Hetrusci campos severe per omnes:
 Tyrrhenaque urbes sacrum expressere liquorem, 50
 Pistorium, Senae, Alpheaeque ab origine Pisae.

V. 35. Ausonia (ab Ausone, Ulyssis filio) olim pro parte Italiae maritima inter Terracinam et Cajetam, deinde pro tota Italia posita. Virg. Aen. 10, 54.

V. 37. Geminae partes i. e. Albi et Nigri. Familia Cancellieri Pistorii (Pistojae) in duas disjuncta erat factiones, quarum altera Nigrorum, altera Alborum nomen sibi assumpsit. Eodem tempore quum Florentiae potentissimae Cerchorum et Donatorum (Cerchi et Donati) gentes inter se obtrecentarent, Albi cum Cerchis et Nigri cum Donatis se conjunxerunt, quo factum est, ut bella tristissima orirentur, et Dantes (1302) in exilio vivere cogeretur. Cfr. Dino Compagni ap. Murator. T. IX.

V. 43. Edit. Venet. pro miser I. etiam.

V. 48. Ed. Venet. his verss. aucta est:

Elysii furtum crevisse penatibus ajunt,
 Praetextam muris, quam dein volventibus annis
 Diffusam late, et mira propagine adultam

V. 50. Tyrrhenus i. q. Tuscus sive Etruscus. VI, 1.

V. 51. Omisit Ed. Venet.

Pistorium (Pistoja) et Sena (Siena) urbes Etruriae.

Pisa urbs Etruriae ad Arnum fluvium condita a civibus Pisae,
 Peloponnesi urbe ad Alpheum fluvium.

Prima propinavit laticem Florentia purum,
 Os liquido perfusa mero, mirabile donum
 Finitimos inter populos partita Lyaei.
 Olli subviridis color, atque abscondita vena 55
 Nectaris aetherii longe super Attica mella;
 Qua sensim agrestes hominum mollescere linguae,
 Eloquiumque modis coepit dulcescere miris,
 Et lepor et charites paulatim accedere dictis.
 Inde tot egregii vates, cultusque per artem 60
 Italiae sermo Latii jam secula prisci
 Et Grajas Veneres fandi dulcedine vincit.
 Eloquii hinc inter Patres subsellia Dantes
 Prima tenet, primus genialis consitor uvae;
 Unde illum in Tuscos mentito nomine Bacchi 65
 Vexit agros Redus, praetextaque fabula vero est.
 At folio excerptum, ut dixi, mirabile tectum
 Hetruscis Ducibus longo post tempore cessit,
 Cui forma, atque situ substructa simillima (quantum
 Fas opere industri fabris mortalibus) aedes. 70

V. 52. Florentia urbs Hetruriae.

V. 54. Lyaeus (*Λυαῖος* a *λύειν*, solvere sc. curas, vel corpus, vel concordiam) cognomen Bacchi pro vino ponitur. Sil. 3, 370. Ovid. Met. 4, 1.

V. 55. Olli subviridis color. Ceva adnotat: Vulgo Verdea.

V. 56. Attica (*Ἀττική*) regio Graeciae, cujus caput Athenae, optimo melle celebris. Plin. 31, 7, 41. Ovid. Trist. 3, 4, 32.

V. 61. Latium, regio Italiae, cujus caput Roma, ubi praesertim Augusto Caesare imperante lingua latina, mater italicae, inprimis exulta erat.

V. 62. Grajae (graecae) Veneres pro sermonis graeci venustate et elegantia interdum ponuntur. Quintil. 6, 3, med. et 10.

V. 65. Bacchus, qui vitium colendarum rationem docuit, metonymice pro vitibus (Virg. Georg. 2, 112), et saepe pro vino (Virg. Eclog. 3, 69) ponitur. Cf. VI, 54.

V. 66. Franciscus Redi (nat. 1626), Aretii artis medicae et philosophiae peritissimus, inventor Dithyramborum italicorum putatur, quo poëseos genere proximè ad Graecos accessit. Cf. Vite degli Arcadi di Crescimbeni.

V. 70. Opere industri. Cf. I, 259.

Namque haec in viridi prato; in viridi quoque prato
 Illa domus; domui contermina eremus utrique,
 Et sacrum nemus et fontes, et plurima, quae nunc
 Haud memorare vacat. Paradisi sed tamen hortus,
 Divinas aedes gyro qui plurimus ambit, 75
 Paulo aliter positus. Verbana haud discolor illi
 Insula, ad eum qua formosissima solem
 Vergit opaca cedris, Borromaeosque penates
 Desuper aspectat. Multum illi et Montia villa,
 Pinifero qua subterlabitur Addua Vapro, 80
 Meltiaque aspirat. Quamquam haec mortalia longo
 Post se intervallo species illa aurea linqvit
 Antiqui Elysii: quo me post horrida bella
 Jam fessum series rursum vocat ordine rerum;
 Invitatque chorus Divum peregrinaque Virgo, 85
 Quam caelo invectam paulo ante his liquimus arvis.

Hic illa, hic gemini prono jam sole puelli
 Tunc aderant; pariterque aderat venerabilis aevo
 Fervidus ille senex, raptus qui curribus igneis
 Sederat his quondam Thesbites advena campis. 90
 Olli canities mento diffusa, pruinis

V. 76 et 78. Duae insulae lacus Verbani (lago maggiore), Isola bella et isola madre, Comitum Borromaeorum erant, qui jam saeculo XIV totum fere tractum circa lacum Verbanum habuisse feruntur, qua ex gente ortus S. Carolus Borromaeus (nat. 1538, mort. 1584), archiepiscopus Mediol. maxime excelluit.

V. 79. Montia. Monza urbs ad Lambrum flumen, haud procul a Mediolano.

V. 80. Vaprio oppidulum ad Addam fluvium. Cfr. V, 170.

V. 81. Meltia. Meltium (Melzi) oppidum parvum ad Addam fluvium.

Edit. Venet. pro quamquam l. verum.

V. 86. inter et v. 87 Editio Veneta addit:

Ergo age, quae nostris illo solatia in orbe

Hospitibus data, quaeque oculis spectacula verum

Exhibita, utque inter sanctos nox acta penates,

Musa, cane, et seclis non ante audita revolve.

V. 90. Thesbites. Elias (*Ἠλίας*) propheta Thesbe (Thisbe) oriundus acerrimus religionis avitae defensor. I Regg. c. 17 — 19.

Candidior, nivibusque perennior Appennini;
 Alba super fulva quoque lanea pallia veste,
 Sandalia in pedibus; viridique intortus oliva
 Nectebat ramus rarus ad tempora crines. 95.
 Et tum frondifero, sub tegmine forte sedebant
 Juniperi; gemini vero per florea prata
 Interea errabant pueri. Bonus incola Matri
 Hospitae amoena loca, atque aevi celeberrima quaeque
 Monstrabat digitis longe monimenta vetusti: 100.
 Illa procul juga celsa vides silvamque comantem,
 Quae solem tegit, ingentemque huc projicit umbram?
 Illis in latebris miser Adam et noxia conjux
 Delituere ambo velati frondibus, haustum
 Lethalis pomi simul ac sensere venenum. 105
 En ubi detergis oculis somno excitus Evam
 Egressam latere obstupuit: sub collibus illis
 Infelix famulantum inter genus omne ferarum
 Jura dabat brutis, et nomine quaeque vocabat.
 Talia narrabat. Cui Parthenis alma, beatis 110
 Deliciis capta agrorum, nemorisque propinqui
 Respirans auram, roseo sic ore locuta:
 Multa mihi porro peregrinae edissere, vates,
 Jamdudum his assuete locis, quae scire laboro.
 Ac prius hesterno lethalia vespere vidi 115
 Poma, venenatis vulgo celeberrima succis;
 Unde lues genus infelix diffusa per omne:
 Ast ea credideram, fateor, pulcherrima longe;
 Longe aliam speciem rebar, quae cogeret ultro
 Invitas ad furta manus: nil tale, nec ullas 120
 Illecebras, quas fama refert, sub pectore sensi.

V. 92. Apenninus. V, 356.

V. 103. Ed. Ven. legit:

Illis in latebris Adam, et male credula conjux.

Olli subridens senior: Mirabile narras;
 At non illa impune alius spectaverit, inquit,
 Adami de stirpe nepos. Sed forte Parentum
 (Quod reor, et decuit Genitricem Numinis) illa 125
 Dira cupido tuos nil se transfudit in ortus.
 Certe ego, cum primum blanda illa pericula vidi,
 Ingenitum virus per venas serpere sensi,
 Praesentique malo sanguis sufferbuit imis
 Usque fibris; quanquam mihi jam vis nulla timenda, 130
 Inque hoc tranquillo jam tuta sit anchora portu.
 Hic alio eloquium divina Puerpera belle
 Detorsit, sortem egregiam sibi conscia celans,
 Multa loci veterumque rogans, atque ipsa vicissim
 Multa Palaestinae, rerumque hominumque reponens. 135

At senior, cui nondum animis excesserat ardor
 Ille vetus, patrii cum culmina degeret inter
 Carmeli, pluvios unde ignes saepe vocarat;
 Ingenii memor usque sui, memor atque scelesto
 Quae quondam illo aevo passus, quot adire labores 140
 Extorrem impulerint; antiquae semina flammae
 Elicitque animis, rigidoque haec ore locutus:
 O ego quam reliquos inter nunc degere vellem
 Mortales, scelerumque ultrices cernere flammis,
 Quas Puer iste tuus patrio pro Numine laeso 145
 Axe feret! Num saeva adeo vos secla tulere,
 Qualia vixi olim? Quantas mihi perfida lites.
 Foemina, quotque tulit! quot sanctos illa peremit,

V. 133. Ed. Venet. sic legit:

celans.

Multa loci, veterumque rogat, sedet ipsa vicissim

Multa Palaestinae rerumque hominumque reponit.

V. 334. Edit. Veneta: rogat, sed et ipsa vicissim

V. 135. Palaestinae. Cfr. III, 313.

Edit. Venet. pro reponens l. reponit.

V. 138. Carmeli. I, 494.

Haud impune tamen, vates! quot sparsa per omnes
 Monstra Deum terras, quot foeda altaria vidi! 150
 Impia gens, toties nequicquam exterrita nostrae
 Fulminibus linguae; nunc denique magnus ab alto
 Ultor adest, meritis qui subruat ignibus urbes
 Sacrilegas. Quantus regum cruor effluet atris
 Lingendus canibus! quot corpora sparsa per agros 155
 Alitibus praedam video, quantoque tumentem
 Sanguine Jordanem! Quanquam pro talibus, alma
 Virgo Parens, nimium, vereor, frons ista Puelli
 Blanda tui, placidusque animus. Quo pristinus ille
 Dux exercituum cessit? cur grande sub istis 160
 Dissimulat Numen spoliis? ubi fulmen? ubi vox?
 Et nomen vetus et facies habitusve Tonantis?
 Talibus austerus dictis toto igneus ore
 Instabat vates: Quem mitibus alma querelis
 Mollibat Virgo; desuetaque fulmina dextrae, 165
 Alternasque vices, et sat data funera terris;
 Nunc aliam seriem conversaue secula docebat.
 Interea vero gemini per prata puelli
 Immixti geniis, calathi quibus omnibus auro
 Illusi atque ebena texti argentoque quasilli, 170
 Carpebant flores. Ter quinquaginta seorsum
 Collegere rosas; quarum pars tertia puris
 Purior alpinis nivibus, pars altera tincta
 Murice sanguineo, pars ultima concolor auro.
 Ut numerum explevere sacrum, Tria nectite filo 175

V. 158. Edit. Venet. legit:

Virgo, equidem vereor, nimium frons ista Puelli

V. 157. *Jordane* m. II, 351.

V. 162. *Tonans* (*βροντῶν*) Jupiter vocabatur (Ovid. *Her.* 9, 7) h. l. *Deus*
unus vindex.

V. 163. Edit. Venet. habet:

Talibus austerus dictis antiqua renarrans

Serta, ait aetherius Puer, unicoloribus unum -
 Quodque rosis; decimam medio sed quamque nivali
 Belle interposito distinguite lilio, odoros
 Inter utrinque crocos. Sic ille, et sedulus ultro
 Ipse manus operi quoque contulit; inde per agrum 180
 Laetitia ingenti Reginam adiere sedentem
 Graminea in ripa: cui formosissimus Infans
 Mollibus imposuit nexum diadema capillis.
 Quis tibi sensus erat, Virgo? quam concolor ipsi
 Sanguineo serto! quae purpura sparsa per omnes 185
 Ore genas toto! Ter summo e vertice munus
 Detrahit roseum Puero impositura; ter ille
 Restituit rursum, bis garriit almus ad aurem
 Matris, bis pariter Virgo respondit in aurem
 Coelestis Nati. Tandem pulcherrima Numen 190
 Caeruleo accepit gremio, tenera oraque toto
 Ore superposito strinxit, tenuitque lacertis
 Amplexa; et lacrimans et inhaerens talia dixit,
 Quae poterant ipsum, credo, retinere cadentem
 In mare jam solem. Hic lusus gratissimus inter 196
 Mille alios fuit. Hinc adeo tibi grata rosarum
 Munera Partheniis altaribus, hinc tibi magnis
 Intermixta etiam titulis rosa. Denique sarta
 (Nazareas postquam rursum remeavit in aedes)
 Elpino dedit; ille autem sua carmina cuique 200
 Adjecit flori. Verum mihi noxia semper
 Vesperis umbra. Inter medias jam ter mihi, Phoebe,

V. 186. Edit. Ven. mutat:

Ore genas! Manibus ter summo e vertice munus

V. 191. Edit. Veneta:

Caeruleo accepit gremio, et crinem et tenera ora.

V. 200. Edit. Venet. adnotat: Franciscus Lemene auctor Rosarii
poeticis floribus intexti. Cfr. V, 171.

V. 203. Phoebe. II, 1.

Delicias fugis: ipse autem quae cernere velles,
 Hespere, cuncta fugas. En sidera sparsa repente,
 Praecipitemque fugam solis noctemque ruentem 205
 Parthenis ipsa dolet. Jam tempora cyclade velat,
 Discessumque parat: Procul, inquit, in ardua tecta
 Sera dies, Pueri, revocat, superandaque vallis;
 Perque sacram relegenda iterum vestigia silvam.
 Sic illa. At senior vates suspexit eremum, 210
 Carmeli ad normam veteris tecta ardua colle
 Palmifero, atque illuc bis sustulit ad juga dextram,
 Clamoremque dedit notum, tenuitque parumper
 Sollicitam Matrem dictis, atque altius ore
 Signa dedit rursum. Ecce autem (mirabile visu!) 215
 Quattuor e monte alipedes, en currus ab alto
 Flammeus, alatusque Cherub auriga jugales,
 Lora tenens, summo de vertice collis agebat.
 Qualis ubi in noctem vulgo media urbe coacto
 Machina flagratura ingens jam tempore longo 220
 Spectantes tenuit, cum primum culmine ab alto
 Per funem aut aquila, aut alato tergo serpens
 Sibilat ore ferens incendia; plebis hiantis
 Ora oculosque rapit flamma improvisa per auras:
 Haud aliter miri veniebant tramite recto 225
 Quadrijugi ardentes flagrantisque axe quadrigae.
 Utque solum tetigere rotae, propiusve quierunt,

V. 204. *Hesperus* (*Εσπερος*) stella dicitur, cum subsequitur, *Lucifer* (*Φωσφόρος*), cum antegreditur solem. Virg. Ecl. 10, 77.

V. 211. *Carmeli*. Cfr. I, 484.

V. 217. *Cherub* (potens, fortis) h. l. angelus. *Cherubim* et sublimiora Angelorum agmina, et figurae Hebraeorum symbolicae sunt (Ezech. 1, 5—10. c. 10, 14—20). Cfr. Lamy de tabernac. foed. p. 424 sqq.

V. 219. Edit. Veneta pro qualis ubi legit: ac veluti.

V. 220. Edit. Ven. pro jam l. ubi.

His ego vectus, ait Thesbites, aethere quondam,
 Hisque feror toties trans nubila, transque rubentem
 Supremi regionem ignis, maculosaque lunae 230
 Bis propior convexa oculis immania vidi.
 Haec memorans armos manibus palpabat equorum,
 Nomine quemque vocans, atque ora sonantia fraenis
 Prensabat dextra, atque humeris aptabat habenas.
 Inde Parens Puerique ambo Seniorque coruscis 235
 Consedere jugis; obscuroque aëre septi,
 Qua procul ad stadium miranda palatia surgunt,
 Aethere stellato liquidum per inane redibant.

Fas mihi nunc rerum felici abscondita nocte
 Efferre in lucem memoranda arcana sub auras; 240
 Fas audita loqui, tantisque oblivia rebus
 Demere, siqua latent, memorique adjungere famae.

Jam claras aedes, jam limina celsa subibant.
 Ecce autem extremis mediisque penetibus omnis
 Plena novis strepit hospitibus domus: ecce per aulas 245
 Obvia, perque fores passim, perque atria magna
 Turba ingens matrumque virumque effusa ruebat.
 Nempe aderant veterum Abramidum de sede, piorum
 Selecti manes, proavi sanctique parentes
 Virginis (his nuper supera ad convexa parumper 250
 Ire datum, et Puero et magnae deferre Parenti
 Obsequia). Ante alias complexu ecce obvia inani
 Anna Parens in colla ruit, notaeque per auras,
 Ut quondam, resonant voces: Ne subtrahe vultus,
 Nemetue, ognata: en genitrix tua, corporis expers: 255
 Illius at simulacra vides; non veraque imago est,

V. 228. Vectus aethere quondam. IV. Regg. 2, 11. Thesbites. VI, 90.

V. 253. Anna, uxor Joachim (Jojakim), mater s. Virginis Mariae. Niceph. hist. eccl. 2, 3.

V. 254. Edit. Veneta pro ut l. ceu.

V. 256. Edit. Venet. pro at l. hic.

Quam cernis: sed praesentem te, Filia, miris
 Amplector, videoque modis. Nec lumina possum,
 Nec vestes, nec mortalem discernere vultum,
 Spiritus exutus membris. Sed pulchrior ingens 260
 Longe alia apparet species, animamque nitentem
 Perspicio insolitis radiis, cui corpus inhaeret
 (Cernere quod nequeo), nebulae circum instar opacae.
 Oscula redde mihi, mea lux, quae sentio; quanquam
 Sparsa tibi haec eadem volucres videantur in auras. 265
 Parte alia Elisabe pavidum complexa puellum
 Alloquitur longaeva suum; similisque tenenti,
 Coeca velut, rogat, an tergo circumdata zona,
 Ut quondam, prensuque manu contrectat inani,
 Hortaturque loqui; propiusque adnixa laborat 270
 Ingerere antiquos vultus et nomina nota.
 Mene, puer, nosti, tenerum quem montibus olim
 Infantem texi, pueris cum bella moveret
 Impius ille, cavoque specu jam lassa biennem
 Te moriens liqui? Tales dabat illa querelas; 275
 Quas strepitus Patrum tegit ingens undique circum
 Infantem Divum. Hic citharis insignis eburnis
 Regis Idumaei, Joachimi atavique Manassis,

V. 260. Edit. Veneta:

Spiritus exutus membris terrestribus. Atqui

V. 266. Elisabe. Cfr. III, 298.

V. 274. Impius ille. Cfr. III, 409.

V. 275. Edit. Venet. addit:

Te moriens liqui? Quae sors exinde sequuta?

Quae rerum series? Tales dabat illa querelas;

V. 378. Regis Idumaei (I, 34) scil. Davidis, opere Psalmorum ss. magnisque aliis rebus gestis celeberrimi. I Regg. c. 16 sqq. Stolberg Gesch. d. Relig. Jesu. III.

Joachim. Cfr. VI, 253. Manasses, Josephi filius, quem Jacobus nepotem adoptavit, caput unius tribuum Israel exstitit, itaque atavus Hebraeorum. Cfr. Gen. 48, 5 sqq. Num. 1, 10 sqq.

Pantheris, Jesse, atque ingens senis Abrahae imago,
Isacique pii sera de stirpe nepotes: 280

Vestibus in niveis omnes oleaque virenti,
Et semper vivo redimitti tempora flore.

Una omnes subiere aulam, quae maxima tecto
Sese aperit medio. Crystallina pensilis ingens
Tergemina effulget lampas, centumque minores 285
Aëre dependent: aurataque brachia longo
Ordine sustentant ardentes undique ceras.

Hic acies pictae innumerae, et seges aspera Martis;
Aere graves equites, hastae galeaeque comantes,
Et clypei, atque omnem sacer horror circuit aulam. 290
Scilicet in divum Puerum Styx effera quotquot
Eductura olim furias horrentiaque arma
Cernere erat, pictosque duces et fortia facta
Magnanimum Heroum, pugnataque in ordine bella.
Hinc Constantini labara exundantia ventis, 295

V. 279. Pantheris i. e. pantherini hominis, qui variis artibus et dolis agit
(Plaut. Epid. 1, 1, 16). Jacob patriarcha subintelligitur, qui Isaac
patrem dolo cepit, ut jus primogeniti acciperet. Gen. 27.

Jesse. Cfr. I, 204.

Abram (pater excelsus), deinde Abraham (pater numerosae so-
bolis) dictus, filius Thare (Therah), et animi candore et pietate in-
signis. Gen. 15 sqq.

V. 284 et 285. Edit. Venet. legit:

Sese aperit medio. Centum crystallina lychnis

Pensilis effulget lampas.

V. 289. Mars (*Ἄρης*) s. Mavors, filius Jovis et Junonis, Deus belli praeses.

V. 291. Styx. III, 112.

V. 295. Labarum (a *λάβρυρον*, exuviae hosti vivo detractae, sive a *λάβω*,
λάβω, capio), vexillum militare auro gemmisque intextum, erat hasta
longa, a qua pretiosus pannus cum Imperatoris imagine pende-
bat. Hinc Constantinus M. coronam imposuit cum cruce et literis
initialibus nominis Jesu Christi, quod contra Maxentium pug-
naturus crucem in aëre cum verbis *ἐν οὐρανῷ νίκα* vidisset. Cfr. Eu-
seb. vit. Constant. I, 28 — 30.

Romuleisque aquilis Crux addita, visa per auras:

Inde Godefridi vexilla et Maurica caesa

Agmina, Arianaeque acies et Thracia bella.

Nec tantum veteris, sed et aevi Mars quoque nostri

Effigies, atque arma virum spirantiaque ora 300

Parietibus pictis variisque tapetibus errant.

Namque hic aeratas classes, Venetosque leones

Litora spectabant, Maurocenique triumphum

Jonio e ponto in patriam nova sceptrā ferentis.

Parte alia heroes magni Lotharingus in armis 305

Et gener Augusti Bavarus, duo fulmina belli;

Ductoresque alii mediis in millibus ibant.

V. 297. Godefridus (Goffredo) de Bouillon dux belli ad Palaestinam expugnandam facti 1096. Cfr. Tasso: *la Gerusalemme liberata*. Maurica sive Arabum agmina a Carolo Martello, Francogallorum duce, inter Limonum (Poitiers) et Caesarodunum (Tours) anno 732 p. Chr. devicta.

V. 298. Arianaeque acies. Arius quum (319) Christum Deum esse negaret, multarum in Oriente discordiarum atque bellorum auctor fuit. Sozom. *hist. eccl.* I, 2 sqq. Epiph. *haeres.* 49, 3.

Thracia bella. Gothi fidei Arianæ addicti, atque sedibus suis ab Hunnis, Asiae populo, expulsi novamque patriam quaerentes Thraciam aliasque regiones devastabant.

V. 302 et 303. Venetosque leones — Maurocenique triumphum. Franciscus Maurocenus (Morosini nat. 1618 mort. 1694), qui multas Graeciae urbes insulasque Turcis bello ereptas in Venetorum potestatem redegit, duas leonum statuas Athenis anno 1687 expugnatis Venetiis asportavit, ubi ante armamentarium nauticum positae sunt.

V. 305. Lotharingus i. e. Carolus III, Dux Lotharingiae, diuturnis bellis adversus Ludovicum XIV (1648 — 1700), regem Galliae, atque Leopoldum I, Imperatorem Germaniae, implicitus.

V. 306. Gener Augusti Bavarus. Maximilianus Emanuel, Elector et Dux Bavariae, virtute bellica insignis, Leopoldum I, Imperatorem Germaniae, adversus Turcas, qui (1683) jam in eo erant, ut Viennam expugnarent, adjuvit. Quibus victis atque repulsis Imperator ei Mariam Antoniam, filiam suam, in matrimonium dedit.

Tuque etiam palmis superesses, Jule, Sabaudae
 Gentis honos, primis cui mors florentibus annis
 Invidit, ne laetam urbem conversaue fata 340
 Aspiceres belli, quorum pars magna fuisses.

At late in medio Geticus revolutus in omnem
 Pannoniam it torrens, cui vix satis ampla camelis,
 Armentis et equis poteribus, atque trecentis
 Europae atque Asiae collectis gentibus urna 345
 Danubii: Austriacis successu turgidus horrens
 Ire superfluous rupto aggere cernitur arvis.
 Hinc miserae matres profugae per tela, per enses
 Crinibus effusis, lamentisque astra cientes,
 Queis media e flamma gremio asportata supellex, 320
 Aut caesus conjux, aut rapti in vincula nati,
 Inter equos currusque latent, confusaue castra.
 Migrantum plena arva fuga, plena omnia luctu,
 Horror ubique, metus, faciesque miserrima belli.
 Nec procul Austriadum obsessam discrimine in arcto 325
 Cernere erat sedem; tercentum millia circum
 Quam Thracum immensa valli obsidione coërcent.
 Omnibus it tortus circum cava tempora turbo
 Lineus implexus spiris, latera ardua cingit
 Fascia versicolor: vario Babylonica textu 330

V. 308. Ludovicus Julius, Comes Sabaudus et Marchio Salutiae
 (Saluzzo ad Padum), natus 1660 et tribunus militum a Tataris
 1683 occisus est.

V. 309. Edit. Veneta legit:

Gentis honos, cui mors praeceps florentibus annis

V. 312. Geticus torrens i. e. Danubius sive Ister. I, 15. 17. Getae po-
 pulus ad mare nigrum.

V. 325. Edit. Venet. pro obsessam legit positam.

V. 326. Sedem Austriadum i. e. Viennam. VI, 306.

V. 327. Thracēs h. l. Turcae, propterea quod Thracia (Rum-III) Turcarum est.

V. 330. Babylon (III, 73) arte acu pingendi et texturis versicoloribus
 clara. Mart. 14, 150.

Arva tegunt pictis tentoria serica velis.
 Heu, quae tum miserae facies, quae vota parentis
 Italiae! heu, propior flammae quibus anxia curis
 Litoris Adriaci regina, urbsque alma Quirini,
 Ignarae quid fata parent, quo pondere vergant! 335
 Qui gemitus, quae fama omnes male fida per urbes!
 Posteritas (si non sera illa extremaque mundi es,
 Visura excidium rerum) ne talia speres
 Posse tuis memoranda adeo contingere seclis.

Ecce autem picta in summis laquearibus aula 340
 Numinis apparet, puraque in veste Sacerdos
 Maximus effusus lacrymis, avertere cladem
 Si queat; et Caesar supplex Augusta conjux,
 Et nati gemini, atque omnis Germania moerens,
 Hungaricusque aderat Divum chorus, ipsaque sceptri 345
 Pannonici custos Virgo, veniamque rogabant.
 Namque hos e coelo armipotens objecerat aegris
 Terrores populis Divum Pater atque hominum Rex,
 Vota auditurus miserorum et jacta sub auras
 Lamenta et gemitus: Queis denique motus, ab alto 350
 Aethere prospiciens, oculos ad moenia torsit
 Jam centum perfossa locis: simul armiger Ales
 Aere cavo insonuit, sonitu quem Vistula longe
 Audiit atque Hypanis, gelidique Borysthenis unda;
 Audiit et longe nivibus glacialibus horrens 355

V. 334. Litoris Adriaci (Adriatici) regina i. e. Venetiae. VI, 302.

Urbs alma Quirini i. e. Roma. Quirinus nomen Romuli,
 qui Romam condidisse fertur. Cic. Tusc. 1, 12.

V. 341. Sacerdos Maximus i. e. Innocentius XI. (Benedictus
 Odescalchi) nat. 1611, Pontifex Max. creatus 1676, mort. 1689.

V. 343. Caesar supplex i. e. Leopoldus I. Cfr. VI, 306.

V. 353. Vistula (Weichsel) fluvius Germaniae orientalis, quam a Po-
 lonia disternat, Balticumque mare petit.

V. 354. Hypanis, Borysthenes. Cfr. V, 274.

Carpathus extremusque Albis Rhenusque bicornis.
 Undique convenere duces, tremit excita tellus
 Ferratis plaustis. Hic sors, hic alea rerum
 Suprema, hic spes Europae, collectaque virtus.
 Nec mora: per densos cuneos, per fulmina valli, 360
 Per segetes ferri horrentes, hinc turbinis instar
 Sauromata, hinc Lotharus Mavors, et Noricus; inde
 Flos almae Hesperiae atque omnis gens accola Rheni,
 Quique Amisim Traunumque bibunt gelidumque Visurgim,
 Hercyniosque colant saltus, ceu montibus acti 365
 Torrentes profugos de moenibus urbis agebant.

V. 356. Carpathus (Carpathii montes) per Hungariam ad Sarmatiam usque Europaeam pertinet.

Albis (Elbe) fluvius Germaniae, qui oceano germanico miscetur. Rhenus bicornis (Virg. Aen. 8, 727) dicitur, quia duplici ostio in oceanum septentrionalem influit.

V. 358. Edit. Venet. pro ferratis legit aerisonis, et pro huc l. hic.

V. 359 sqq. Edit. Venet. legit:

Extrema, huc demum fatis adducta supremis
 Lis Asiam Europamque inter, cui pareat orbis.
 Mens eadem cunctis praedonem arcere cruentum
 Moenibus obsessis, aut certae occumbere morti.

V. 362 sqq. Edit. Veneta:

atque hinc

Saxones et Cimbri atque Hassi gensque accola Moeni,
 Et Nicri atque Amisi et Vahalii, quosque alluit Eder,
 Quique Istrum.

V. 362. Sauromatae i. q. Sarmatae gentes slavicae.

Lotharus Mavors et Noricus. Cfr. VI, 305.

V. 363. Flos Hesperiae. Cfr. IV, 427. VI, 308.

V. 364. Amisis (Amisia, Ems) fluvius Germaniae septentrionalis.

Traunus (Traun) imperii Austriaci fluvius, qui Danubium petit. Visurgis (Weser) fluvius Germaniae, qui in oceanum germanicum influit.

V. 365. Hercynii saltus i. e. montes Germaniae, qui ab Alemannis haud procul a Rheno incipiunt, ramosque variis nominibus per mediam Germaniam extendunt. Mela 3, 3. Caesar b. g. 6, 24. Tacit. G. 30.

Famaque jam toto signum dabat aëre cladis
 Aere cavo ingenti. Centum urbes, oppida centum
 Caesareas acies victriciaque arma canebant.
 Omnibus in pagis ludi, combusta superbi 370
 Mustaphi simulacra viis, profusaque dona
 Larga meri, in mediis passim convivias pratis.
 Ipse autem niveo altus equo, pulcherrime, cultu
 Hungaricoque insignis acinace rite vetustis
 Cerneris, Austriade Joseph, succedere regnis. 375
 Stant circum Illyrici atque Daae extremique Triballi,
 Et Moesi et vincti Thraces: ipse arduus ense
 Quattuor ad ventos conversus patria regna
 Designas. Bello populi mirantur acerbo
 Plena ora impubesque genas auroque comantem 380
 Caesariem et pulchrum spirantia lumina Martem.
 Talia per muros venturi praescius aevi
 Aulai ingentis pictor digesserat Ales.
 At majora oculis velo servata latebant.
 Nam procul ante ora augustum se tollit ad auras 385
 Pegma pavimenti extrema de parte corusco
 Sipario obductum. Post velum scena chorique,
 Actoresque latent Genii, pulcherrima pubes,
 Aere renidentes fulvo nitidisque cothurnis,

V. 371. Mustaphus. Cfr. III, 109.

V. 375. Austriade Joseph. Cfr. I, 19. V, 266.

V. 376. Illyrici. Cfr. IV, 445.

Daae (*Δάαι*) populi Asiae in Scythia supra Caspium mare.
 Plin. 6, 17, 19.

Triballi (*Τριβαλλοί*) populi Moesiae inferioris inter
 Haemum montem (Balkan) Danubiumque fluvium. Ptolem. 3, 5.

V. 377. Moesi Serviam et Bosniam incolebant.

Thraces. VI, 327.

V. 381. Mars. VI, 288.

V. 389. Edit. Venet. omittit.

In seram noctem spectacula mira daturi 390
 Hospitibus Divis. Titulus de fornice pendet
 Oscula Justitiae et Pacis. Jamque aurea rite
 Cymbala proludunt chordis: jam pompa latentis
 Se retegит scenae; jamque alta silentia poscit
 Sibilus. En sensim subducitur aëre velum. 395
 Proh! quae immortalis species, quae Regia, quae lux,
 Quae domus aetheria! Hem qualis sedet ardua gemmis
 In solio Regina nitens! quot fulgurat astris
 Intextum syrma aërium! quas jam dabit illa
 Fronte gravi voces! quam plena silentia sancto 400
 Terrore! o Patria, o Solymae caelestis imago!
 O superum regio, species stellantis Olympi!
 Argumentum operis, Majestas laesa Tonantis:
 Justitia hinc acuens iras, Pax flebilis illinc
 Exorans veniam. Nodum Sapiaientia solvit, 405
 Proponitque inter Numenque Hominemque sequestrum
 Unigenam, humano velatum corpore Numen.
 Discutitur, placet inventum: suprema Potestas
 Commissum sibi spondet opus. Sic lite dirempta,
 Acceptis hinc atque hinc conditionibus aequis 410
 Oscula Justitiae et Pacis spectacula claudunt.
 Talia supremus fortunata otia magnis
 Hospitibus Pater indulset; queis rite peractis
 Subvectos iterum curru Jessidas opaco
 Aëre Nazareis bonus Ales reddidit oris. 415

V. 392. Oscula Justitiae et Pacis. Misericordia et veritas obvia-
 verunt sibi: justitia et pax osculatae sunt. Psal. 84, 11.

V. 401. Solyma coelestis. Cfr. Apocal. c. 21 et c. 22.

V. 401 et 402. Pro his verss. Edit. Venet. legit:

Terrore! ut tragicis dictis jam praeparat ora.

V. 403. Tonantis. Cfr. VI, 162.

V. 407. Edit. Venet. pro humano ponit nostro.

V. 414. Edit. Venet. pro Jessidas (I, 204. VI, 279) legit: trans nubila.

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

Nazareni coelestem Puerum magis in dies admirantur, ejusque subobscuram Divinitatem curiose vestigant. Jonas camelarius iterum ex Aegypto veniens imminentis infortunii metu oppidanos terret. Agar peregrina historiam de Engaddi vinetis narrat; qua audita Aleindus senior afflatu numinis vaticinatur. Vox interim e coelo delabitur, quae prosperum acrumnis ac votis exitum pollicetur.

At tot mira diu penitus subducta latere
Haud poterant. Deus ipse Pater lucescere quiddam
Jam propius fusca veluti de nube sinebat.
Nam postquam laetis Paradisi e collibus Eden
Nazareos iterum Virgo remearat in agros, 5
Illa domus, rura illa, amnes vallesque beatae
Elysii invidiam poterant coelique mereri.
Illius augusti species habitusque Puelli,
Undecimus cui jam gyrum prope clauserat annus,
Et nitor et sancti mores et amabilis illa 10
Majestas jam tum pavidos terrebat agrestes
Numinis ignaros; eademque trahebat amantes,
Mulcebatque feros. Mirantur plena decoris
Lumina, mirantur voces, atque indole in illa

V. 4. Paradisus (παράδεισος) sive Eden h. l. amoenissima beatorum sedes, quo coelestis Puer cum Genitrice translatus erat. Cfr. V, 42 seqq.

V. 7. Elysium. V, 50.

- Nescio quid plusquam mortale; animique tuendo 15
 Expleri attoniti nequeunt. Quod sidus in istas
 Delapsum terras! quae lux oblata per umbram!
 Quis Deus his nostris successit sedibus hospes!
 O Pater, an seclis ille expectatus Olympo
 Venturus, qui colla jugo fessa eximat aegris 20
 Isacidis? Quae nos terrent insomnia? quidve
 Omina tanta parant? Tales dant pectore voces,
 Perculsique stupent. Pueri nutritius ipse
 Deliciis impar vix custodita tenere
 Clausa sinu ingenuus poterat sua gaudia Joseph. 25
 Atque illum curas inter quandoque fabriles
 Aequaevi urgebant patres, variisque premebant
 Ancipitem dictis: partes se versat in omnes
 Jesseus senior, longaeque exordia sumit;
 Quaque licet, variis responsa ambagibus exit 30
 Secreta involvens, quae non licet ire sub auras.
 At matrum longe tibi lucta molestior, alma
 Partheni, Nazaridum; quibus importuna sciendi
 Fervida cura nimis, suetumque impervia quaeque
 Rimari ingenium. Contermina Virgo paternis 35
 Debborae erat tectis, quae saepe domestica eodem
 Sub lare conjunctis curis muliebribus una
 Inter acus et fila diem studiosa trahebat.
 Altera arundineum nam stamine versat alabrum,
 Inque glomos transfert; discriminat altera telas, 40

V. 19. Edit. Venet. pro Olympo legit ab alto.

V. 21. Isacidæ i. e. posterī Isaac patriarchæ, filii Abraham. Gen. 21, 2 seqq.

V. 26. Curas inter fabriles. Josephum, qui Christum nutrit et educavit, fabrum (τέκτονα) fuisse, ex Matth. 13, 55, manifestum est.

V. 34. Edit. Venet. pro suetumque habet solitumque.

V. 39. Alabrum (alibrum) instrumentum, quo fila vertuntur. Isid. Or. 19, 29.

Alternisque trahunt ambae sermonibus horas.
 Haec semel haud tenuit sese, quin sedula multis
 Rem peteret precibus, quam pertentaverat ante
 Lusibus obscuris; nunc vero exorsa precando
 Sic fatur dictis. Maria, inquit, per vetus istud 45
 Commune hospitium primaeque crepundia nostrae
 Aetatis simul exactae, quando omnia (sancte
 Spondeo) secreto sub pectore dicta reponam,
 Nec meus ipse sciet conjux, nec resciet aura,
 Quin mihimet studio properare obliviam nitar; 50
 Per si quid merui, per quidquid poscere fas est,
 Cara mihi ante alias, cui vox, cui gratia nata
 Solamen curis, semel exorabilis esto.
 Fare age, quis tandem genius tuus iste? puerne,
 An divinum aliquid tibi lapsum ex aethere, ut ipsa 55
 Suspisor, in gremium? Tibi namque simillimus ille
 Ore refert adeo toto, teque exprimit ore,
 Teque unam; ut certe in terris quasi credula jurem
 Non habuisse patrem. Tibi vero tanta venustas,
 Atque adeo a partu nil gratia decolor oris, 60
 Nil species laesa, ut possis quodammodo credi
 Mater, adhuc virgo. Veniam precor ista loquenti;
 Nam tuus ista facit miserae deliria natus,
 Crine adeo, gestu, vultuque oculisque decorus;
 Ut si mortales Deus ipse assumere vellet 65
 Omnipotens artus (ausim hoc quoque dicere) tales,
 Nec credo unquam alios vellet sibi fingere vultus.
 Nonne vides, quae forma illi, quae gratia fandi,
 Qui decor, alme Parens rerum, quae lumina fronte

V. 50 in Edit. Venet. desideratur.

V. 57. Edit. Veneta: Usque adeo te voce refert.

V. 61. Edit. Venet. pro quodammodo legit pulcherrima.

V. 69. Edit. Berol. pro alme perperam legit alma.

Bina micant? ut dicta stupent, pavidique recedunt 70
 Externi agricolae, monstisque simillima narrant?
 Verane quae perhibent? venisse Orientis ab ora
 Illius ad cunas reges, humilique coruscant
 Insedisse lari stellam? vinetaque eodem
 Tempora, bruma licet foret aspera, colle propinquo 75
 Vernasse? Auditum hoc memorant a Beride quadam,
 Quae modo Sunam habitat nupta illic; ipsaque flores
 Testatur quondam, atque uvas vidisse recentes.
 Sed quid ego haec longe revoco, atque antiqua revolvo?
 An non haec pariter nobis memoranda canebat, 80
 Hisque etiam majora hospes narrabat Jonas?
 Quin etiam, nostros cum lis foret inter amantes
 (Quamquam alio te sub coelo tunc Memphis haberet),
 Sub noctem pueris manifesta in luce repente
 Dona ferens aderas; eademque invecta per auras 85
 Arboribus super, atque inter cava nubila visa es
 Ictu oculi praesens; dum te nemus inter opacum
 Quaerimus, et nati miramur munera fontis.
 Ex illo attoniti quae Divum ostenta tuemur!
 Quot vates horrenda monent! quae visa reportant! 90
 Ipsi etiam nostri cum matutina bubulci
 Armenta educunt stabulis, per gramina sparsos
 Inveniunt flores, peregrinaque lilia passim.
 Mirantur loca, qui possint ea candida ferre
 Germina, quaesitumque diu: extremoque repertum, 95
 Qua tibi, qua puero interdum mora facta per agros,
 Alba ligustra illic violasque erumpere ad auras,

V. 77. Suna. Cfr. IV, 97.

V. 81. Jonas camelarius. Cfr. lib. I, 69 seqq. 160 seqq.

V. 83. Memphis. I, 97.

Et rorem interdum, aut liquidi vestigia rivi.
 Nunc autem haec animo relegens simul omnia mecum
 Quid statuam, fateor, coeca vetor obsita nocte: 100
 Somnia cerno vigil, miris feror anxia monstris.
 Quod te per superos, per magni Numen Olympi,
 Perque tuum hunc Solem, semel haec perplexa resolve,
 Atque arcana doce. Tibi fida silentia juro:
 Hic citius paries commissa arcana loquetur, 105
 Quam retegam quidquam. His dictis pulcherrima Virgo
 (Nam quo rem tegeret? quo se converteret anceps?
 Quidve aliud poterat?) velo sese illa ruboris
 Virginei totam deprensa in luce tegebat,
 Purpureo similis panno, similisque Damasci 110
 Coccineae rubicunda rosae. Tibi finge retentum
 Imbris iter fluidi puerum, quem turba coerces
 Post pluviam ingentem: sic illa exire laborat,
 Sic quascunque potest partes se torquet in omnes,
 Sic aditus omnes quaerit. Perpauca roganti, 115
 Ut decuit, responsa dabat: cum pulcher Jesus

V. 98. Edit. Venet. addit:

Quid plura? Hoc etiam memorant: In floribus illis
 Si quis captarit somnos sopitus in herba,
 Continuo simulacra videt coelestia miris
 Ante oculos objecta modis arcanaque Divum.
 Hoc mihi narravit Beroë, quae lumina postquam
 Clauserat, atque illic paullisper fessa quierat,
 Vidit ut innumerae in somnis longo ordine gentis,
 Reges atque duces, matres, pueri atque puellae
 Ante lavacrum ingens properabant tabida morbo
 Corpora certatim sacris abstergere lymphis.
 Vidit et impositam praeruptis montibus arcem,
 Quam ferrugineo circum tecti aere gigantes
 Terrigenae armati frustra obsidione premebant,
 Necquicquam et contra reserabant tartara portas;
 Multaque praeterea variarum aenigmata rerum,
 Quae mens (quippe audita olim) meminisse laborat.

Adfuit, extemplo coram, nec Debbora fando
 Explorare ausa ulterius, nec sanguinis ultra
 Elicere in vultus flammam: sacer ingruit horror,
 Suspensisque animis sera jam nocte recessit. 420

Talis Nazaridum cura ingens pectora agebat,
 Ignoscenda tamen. Quis enim tot mira tuendo
 Abdita mortali specie non sedulus omnes
 Rimari arderet latebras? non cuncta susurro
 Misceret tecta ambiguo? Nam corpore in illo 425
 Exiguo tenerisque annis quis crederet unquam
 Esse Deum? Hinc stupor, et velut aegrae somnia mentis,
 Hinc animi implexi diversaue murmura vulgi.

Ecce autem Phariis rursum mercator ab oris
 Ille bonus Jonas aderat, mercesque Canopi 430
 Donaue coelesti Puero Matrique ferebat.
 Isque palam patrio in coetu miranda Puelli
 Altius inseruit suspecta aenigmata genti,
 Terroremque tulit trepido sic ore locutus:
 Nazarei cives, genus alto a sanguine Judae, 435
 Dicite, quis vestrum concurrere cominus ausus
 Cum Styge? quae vobis bellatrix foemina? quisve
 Ille Puer, cui tantum odiis infensus Avernus?
 Namque (ut longaevus retulit Pellaeus aruspex)
 Ex adytis templi post longa silentia tandem 440

V. 129. Phariis. Cfr. I, 2.

V. 130. Mercesque Canopi. Cfr. I, 68 sqq.

V. 135. Juda (Judas) quartus filiorum Jacobi patriarchae et Liae (Leah).
 Gen. 29, 35.

V. 137. Styx. III, 112.

V. 138. Avernus. III, 60.

V. 139. Pellaeus aruspex i. e. Jonas camelarius (VII, 81) ex Aegypto veniens. Pellaeus enim ad Alexandriam Aegypti ab Alexandro M. Macedonico sive Pellaeo (a Pella capite Macedoniae) conditam, et ad ipsam quoque Aegyptum saepe refertur.
 Lucan. 5, 60.

Haec vati responsa dedit latrator Anubis:
 Vae miseris, duro quos bello asperrima virgo
 Nazarea de gente (nefas) sub tartara mittit!
 Vae diis noctivagis ausis ferre arma sub axem!
 Causa mali tanti demissus ab aethere magno 145
 In terras Puer. At contra pro talibus ultor
 Mox aderit juvenis Samarita. Ille aequa superbis
 (Spero equidem) superis referet; nova bellaque vindex
 Exciat, et poenas caesa sibi virgine poscet.
 Talia vulgabat populis oracula Jonas, 150
 Pendebantque animis, ecquis Samariticus iste
 Laturus triste exitium, quae victima virgo
 Danda neci, quae dira lues impendeat arvis.
 Praeterea fuit in Libani convallibus imis
 Armenti custos. Huic improvisus ab alto 155
 Fatidicus menti furor incidit; ipse per omnem
 Mira Palaestinam ventura horrenda canebat.
 Et Samarim digito ostendens; vae, perfida pellex!
 Vae tibi, vae Babylon, scelerati numinis hospes!
 Vae Galaaditis sponsis! Nec plura: sed omnes 160
 Ipse etiam indigenas terrebat et oppida vates.
 Nec satis. In somnis alii quoque nocte silenti
 Haec eadem moniti passim ventura ferebant,
 Inque Deo Puero spemque effugiumque locabant.

- V. 141. Anubis, Deus Aegyptiorum, vultu canino praeditus Horizontem repraesentabat, quod et orientis et occidentis solis custos fingebatur, quam ob rem a Virgilio (Aen. 8. 698) latrator dicitur. Cfr. Jablonsk. in Pantheo Aegyp. 3, 1.
- V. 147. Samarita juvenis. Cfr. VIII, 18.
- V. 150. Edit. Veneta: Talia narrabat vulgata.
- V. 154. Libanus. V, 71.
- V. 158 Samaritis i. q. Samaria (Joseph. bell. jud. 3, 3. 1), Cfr. III, 47.
- V. 159. Babylon. III, 73. VI, 330.
- V. 160. Galaad (Gilead) provincia trans Jordanem (II, 351). Cfr. Jos. Antiqq. 13, 14. 2.

Ille dabit vobis magicas eludere fraudes, 165
 Isacidae, ille Deum mentitum arcebit Idume:
 His igitur dictis horrebant undique agrestes.
 Hinc Samaraeae excisa omnis commercia gentis,
 Inque dies magis atque magis plebs territa monstros,
 Nazareoque super Puero mens omnibus anceps. 170
 Omnibus in votis aliquam exalbescere lucem
 E coelo, atque alte injectam rarescere noctem.
 Da, Pater, augurium, qui praevis igne columnae
 Isacidas quondam deserta per avia duxti:
 Quique olim precibus victus sitientibus undam 175
 Cautibus e duris, dona insperata, dedisti:
 Da finem curis, atque atram disjice nubem.
 Talibus orantes onerabant sidera votis.
 Cum tandem tenuis resplenduit aethere fulgor,
 Inque atris fulsit spes improvisa tenebris; 180
 Spes, inquam, quam forte tulit peregrina puella
 Historiam veterem narrans. Rem fusius omnem
 Altius ordiri, seriemque ab origine praestat,
 Et varia, ut possum, intertexere stamina telae.
 Nam semel hibernis circumfusae ignibus Esther 185
 Atque uxor Jonathae et Damaris longaevaue Charmis,
 Nazariaeque aliae, strepera ingentique corona,
 Ad risum faciles, pars vellera crudaque lina
 Carpebant; aliis labor hirtis solvere echinis
 Castaneas; aliae torquebant stamina fuis. 190
 Forte autem reliquas aderat spectabilis inter

V. 166. Isacidae. VII. 21. Idume. I, 34.

V. 166 inter et V. 167 Edit. Venet. interponit:

Hunc precibus servate plis, huic rite Sabaea

Thura date, et sanctis jam nunc assuescite votis.

V. 174 et V. 175. Confer Exod. 13, 21 sq. cap. 17. c. 40, 36 sq.

V. 187. Streperus i. q. strepens.

Nupta recens Agar, Engaddi e rure puella,
 Cui patriis profugus tectis formosus Heberus
 Nupserat, inque suas nunc primum vexerat aedes.
 Hanc croceis vittis aurumque imitante orichalco 195
 Insignem, facièsque novas, nova rura timentem
 Turba peregrinam paulatim assuescere blandis
 Cogebant refugam dictis, trepidamque ciebant.
 Primaque Charmis anus de more interrogat, utra
 Rura magis placeant, Engaddi an Nazareth? Illa, 200
 Cui pudor ingenuus nativæque gratia linguae,
 Haud meditata diu responsum: Nazareth, inquit.
 Vestigare instat. Quæ vero his dignior oris
 Causa moræ? Illa autem: Mariæ pulcherrimus almae
 Natus. Ethuic puero jam tu intima (Dammaris infit), 205
 Vix quinque exactis hic solibus hospita? At illa:
 Infantem in cunis vidi, cum poma rigenti
 Nata hieme, atque uvas, et texto in vimine flores
 Attulimus. Flores? (ait Ammon) poma rigenti
 Nata hieme atque uvas? Hic ingens orta cupido, 210
 Engaddi ut quondam vernarint rura decembri,
 Cujus inaudierant aliquid, sed nubila erat res.
 Attamen et senior Jesse et longaevus Obedon
 Nescio quid memori confusum mente volutant:
 Ipsaque vineti procul hinc mirabile quiddam 215
 Dictum olim repetit Charmis memor, ipsaque flores
 Nescio quos semel auditos reminiscitur Esther.

V. 192. Engaddi (Engedi) urbs antiqua in tribu Juda prope mare mortuum. Jos. 15, 62. Joseph. bell. j. 3, 3. 5.

V. 193 et 194. Edit. Venet. emendat:

Quam patriis profugus tectis formosus Heberus
 Nunc primum in patrias sibi nuptam duxerat aedes.

V. 208. Edit. Venet. pro flores l. quondam, versusque 208 et 209 sic contrahit:

Attulimus flores. Hinc ingens orta cupido,

O age, dic, oro, seriemque ab origine miram
 Incipe. Foemineo simul illam murmure magno
 Constituunt coetu in medio, interruptaque pensa 220
 Paulisper ponunt, remque omnem audire laborant.
 Quae simul ac vidit conversa in se ora, rubore,
 Ut decuit, suffusa genas, formidine tandem
 Deposita, sic orsa loqui: Jam talia dudum
 Credideram, fateor, vestris quoque didita terris, 225
 Nec latuisse sonum. Sed quando ingentis ad aures
 Prodigii tenuis vix rumor seraque fama
 Accidit, ipsa oculis quae praesens testibus hausi,
 Expediam paucis; nec enim sine numine divum
 His ego nupta oris vestris, nec inutilis hospes 230
 Munera parva olim referam. Bethlehemia in arva
 Visendi studio (undecimus jam vertitur annus)
 Ad Jesum infantem pastorum credula dictis
 Forte ierat mater. Sera dein nocte reversa
 Engaddum pluvio imbre fluens lutulentaque coeno, 235
 Ut nunc, hibernum circa ignem et fumida ligna,
 Dum chlamydem ponit, madidos dum siccatur amictus,
 Narrabat nobis, quae viderat. Heu, quibus illa
 Ebria deliciis miris! quae visa canebat!
 Nec finis fandi quam dia puerpera; quot se 240
 Vinctam illi obstrictamque modis; quam candidus illic,
 Quam roseus Puer inventus, quam frigore paene
 Exanimis miser! O qualis! qui fulgor ocellis!
 Mille modis variis secum dulcedinis haustae
 It volvens animo sensus, atque exprimit ore. 245

V. 219. Edit Venet. pro magno ponit circum.

V. 231. Bethlehem (domus panis, ob ingentem frumenti copiam),
 cujus nomen antiquum Ephrata, in tribu Juda erat sita. Gen.
 35, 19. Euseb. de loc. hebr.

V. 243. Edit. Venet. legit:

Exanimis! qualis superi! qui fulgor ocellis!

Ire iterum juvat, atque illi se Beris eunti
 Atque ego multa gemens, et Zelphe ac denique cunctae
 Adjungi oramus comites. Lux crastina tandem
 Ore uno decreta viae: modo cesserit imber,
 Candidiorque dies madidum deteraserit Austrum. 250
 Ergo parens, veteri ex arca dum sedula tostam
 Depromit Cererem, rugosasque eligit uvas,
 Quas Mariae et puero designat munera; flebat
 Importunam hiemem, flebat sine floribus hortos,
 Culpabatque nives mutataque balsama olivo 255
 Nuper Ithuraeo. Quam vellet melle liquentes
 Nunc misera octobris ficus et nectare plenos
 Nequicquam botros! O nostra ubi cerea pruna!
 O nostri, ajebat, nunc mala rubentia ruris!
 Heu glacie, heu canis horrentia cuncta pruinis! 260
 Audiit haec Pater omnipotens de vertice Olympi,
 Cui Zephyri parent, cui ver, cui pomifer annus
 Arrisitque bonus, spemque omnem et munera vicit,
 Improvisa repente ferens mirandaque dona.
 Namque ubi prima polo rubuere crepuscula lucis, 265
 E specula caput impexum caprarius Alcon
 Protulit, observans ventos et nubila coeli,
 Sublatisque tuens oculis sine nubibus axem:
 Bella dies, inquit, nostris accommoda votis!
 Oh! quis odor veluti florum! vitisque tenellae! 270
 Hem! flores! flores et poma! Alphaee, Manasses,
 Zambris, io! Simeon, uva et narcissus in horto.

V. 252. Ceres. IV, 414.

V. 256. Ithuraeus. V, 481.

V. 257. Edit. Venet. pro misera legit utique.

V. 268. Edit. Veneta:

Sublatisque oculis innubem ut vidit Olympum

Undique egelidam sensit de montibus auram

V. 270. Edit. pro vitisque tenellae legit myrtique recentis!

Hei mihi! nocte diu vigili (nam tempore longo
 Laetitia insomnem tenuit) tum roscida primum
 Attulerat lassis membris aurora quietem. 275
 Jamque orto sole et diffuso lumine nostri
 Immemores aliae per florea rura puellae
 Errabant laetis clamoribus. Excita somno
 Audio garritus confusaque murmura vocum.
 Hem, Rachel, Rachel, quot in uno persica ramo! 280
 Obella! Hic violae, hic violae et fraga; hic quoque fraga;
 En cerasa, en cedri; pueri, ne carpите; Zambri,
 I propere ad matrem, calathos ferat; aspice, Ebere,
 Aspice, per superos, haec arbute: suspice Ruben,
 Quae mala insistunt tibi pendula: Perge puella, 285
 Quae mora? perge cito: Fugit illa simillima vento;
 Mater, io! improvisa aestas, miracula rerum,
 Turgentes uvae, pyra pomaque nata! Relicto
 Ocyus e strato miris feror excita monstris:
 Nec mora longa, adsum cum matre et corbibus: una 290
 Consequitur Zambri soror, atque incompta Nohemis,
 Vix possum haec memorans lacrimas retinere cadentes.
 Tollimus ad coelum palmas, stupefactaque circum
 Lumina versamus. Sunt haec coelestia dona,
 Quae tetigisse nefas, ait Abra; intacta feramus 295
 Bethlaeo Infanti: Foliis insterne quasillum,
 Sephora: vos violas, vos porcite fraga, puellae;
 Vos, juvenes, truncis insistite, citraque nobis
 Dejicite ex alto. Insistunt ramalibus ambo
 Protinus exertis Jonathas et Beno lacertis: 300
 Cerea pruna cadunt melimelaque perlita rore:

V. 286. Edit. Venet. addit:

Latratu festo sequiturque catellus euntem.

V. 291. Edit. Venet. mutat:

Consequitur soror atque incompis Sara capillis.

Grandinis in morem succusso persica trunco
 In viridem labuntur humum. Supponite, matres,
 Huc gremium, huc corbes; tibi pomum hoc, Sara, bilibre;
 Hoc tibi, tende sinum, Zelphe. Quid singula narro, 305
 Quae vidi his oculis praesens, hisque auribus hausi?

Jamque omnis veris pompa autumnique sub alta
 Illice erat foliis cooperta et odoro adianto.
 At quinam ferrent Puero redolentia dona,
 Lis erat et magnum certamen; nam sibi quisque 310
 Id cupiebat onus, sibi certatimque quasillo
 E manibus rapiunt; instant pueri atque puellae,
 Contenduntque super. Res tandem ad jurgia venit;
 Cedere nec Zelphe vult Dina, atque utraque certat,
 Foemineisque utrinque sonat garritibus aether. 315
 Ergo pater Ruben litem componere adorsus
 Dispositos omnes in gyrum promere jussit
 Quemque manum; digitos, quot quisque emiserat, unam
 Colligit in summam; tum quemque ex ordine lustrans
 Non uno numerat gyro. Sors prima Barucchi, 320
 Cui trifidum guttur, fatuus cui risus in ore
 Idem semper erat, risuque excepit eodem
 Id quoque: Rubeni sors altera, tertia Zelphe.
 Advolat illa statim, capitique celerrima plenum
 Aptat utraque manu calathum, quo ditior alter 325
 Non erat, atque illum celarat callida in herbis,
 Ne quis surriperet; sequitur dein Sephora nutrix.
 Inde ego, tum mater; sors ultima Bersabaeae.
 At miseram Dinam fortuna inimica fefellit;
 Dissimulare nequit, lacrimasque abscondere vultu 330
 Nititur averso, et lites clamoribus altis
 Suscitatur, atque alium rursus vult invida gyrum

V. 309. Editio Veneta:

At quinam Puero redolentia munera ferrent

Omnino institui. At Ruben maturior annis
 Ploranti bonus atque aequus sua munera cessit.
 Pergite jam, matres, inquit, nam semita longa est. 335
 Hic ego, Bethlaeos dum vos properatis in agros,
 Servabo interea fidus pomaria custos.

Ergo alacres, summo gestantes vertice textas
 Viminibus corbes, dextra laevaue prehensas,
 Imus per nemora et saltus: sonat undique vallis 340
 Pastorum calamis, thymbraeque cedrique recentis
 Late odor efflatur. Mirantur munera veris,
 Extantesque rosas calathis et frondea sorta
 Attonitae passim matres puerique nurusque,
 Effusaeque ruunt pagis, atque agmina jungunt. 345
 Venimus ad Pueri cunas jam sole cadente:
 Primaque Daphra parens, postquam de more salutem
 Obtulit: Haec, inquit, Mater, tibi paucula nostri
 Munera vineti tulimus; foliisque reductis
 Explicuit dona: et salices et juncea rupit 350
 Vincla manu. Genitrix ut fraga rubentia vidit
 Et matutinis rorantia persica gemmis,
 Sustulit ad coelum palmas, paulumque morata
 Ore super stetit admirans: Unde ista repente
 Copia? queis, inquit, decerptae in collibus uvae? 355
 Versabatque manu ridens nunc Punica mala,
 Nunc hos, nunc illos flores: mox sedula prono
 Vertice cuncta legens texto de vimine botrum
 Sustulit ingentem, puerique admovit ocellis
 Blande agitans teneras frondes ramumque virentem. 360
 Nec minus hinc Zelphe, hinc Rachel formosae Beris
 Blandiri, autumnumque manu praetendere ocellis.
 Ille e fasciolis exertam porgere dextram,

V. 356. Mala circa Carthaginem in Africa plurimum provenientia rubens
 (Punicum) corium habebant. Colum. 10, 243.

Nudaque brachiola ad visos proferre racemos.
 Ast ego ludentis pueri prensare lacertos 365
 Indo ebore, admixto Tyrio ostro candidiores.
 Quin etiam, memini, propior scitarier ausa
 Infantis nomen; cui formosissima laetos
 Advertens oculos, Jesum, inquit Mater, et isto
 Nomine Nazareis de finibus (addidit) olim 370
 Monstrum horrendum, immane, ingens arcebis Idume,
 Undecies postquam sol signa recurrerit anni.
 Sic genitrix pueri; testis mihi turba sororum,
 Quae praesens aderat dictis: jamque incipit annus
 Fatalis, quem terrifico tunc ore canebat. 375
 His ergo auguriis laetae (nam sidera toto
 Jam scintillabant sparsim nitidissima coelo)
 Ultima cum lacrimis libavimus oscula cunis.
 Inde per obscuram noctem, per coeca viarum
 Sublatis paleis, ardentibus atque manipulis, 380
 In patrios hilari cantu remeavimus agros.
 Talia narrabat cunctis mirantibus Agar
 Engaddaea, olim praesens quae viderat ipsa.
 Atque hinc Nazarii statio gratissima pagi,
 Incolae ubi Maria et Jesus, dulcissima jam tum 385
 Nomina, deliciae atque humilis solatia ruris.
 Tum vero attonitis lux tandem coelica oborta est
 Prodigio ingenti, spesque improvisa refulsit.
 Nam senior Puero et Mariae dilectus, utrique
 Jam dudum assuetus laribus, cui foenore largo 390

V. 366. Indum ebur erat praeclarum. Catull. 64, 48.

Tyrium ostrum. IV, 237.

V. 366. in Edit. Venet. omittitur.

V. 371. Idume. I, 34.

V. 393. Engaddaea. VII, 192.

Mentem animumque Pater coelesti afflaverat oestro,
 Alcindus vates geminas ad sidera palmas
 Sustulit, et plus quam mortali voce locutus:
 Nazaridae, Alcindi suprema haec dicta tenete,
 Quae, Raguele, tuo sub tecto e sedibus istis 395
 Testibus hisque focis praedico. Videbitis olim
 Hunc regum antiqua venientem e stirpe Puellum,
 Sublimem Isacidis dare jura, in spemque vocare
 Haeredes regni ingentis; vosque illius inter
 Sceptra manus velataque membra stupebitis ostro, 400
 Et stabili nexam fixo diademate frontem.
 Abrami haec veniet manes mihi fama sub imos.
 At precibus nobis placandum Numen Olympi,
 Haec si forte piis lacrimis arcana revelet.
 Spero equidem, mors atra prius quam luminis auram 405
 Auferat, et veniens mortales exigit artus,
 Dandum aliquid nostrae caelo miserante senectae.
 Sic reor haud dubiis signis; mihi praescia namque
 Vox sonat interior longo jam tempore, nostris
 Esse Deum in terris. Sic ille: extremaque dicta 410
 Terrae ingens fragor ac motus tonitruque secutum,
 Quo domus ac muri et muris disposta supellex
 Stannea, et insertae lauri mensaeque moveri.
 Continuo pavidae matres in genua volutae
 Jessei vatis trepido ore evolvere carmen: 415
 Cui Deus e coelo adjutor, sub praeside tanto
 Nil timeat: dicet Domino, tu rebus in arctis
 Spes et perfugium. Nec secius aëre grando
 Interea ruit, et venti transversa frementes

V. 399. In Edit. Venet. haec tantum leguntur:

Haeredes regni ingentis.

Cetera usque ad V. 402 exclus. desunt.

V. 416. Confer Psal. 90.

Incurrunt portis. Postquam vero ultima ventum 420
 Ad promissa: Olli longaevo namque salutis
 Auctorem ostendam (dictu mirabile!), longe
 Vox celsa veniens de nube audita per auras.
 Ne trepidate, viri Isacidæ: „Solymeia templa
 „Vere novo petite, et sacra ante altaria proni 425
 „Fundite rite preces. Magnum et memorabile tandem
 „Arcanum vobis reserabit Numen Olympi.”

Haec evenere hibernæ inter rustica brumæ
 Otia; spes unde agricolis magis aucta sciendi,
 Quid tandem Puer ille ferat. Vox omnibus una 430
 Magnum aliquid terris portendi, animisque recurrunt
 Multa audita olim; primique exordia veris
 Cuncti expectabant: velut aeger taedia longæ
 Perpressus noctis venientem suspicit almam
 Auroram, queriturque diem solemque morantem. 435

V. 424 seqq. Jubebat lex (Exod. 23, 15 sq. c. 34, 23. Deut. 16, 16), ut
 omnes viri Israelitæ ter singulis annis coram Domino apparerent.

V. 434. Edit. Venet. pro almam legit axe.]

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Simon magus adhuc adolescens puellam virginem Samariae sacrificat Daemoni; et magicis praestigiis se Dei filium uxoremque Selenen Deam jactans vulgo imponit. Delpara Virgo et Joseph coelestem Puerum orant, ut se manifestet. Sed verè ineunte dum templum de more adeunt, in reditu Jesum amittunt. Magus impostor Samaritanos in silvam cogit, quos Selene amore sui et pravis erroribus imbuat.

Atque haec Nazareos dum spes tenet, almaque coelo
Lux veniens animis paulatim discutit umbram,
Ecce repentinus rursum permiscuit urbes
Judaeae, atque omnem turbo peragravit Idumen,
Nubila coeca ferens et seram in secula noctem. 5
Quae nuper Libani vates, quaeque hospes Jonas
Paulo ante, atque alii ventura horrenda canebant,
Evenere metu et diro terrore sub ipsa
Anni supremæ funesta exordia lunæ;
Exemplum memorandum ingens, quid foeda libido, 10

V. 6. Libani vates i. e. Alcindus. VII, 154 sqq. 392 sqq.

Hospes Jonas. VII, 81.

V. 10. Edit. Venet. pro ingens legit olim.

Quid scelerata hominum vesania, quidve malignus
Humanis possit conjunctis viribus Orcus.

Est Silonem inter Samaraeaeque moenia vicus
Nominis obscuri Gitton; nunc diruta saxa
Reliquias pagi lentoque jacentia circum 15
Stagna immota lacu longe execrata viator
Praeterit, et diris sceleratum devovet agrum.
Namque haec Semonis Sanghi natalibus olim
Infamis tellus; magicas hic perfidus ollas,
Fatiferas ceras infandaque plurima tristi 20
Valle exercebat: nunc illius et quoque flammis
Apparet semiusta domus defossaque luco
Spelunca ingenti et puteus peritissimus, unde
Carminibus manes supera ad convexa ciebat.
Hic quondam, ut perhibent, extrema e Persidis ora, 25

V. 12. Editio Venet. addit:

Scilicet his fretus vafer ille et proditor hostis
Consilia et vultus tegit, horroremque metumque
Flagitiis aufert. Sic olim conjugis usus
Illecebris primum decepit fraude parentem.
Sic ritus cultusque veros, odia, arma necesseque
Conjunctis hominum studiis vitioque potentum
Induxit terris; et nunc quoque subdolanus lisdem
Artibus in superos bella instaurare parabat.

V. 13. Silo urbs Palaestinae in tribu Ephraim. Judd. 21, 19. Jos. Antiqq. 5, 1. 19.

Samarita urbs Palaestinae mediae clara et in monte sita. I Regg. 16, 24. Jos. bell. jud. 1, 20. 3.

V. 18. Simon magus (Semon Sangchus a Romanis appellatus) Gitton sive Gitta vico Samariae oriundus (Justin. Mart. Apol. 1, 34) Spiritus s. gratiam mereari tentavit. Provincias non paucas peragravit, quas diabolica fraude doloque infecit, et se ipsum Deum suamque pellicem Helenen (Selenen) Deam haberi voluit. Theodoret. haer. fab. 1, 1. Euseb. 2, 14.

V. 23. Edit. Venet. legit:

Spelunca ingenti puteusque altissimus, unde

V. 25. Persia. III, 102.

Patria in arva redux, Phoenicum constitit arvis;
 Nondum excantandi ritus penitusque nefandas
 Edoctus leges, nondum penetrale sub inum
 Carmina ferre potens, necdum alte imbutus Averno.
 Ast illic miro succensus amore puellae, 30
 Qua non Sidoniis fuit altera pulchrior oris,
 Nec telas depingere acu solertior inter
 Phoenissas, fama ante alias celeberrima cantrix;
 Nil intentatum demens, nil liquit inausum,
 Siqua via insano succederet improba voto. 35
 (Quid non coecus amor cogit?) Nequissimus hospes,
 Quo demum Tyria queat urbe abducere: sese
 Atque ipsam et sobolem venturam vovit Averno,
 Inque vicem magicas accepit perfidus artes,
 Queis fretus tandem intempesta nocte Selenen 40
 (Pellicis id nomen fuerat) tulit aëre praedo.
 Hic erat ille Erebi vindex, quem Belphegor olim
 Successorem oneri et stygiis promiserat armis,
 Si fors eventu cessissent bella sinistro.
 Huic spes innixae, huic rerum nunc credita summa. 45
 Ergo urbes passim spectris atque oppida Idumes
 Implebat miris; tum primo in flore juventae
 Mentitus senium, mentitus vertice canos
 Rugosamque cutem; visus saepe aethere ferri
 Obscuro invectus nimbo, nigrique caballi 50
 Terga premens; visus Jordanem vertere retro

V. 26. Phoenicum i. e. incolarum Phoeniciae (Phoenices), regionis Asiae inter Syriam et Palaestinam.

V. 29. Avernus. III, 60.

V. 31. Sidon (hodie Saida) urbs Phoeniciae clarissima ad mare mediterraneum. Joseph. Antiq. 1, 6. 2.

V. 39. Edit. Venet. pro accepit perfidus legit: in dotem acceperat.

V. 43. Belphegor. III, 72,

Omnigenasque dapes accire et pocula nutu;
Seque Deum uxoremque Deam magno ore ferebat.

Hic demum stygii monitu instinctuque paredri,
Qui comes haerebat lateri, canis instar agrestis, 55
Collectas silvis et sparsas undique villis

Finitimas gentes Samari media urbe coëgit;
Implevitque forum spectacula mira sequaci
Pollicitus vulgo: heu, quales habitura subinde
Eventus, superi! quantam allatura superbo 60

Laetitiam fastumque Erebo? Documenta puellis
Virginibus procul a turba rerumque novarum
Insano strepitu, patrios servare penates,
Atque aevi inclusum penetralibus abdere florem.

Forte Palaestinas inter pulcherrima virgo, 65
Pastori dilecta Helymo, Thamar Galaditis,
Excantatoris ludos visura frequentes,

Huc sociis comitata suis, redimitaque primis
Narcissis violisque comas et tempora sertis
Venerat aequales inter laetissima nymphas: 70

Hasque inter medias viridi consederat herba,
Successu gaudens et voti denique compos.

Scilicet hanc genitrix paulo ante invita precantem
Et misere flentem, rerumque cupidine tactam

Ire diu vetuit, dictisque aversa tenebat. 75

Nam quem concursu in tanto juvenumque virumque

Accessum tentes? quo te immiscere procaci,

Innuba virgo, inquit, vulgo; aut quam denique sedem

V. 54. Paredri. III, 127. 444.

V. 57. Samaris. VII, 158.

V. 60. Edit. Veneta:

Eventus! quantam mox allatura superbo

V. 65. Edit. Venet. pro forte legit namque,

V. 66. Galaditis. VII, 160.

Quemve locum speres? Alvearia non ita densae
 Intus apes stipant, tot confluit agminibus gens, 80
 Cuncta illuc properans; inque atram ludicra noctem
 Forte ibunt, reditumque vetat via longa per agros.
 Haud equidem pretio tanto placet empti voluptas.
 Adde quod ille senex ciet ignes, aëra turbat,
 Atque polo trepidam deducit murmure lunam: 85
 Quasque videt praedo raptas vehit axe puellas
 Egregias forma, et coecis abscondit in antris.
 Addidit eventum Dinae vetitosque hymenaeos,
 Quos similis traxit muliebris vana cupido.
 Ne me, inquit, precibus victam, ne talibus, oro, 90
 Objice, nata, malis, quae mens praesaga minatur.
 Talibus ardentem lacrimis moritura tenebat.
 Jamque animos dictis paulatim incensaque corda
 Mollierat blandis, melioraque suaserat aegrae;
 Ni supplex juvenis sponsus comitesque puellae 95
 Vota inflammassent iterum, curamque levassent
 Circumfusae omnes. Lateri se fida juvenus
 Custodem spondet; Quid vana pericula terrent?
 Quae te cumque adversa manent, et nos quoque poscunt.
 Sors eadem cunctis. His mater denique victa, 100
 Aegre utcunque ferens, mediam penetravit in urbem
 Undantem populo, gnatamque ante ora locavit
 Multa timens; propiorque Helymus trabe sedit acerna
 Armatus ferro, discrimen in omne paratus,

V. 83 in Edit. Venet. non legitur.

V. 89. Edit. Venet. legit et addit:

Quos traxit cupidae muliebris cura puellae.

Addidit et vetitas divinis legibus artes

Pythonum, ludisque nefas adstare profanis.

V. 99. Editio Veneta:

Quae te cumque adversa manent, vel si ruat axis?

Aut vi dissiliat tellus, et nos quoque poscunt.

Eventum opperiens. Jamque atria summaque tecta, 105
 Jam speculas infra supraque aditusque viarum
 Atque altas turres plebs undique densa tenebat;
 Attonitis inhians animis quid cogitet ingens
 Promissor, quae mira ferat; platanisque vetustis
 Institerant, magnoque gravarant pondere ramos: 110
 Cum subito effusae horribiles toto axe tenebrae,
 Obscuraque omnes densaque in nocte relict;
 Non aliter, quam si Pharia caligine rursum
 Velleribusque ater piceis niger ingruat aër,
 Inque diem reserent grave olentes Tartara fauces. 115
 Ecce autem procul aspiciunt, qua perfidus alto
 Suggestu atque una meretrix consederat, illic
 Paulatim tenuem nubem exalbescere, qualis
 Cernitur ex ima interdum se tollere valle,
 Aut humili vapor e stagno sub vesperis ortum. 120
 Haec lente augeri, et magico splendescere sensim
 Lumine multicolor spectro intus turgida miro.
 Intonuere repente poli, simul aethere opaco
 Diffissa est nebula; et turbae patulo ore tuenti
 (Res incredibilis) cum pellice terribilis rex 125
 Nube cava septus miranda in luce refulsit,
 Arduus aëria in magna spectabilis aula,
 Numinis os habitumque gerens et ferrea sceptrā
 Nubifero in solio. Postquam alta silentia pleno

V. 113. Pharia. I, 2. Confer Exod. 10, 22 seqq.

V. 122. Editio Venet. adjicit:

Ecce autem ante oculos (dirae praeludia scenae)
 Marmoreus leo, quem quondam media urbe locarant
 Assyrii, quum regna olim ditlone teneret
 Salmanasar, rictus extemplo et saxea movit
 Ora, deditque sonum, rugituque impulit auras.
 Quo veluti signo admonitus ter mugit Orcus,
 Ter mota intremuit tellus; simul aethere opaco

Facta foro, utque acies torvo circumtulit ore 130
 Dicta parans, ut genua solo flexa undique vidit
 Perfidus; haec tandem foeda execranda locutus:
 En, fortunatae gentes, en denique vindex
 Antiqui sceleris, promissus vatibus ille
 Numine progenitus, votis precibusque petitus, 135
 Quem venturum olim sacrae cecinere Sibyllae.
 Quae causa in terras e summis egerit astris,
 Quidve ferat lateri mulier comes addita nostro
 Accipite, et memores animos advertite dictis:
 Ante chaos primosque ortus et semina rerum 140
 Haec mihi nupta Dea; innumerique hinc ubere partu
 Egressi in lucem, nostrum genus, Angeli ab alvo.
 Illi autem artifices rerum terramque polumque
 Stelliferum, atque hominum pecudumque atque omne
 natantum
 Eduxere genus. Sed fastu opibusque tumentes 145
 Se dominos tali puduit genitrice creatos.
 Dejecere polo cum sidereo comitatu
 Natorum fido; et miseram per secula centum
 Lustraque bis septem mortali compede vinctam,
 Inque alia ex aliis transfusam corpora saevis 150
 Exercent poenis. Hinc illa Ennoia primum,

V. 133 seqq. Simonis commentum de Selene et Angelis. Ex Irenaeo. I, 20.

V. 136. Sibyllae (a *σιὸς* aeol. pro *θεὸς* et *βυλῇ* pro *βουλή*, Dei consilium) virgines decem fatidicae, quarum celeberrimae Erythraea et Cumana fuerunt. Cfr. Serv. Aen. 3, 443. Lact. 1. 6.

V. 148. Edit. Venet. pro et miseram l. atque ipsam.

V. 151. Ennoia (*ἐννοια*, notio, intelligentia) in Aeonibus, triginta diis partim maribus, partim feminis, Valentiniiani Gnostici numeratur. Tertull. adv. Valent. 7.

Post Beli conjux, Heleneque Argiva: Selenen
 Nunc vulgus vocat. Heu pudor atque infamia nostri
 Numinis! Hanc tandem Tyrio de fornice probris
 Turpibus affectam subduximus. En Dea qualis! 155
 Quae facies olli! qui spiritus! Illius ergo
 Venimus ex alto in terras, genus omne rebelle
 Coelituum ulturi, quorum discordia motu
 Cuncta agitat vario. Illi hyemes, fera praelia, morbos
 Immittunt terris; quamprimum haec omnia flammis 160
 Hausturi, dum quisque sibi moderamina rerum
 Praesumit, coelumque manu in contraria raptant.
 Hos simul e superis imum detrusero in Orcum,
 Hanc urbem, ignotos terris quae prima recepit,
 Imperii sedem statuam; quam Nilus et Indus 165
 Auroraeque amnes extremi atque Orbis adorent.
 At mihi vos comitique Deae, et mea jussa secutis
 Coelicolis quondam geniis, quos nunc tenet horrens
 Sub terris carcer, fraterno crimine ab altis
 Sedibus excussos, nigram jugulate juvencam; 170
 Rite adhibete preces, sacrisque imponite flammis,
 Ad Boream versi, sedes ubi regia nostra est.
 Sic ait. Et ne quid furiis scelerique deesset
 (Horrendum dictu facinus, miserabile, foedum);
 Matribus atque viris quaerentibus undique jussa 175
 Dona cremanda rogis, injecto errore repente
 Obtulit ante oculos taurina fronte puellam,
 Te, misera, infelix, te, formossissima Thamar,

V. 152. Belus (Bel) Deus Babyloniorum. Jes. 46, 1. Diod. Sic. 2, 10.

Helene Argiva, Menelai regis Lacedaemoniorum conjux
 rapta a Paride, Priami Trojanorum regis filio, causa (ἐλένη, fax),
 Trojani belli fuisse fertur. Homer. Iliad. Hor. Sat. 1, 3, 107.

Selene. VIII, 18.

V. 165. Nilus. I, 51. Indus V, 276.

V. 178. Edit. Venet. pro misera habet virgo.

Quae praesens aderas. Sic visa in luce maligna es
 Omnibus obtutu torvo et palearibus horrens, 180
 Pelle nigra, atque ima verrens vestigia cauda.
 Centum illuc digiti intenti, centum oraue versa
 E summis tectis, e turribus arboribusque;
 Signantumque ingens sublatus clamor ad astra.
 Ipsa prior vidit, visuque exterrita mater, 185
 Portenti ignara: En vobis, en victima, cives,
 Ante oculos, inquit, sertis et flore revincta,
 Sponte petens aras. Simul haec, simul effera, cornu
 (Sic rata) corripuit. Nec segnior ipse timentem
 Urget agens Helymus. Medios interque tumultus 190
 Erumpens tenuit lanio, obscuraeque tabernae
 Ante fores traxit multa exundante caterva
 Circumquaque virum. Jam vulnus rite parabat
 Mactator ferus: Ecce autem dum brachia nudat
 Vagina exsolvens cultrum, dum testea vasa 195
 Subjiciunt alii calidum exceptura cruorem;
 Heu matri, heu sponso, de sede tuentibus alta
 Triste ministerium, sublata utrique repente est
 Ex oculis nubes magica: et natam illa trementem,
 Et sponsam hic miseram, pallentem morte propinqua, 200
 Tendentemque manus, et sidera voce cientem
 Infelix vidit: reliquos idem occupat error
 Et species mentita prior. Ruit excita monstris
 Per medios furibunda parens, te, nomine, Thamar
 (Namque aliud quid agat?), te, gnata, heu victima Ditis, 205

V. 182 et 183. Edit. Veneta:

Centum illuc digiti intenti, conversaue centum
 Protinus e tectis, e summis turribus ora.

V. 184 in Edit. Venet. non reperitur.

V. 190. Edit. Veneta:

Urget agens Helymus. Medium quum denique vulgus
 Vi rumpens . . .

Per densos ululans coetus, per tela, per hastas
 Praetentosque virum chalybes. Sed victima virgo
 Interea jugulum cultro dabat, et fluit ater
 Per gladium cruor, atque imbutam sanguine terram
 Ore canes lambunt. Tunc mens quoque reddita fidis 210
 Virginibus sociis: flavos discerpere crines,
 Et roseas laniare genas: ploratibus aether
 Lamentisque forum sonat omne. Heu! territus amens
 Ante omnes sponsus, cui caesa miserrima nupta
 Ante ora, heu! demens furiis immanibus actus, 215
 Perque ruens medios, lanium stricto ense cruentum
 Ter conatus adire, sacris bis terque repulsus,
 Nequicquam et genibus nitens, aditumque retentans,
 Devovit Samarim diris, numenque nefandum
 Horrida vociferans; Tellus Samaraea, dehisce, 220
 Sacrilegosque viros absorbe atque impia tecta
 Meque super; manifesta Erebi namque omina cerno,
 Teque Deo genitum mentiris, perfide, coeco
 Ex Orco impostor veniens. Juvat ire sub umbras,
 Incestamque diem fugere execrandaque sacra. 225
 Sic ait, et ferrum conversum in viscera adegit,
 Sanguine dans largo vitam. Huic comes addita socrus,
 Quae sine fine dabat gemitus, complexa cruentum
 Natae infelicis corpus. Nec secius amens
 Lymphatum vulgus bacchari, et voce ciere 230
 Te, Satan, comitesque tuos manesque tremendos:
 Te coelo immerito excussum, te, Numen Olympi:
 Te solum thure et templis atque aethere dignum.

V. 207. Edit. Venet. pro sed victima l. at pallida.

V. 212. Edit. Venet. pro ploratibus aether l. exterritus amens.

V. 213 in Edit. Venet. non invenitur.

V. 219. Samarim. VIII, 57.

V. 229 in Edit. Venet. sequitur:

Taenariae ad lumen nubis feralis rubentis

Hasque inter voces bacchantumque orgia dira
 Paulatim infernum spectrum vanescere in auras, 235
 Et fatui languere ignes, ac sulphuris ater
 Sentiri grave olentis odor, nox sparsaque Olympo.
 Verum adeo furiis gens coeca atque ebria Dite,
 Insanoque furens oestro, ut discernere nemo
 Clara tot indiciiis vestigia posset Averni. 240
 Per noctem obscuram redeunt: ululatibus arva
 Responsant longe: strepitus styglisque cachinni
 Auditi, manesque agris discurrere visi.
 Hunc habuit foedum promissa tragoedia finem.

At late in populos atque urbes fama vagari, 245
 Advenisse Deum Samaritis, qui juga fessis
 Eximat Isacidis; hunc claro in lumine visum
 Nube super poscentem aras; huic rite litatum
 Urbe palam media; sermonibus omnia vulgi
 Misceri magnis: super omnia serpere rumor 250
 Nazario in pago, et pavidos implere colonos.
 Murmur erat, quale illud apum, cum rusticus atro
 Implevit flamma crepitante alvearia fumo:
 Aut pluvia ingenti, diversis undique rivis,
 Cum tumet, atque ingens unus rapido impete pontes, 255
 Ingentesque vehens ornos it turbidus amnis.

Ergo his commotus senior nutritor Joseph,
 Coelestis Pueri custos, pro Numine laeso
 Saucius et metuens, ne contrerranea dictis
 Adjiceret gens forte animos; cum conjuge diva 260
 Contulit eventus, penitusque horrore metuque
 Complevit teneros sensus; juvat ocus omnes
 Obstruere insidiis aditus. Utque anxia mater,
 Si forte ingruerit tempestas turbida noctu,

V. 238. Dis. I, 28.

V. 247. Isacidis. VII, 21.

Confestim e strato summotis luce tenebris 265
 Pervigil it tecto parvos invisere natos;
 Ne veniens turbo, neu tortus verberet imber:
 Haud aliter Virgo praesentibus excita curis,
 Proque suis jam tum mater fidissima alumnis,
 Assensit dictis, unaque adiere Puellum, 270
 Atque prior trepido Genitrix sic ore locuta:
 O superum, o coeli rector, mundi arbiter unus,
 Nate, audin' quae bella vetus nova suscitet hostis,
 Virginis arma ultus, caesa sibi nuper ad aras
 Virgine Idumaea? utque homines adsciverit ultra? 275
 Utque (nefas) falso Judaeam numine tentet
 Fallere, si queat, et stygios inducere cultus?
 Per Genitorem oro, per sancti flamen Amoris,
 Quod spiras, tetra caligine discute mentes
 Nazaridum; Numenque tuum (si poscimus aequa, 280
 Si fas, Dive, precor) coelesti in lumine pande.
 Adjecit Pater, ut quondam Simeonis in ulnis
 Promissa haec eadem tulerat. Quin candida Virgo
 Subdidit, ut nascens divina in luce videndum
 Se dederat quondam pastoribus; utque remotos 285
 Traxerat eoos manifesto Numine reges.
 Nunc eadem supplex Mater, genibusque voluta
 Illacrymansque rogo; aut (tantum si tempora forsā
 Ferre negant) saltem sic te permitte videri,
 Sic, inquam, ut pariter lateas, ceu nubila solem 290
 Clara tegunt: tuque, alme, potes componere utrumque.
 Talibus instabat dictis, manibusque decori

V. 275. Virgine Idumaea. VIII, 66. 178 seqq.

V. 282. Simeonis. Cfr. Luc. 2, 25 seqq.

V. 286. Eoos reges. III, 408.

V. 292 et 293. Edit. Venet. contrahit:

Talibus instabat dictis, simul oscula fronti

Comebat Pueri cines, simul oscula fronti
 Cara dabat, lacrimisque oculos implebat obortis.
 Heu quales, miseranda, paras tibi nescia fletus! 295
 Quanto emis haec pretio! quantum tibi fulmen ab alto
 Desuper axe venit! Lacrimis nam denique victus
 Annuit aetherius Puer: at pro munere tanto
 Heu duram, heu tristem, quam nunquam, Virgo, putaras,
 Adjecit legem, patrias ut scilicet aedes 300
 Desereret fugiens, atque innotesceret absens,
 Quo simul et notus foret, ereptusque lateret.
 Inde, ait, amissum dabimus cognoscere munus:
 Namque aderit missus praeco, qui nunciet istis
 Consedis Deum terris, hos Numen Olympi 305
 Incoluisse lares: Tuque optima, parce querelis,
 Parce Parens lacrimis. Sic ille. At saucia Virgo,
 Prima fugae ut sensit, praenuncia carmina, vultus
 Pallida dejecit, subitoque obmutuit ore:
 Nec vocem infelix habuit, nec verba, nec ipsas 310
 In promptu lacrimas. Non haec sententia mentis,
 Non haec Mater amans unquam moritura rogarat;
 Nec revocare licet, nec fas obsistere contra:
 Ausa nec ulterius responsa lacessere dura.
 Hoc miseram gnatus lethali vulnere laesam, 315
 Hoc duro fixam telo, exanimemque reliquit.

V. 294. Edit. Venet. pro cara l. plura.

V. 296 et 297. Edit. Venet. conjungit:

Quanto emis haec pretio! Lacrimis nam denique victus

V. 299 et 300. Edit. Veneta:

Addidit hanc legem, quam nunquam, Virgo, putaras,

Hanc, inquam, legem

V. 302 inter et V. 303. Edit. Venet. interponit:

Atque ubi me regio procul hinc diversa tenebit,

V. 303. Edit. Venet. pro inde l. tunc.

V. 309. Edit. Venet. pro subitoque l. pressoque.

Has inter curas tandem pulcherrimus arvis
 Extulerat frontem redimitam floribus annus.
 Jamque aderant votis optati tempora veris
 Expectata diu, et precibus lacrimisque petita. 320
 Nazarei rite ad Solymae delubra frequentes,
 Ut primum illuxit, matres juvenesque senesque
 Agmine partito campis florentibus ibant,
 Alcindi vocem et coelestia jussa secuti,
 Audita ex alto paulo ante per otia brumae. 325
 Nulla dies unquam tam pura, innubis et instar
 Caerulei rasi visa est, ut mitis, ut alba
 Illa fuit: tenuis tantum nubecula velo
 Improvisa oculis ausa est abscondere solem,
 Triste ferens omen, coelo adversata sereno. 330
 Non edera antiquis intorta tenacius haeret
 Parietibus; timida ut nodis et nexibus arctis
 Implicitum dextra Puerum tenet anxia Virgo,
 Cuncta timens; et saepe oculis intenta revisit
 Haerentem lateri comitem. Quid sedula cura 335
 Profuit? Heu! postquam Solymeia ab urbe redibant,
 Obtulerantque preces moniti consuetaque dona,
 Heu lassae, heu miserae vix primum limine templi
 Egressae, aetheria divinus Spiritus aura
 Mortalem eripuit nubem, Numenque tueri, 340
 Arcanumque dedit non enarrabile Verbum,
 Coelum oculis reserans, tecta immortalia Divum.
 Dumque alte fruitur sopitis sensibus, olli
 Elapsum interea immemori, manibusque solutum

V. 331. Solymae delubra. I, 6. VII, 424.

V. 326 — 330 incl. Edit. Venet. non habet.

V. 337. Edit. Venet. interserit:

Illa quidem nati dextram memor usque tenebat

V. 338. Edit. Veneta:

Sed miserae ex ipso vix primum limine templi

Eripuit Puerum, spesque irrita cessit in auras. 345
 Nec prius advertit Mater, quam pristina sero
 Vespere mens rediit, somno velut excita. Tum se,
 Tum comites circum, et latus hinc atque hinc desertum
 Atque manum vacuum coelesti pignore sensit.
 Quo non jactatae voces, repetitaque Jesu 350
 Nomina, per muros pagi per frondea lustra,
 Illataeque faces? quos non adiere penates
 Moerentes sociae per opaca silentia noctis?
 Semianimis, lugens, et acuta cuspide fixa,
 Postquam alte ingruerat sero expectantibus umbra, 355
 Orba suo infelix Nato, caput obsita velo,
 Singultusque ciens bona Virgo in tecta redibat:
 Tota sequebatur largo vicinia fletu.

Interea vero impostor, quem moverat Orcus
 Sidereum adversus Puerum spe laetus inani, 360
 Hoste velut pulso liber campoque potitus,
 Antiquam in silvam vulgus deduxerat ingens,
 Agricolas Sichemitas atque Amridis, omnes

V. 349. Edit. Venet. hisce versibus locupletata:

Jam comites rediere omnes: spes ultima namque
 Haec erat hos inter tacite excessisse Puellum:
 At spes vana fuit.

V. 353. Edit. Venet. hisce aucta:

Meu quid agant? quo se vertant? namque undique stellis
 Tempore jam longo coeli convexa refulgent;
 Nec fas nocturnum per iter vestigia retro
 Ferre per obscuros calles perque avia coeca:
 Ire vetant trepidae matres, arcentque volentem.

V. 363. Sichem (Sichar, *Σίχμα*) oppidum in regione Samaritanorum
 tempore Christi caput Samariae erat, Joan. 4, 5 seqq. Joseph.
 Antiqq. 11, 8. 6.

Amridis i. e. urbis Samariae ab Amri (Omri) rege Israelis
 conditae. III Regg. 16, 29 seqq.

Cultores Ephraim et Thersae et Samaritidos orae.
 Illic consilio in magno condixerat amens, 365
 Se legem e coelo missam, et nova jura daturum
 Vulganda in populos. Aderat quoque perfida vultu
 Composito pellex, pulchroque incenderat ore
 Rustica corda virum; tali se compserat arte,
 Sic nitidis collum baccis, sic tempora vere 370
 Florifero ornat, gemmisque ardebat et ostro,
 Nuda humeros niveosque sinus et eburnea colla.
 Nec minus e roseis manabant dulcia labris
 Verba, quibus blandum saeva inspirabat amorem.
 O mihi dilecta ante alios Samaraea juvenus, 375
 Si me progenitam coelo non sidera rursum
 Optarent reducem, si non in patria Olympi
 Quamprimum inveheret stellantia limina conjux;
 Haec sedes, fateor, prae cunctis una teneret
 Immemorem coeli. Terras invita relinquo, 380
 Quodve queo, extremum lacrimis obtestor amorem.
 Vos contra, si quid merui, per Numen utrumque
 Conjugis atque meum vota instaurate quotannis,
 Et memorem jurate fidem; meque axe supernam
 Credite descendisse Deam. Nil poscimus ultra, 385
 Nec leges alias pono. Sint libera cuique
 Arbitria, et vestros ad votum fingite mores;
 Neve adeo immites posthac imponite Divos
 Gentibus. O miseri, coecis terroribus acti
 Huo usque, et vana superum formidine lusi! 390
 Talibus in speciem blandis nequissima virus

V. 364. Cultores Ephraim i. e. incolas urbis et regionis Ephraim.

Thersa (Thirza) urbs in tribu Ephraim. Jos. 12, 24. Cant. 6, 4.

V. 375. Edit. Venet. pro alios i. omnes.

V. 389. Edit. Venet. pro miseri i. frustra.

Condibat dictis. Frondentibus orgia silvis
Interea lactisque choris largoque lyaeo
Infernisque epulis noctem gens capta traiebat:
Mentitamque Deam stupet, ardescitque tuendo,
Tam belle ad lunam pictos movet arte cothurnos,
Sic vestem rotat auratam gemmisque micantem
Psaltria, sic miseros obtutibus urit amantes.

LIBER NONUS.

ARGUMENTUM.

Oppidani irrita successu et novis infortunis Jesum vestigant. Tandem Deiparae querelis motus Deus Pater Angelum mittit, qui primum viatoris senis habitu Puerum indicat, deinde excantatoris praestigias in silva dissipat. Jesus in templo Patribus subobscurè se manifestat. Denique Matri redditus in patrium oppidum coelesti comitatu regrediens a Nazarenis Deus agnoscitur.

Vae quibus haec pellex gemmato prae-buit auro
Toxica! vae populis, quos illa afflaverit ore!
Vae quibus inque aures fatali murmure cantrix
Verba susurravit! Nam, nunc quoque subdola vultus
In varios inque ora migrat pestemque per urbes 5
Incedens, lethumque vehit mortalibus aegris.
Fabula narratur seclis conficta vetustis,
Nec vero absimilis. Nam postquam perfida tandem
Morte obita (ut perhibent) Stygium stetit ante tribunal,
Jesseo ecquid de Puero tot damna ferente 10

V. 7. Haereses Manichaeorum, Ebionitarum et Arianorum unde ortae.

V. 10. Jessaeus. I, 204.

Sentiret, procerum petiit niger undique coetus.
 Illa autem: Quantum potui mortalibus, inquit,
 Explorare oculis (quidquid gens falsa susurret),
 Nil mortale super vidi. Tum celsa Manetes
 Tempora concutiens proceraque cornua: In illo 15
 (Mentiris) ficto latet, inquit, corpore Numen,
 Nec verum hunc hominem temerarius asserat ullus.
 Asserit extemplo Beïon magno ore refellens
 Dicta, Deumque negat: Si quis putat, huic ferus amens
 Intendit litem et bellum. At putat esse Riarnus 20
 Exurgens contra; contenditque arduus alto
 Numine progenitum, magno Genitore minorem.
 Paulatim incalvere animi, discordibus irae
 Mentibus erupere, atque implacabilis orta
 Seditio; inque has inque illas Styx didita partes. 25
 Mens est Tartareis geniis immobilis. Ante
 Versus eat Padus, aut duro se robore flectat
 Quercus humi, quam quod semel asseruere retractent.
 Ergo intestini immortalia semina belli
 Jacta Erebo fuerant; nisi dira venefica prompto 30
 Consilio illatas sedasset provida turbas.
 Scilicet hoc, inquit, velit hostis; ut ille supremum
 Dum vobis parat excidium, nova regnaque condit;
 Vos furor et rixae teneant et mutua bella.
 Quin agite, et quando sedet haec sententia discors, 35
 Haec eadem vestris prosit discordia rebus.
 Hos serite errores terris, hanc spargite labem

V. 14. Manetes et infra Beïon (V. 18) et Riarnus (V. 20) nomina diabolorum.

V. 25 et 26. Styx. III, 112. Tartareus. III, 200 et 201.

V. 27. Padus. V, 169.

V. 30. Erebus. I, 3.

Utiliter, miseri; sua quisque ad signa sequaces
 Mortales trahat: ipsi autem in sua damna vicissim
 Hanc vestram dirimant odiis et sanguine litem. 40
 Sic ait. Inferno placuit sententia regi;
 Collatisque simul cervicibus assensere
 Concordes omnes. Olli data cura per orbem
 Ferre tot ambiguas tricas, quas saeva sub Orco
 Edidicit prius, et libros digessit in amplos 45
 Per capita. Inde dolis instructa atque arte nocendi
 Protinus Aegyptum atque Afros Asiamque per omnem,
 Nunc has, nunc illas Erebi sibi sedula turmas
 Adjungens tabem, contagia diraque sparsit.
 Ex illo quis acerba virum, quis funera fando 50
 Fatalesque vices memoret? Nusquam illa quievit,
 Tot sese in facies vertit, tot nomina sumit,
 Urbibus opponens urbes, regna aspera regnis.
 Nec mora, nec requies: volat exitialis Erinnyis,
 Hostis acerba, ferox, civili sanguine gaudens, 55
 Ambitiosa, tenax, popularis, perfida, mendax.
 Hoc, superi, monstrum, hanc terris avertite pestem.
 Sed jam puniceos surgens aurora penates
 Allatura diem roseo reserarat Olympo.
 Nazarei vero loca per silvestria circum 60
 Nequicquam exierant, atque arva atque oppida late
 Undique lustrarant, Carmelum, Galgala et omnem
 Jordanis vallem. Verum spes irrita rursus

V. 38. Edit. Venet. pro miseri l. socii.

V. 49. Editio Veneta:

Adjungens tabem late et contagia sparsit.

V. 54. Erinnyis. III, 463.

V. 62. Carmelus. I, 484.

Gilgala (Galgala, Gilgal) urbs Palaestinae prope Jordanem et Jericho. Jos. 4, 19: Joseph. Antiqq. 5, 1. 4.

V. 63. Jordan. II, 351.

Projectusque labor. Quin coelo effusa procella
 Sub noctem improvisa ruens, commixtaque grando 65
 Terruerat cunctos, profugique in tecta redibant.
 Accidit et fessis aliud miserabile. Namque
 Illa recens hospes ruris, quam diximus, Agar
 Engaddea inter fremitus et murmura venti
 Vastum ingressa nemus: perplexa per avia silvae 70
 Ultima dum sequitur comites ignara viarum;
 Olli surreptum violento turbine velum,
 Delatumque procul dumoso cespiti inhaesit,
 Injecitque moram. Ruit humens imbrifer Auster
 In faciem, et virides vestes rapit, atque capillos. 75
 Nequicquam socias, quas impetus ocior Euro
 Praecipites agit, infelix clamore vocabat;
 Nec meminit callis, nec quo se tramite ducat:
 Pallentemque metu nox denique coeca tenebris
 Occupat errantem; collectisque omnibus una 80
 Defuit ipsa etiam, et sponsum comitesque fefellit.
 Talibus implicitum mens provida Numinis arte
 Nodum intexuerat mirum; quo laetior inde
 Exitus extremus foret, atque in gaudia tandem
 Cura ingens luctusque et longus moeror abirent. 85
 Jamque fere medium stellata in veste tenebat
 Humida nox cursum, et pluviae ventique quierant,
 Nec sonitus nec murmur erat, nisi fontium ab altis
 Stillantum ripis, et moti leniter Austri.
 Ipse procul somnos labenti flumine torrens 90
 Conciliat, longeque canum latratibus arva

V. 69. Engaddea. VII, 192.

V. 74 et 75. Edit. Veneta legit et addit:

Injecitque moram. Ruit imbrifer in faciem Auster
 Inque sinum, vittasque rapit, vestesque capillosque,
 Insequiturque horrens nimbis pluvialibus aether.

Responsant; tacito dum curru argentea luna
 Alta polo incedit per opaca silentia mundi.
 Heu misera, heu sola in tenebris sanctissima Mater,
 Quamquam lassa viae, secreto inclusa cubili, 95
 Casum infelicem lacrimoso carmine flebat.
 Et fletum augebat vicinus lectulus ille,
 Sed vacuus, quo membra Puer componere suerat:
 Cynthia nam pleno lucens ex aethere cornu
 Cuncta ostendebat manifesto lumine: nunc frons, 100
 Nunc decor et facies et viva absentis imago
 Ante oculos redeunt, nunc vox hesternaque dicta.
 Heu se desertam, tenebrosa in nocte relictam
 Confusamque malis! Nam quid, pulcherrime rerum,
 Quid tantum, aiebat, potui delinquere mater? 105
 Mater amans, alte nimium sub pectore telo
 Icta gravi? Te, summe Pater, te conscia testor,
 Non aliud petii, aut volui (quantum aegra recordor),
 Quam meus ut Natus praesenti numine certam
 Ferret opem fessis; tamen ut simul ille lateret: 110
 Haec mens, hic animus fuit: at non ut miseram me
 Desereret fugiens, has unquam velle latebras
 Infelix potui? haec genitrix mihi vulnera ferre?
 Haec lacrimis precibusque in me convertere tela?
 O Nate! o tristes desolatique penates! 115
 O domus! o patria infelix! At sera querelis

V. 94. Edit. Veneta:

At sola in tenebris moerens sanctissima Mater

V. 99. Cynthia. IV, 322.

V. 106 et 107 in Edit. Venet. contrabuntur:

Mater amans? Te, summe Pater, te conscia testor,

V. 113. Edit. Venet. pro infelix l. orando.

V. 115. Edit. Venet. pro nate l. patria.

V. 116. Edit. Veneta:

O domus infelix! At jam nunc sera querelis

Tempora. Debueram, cum primum conscia casus,
 Nocte remetiri vestigia; cunctaque solers,
 Dum jactura recens, exquirere; tale nec ulli
 Antea oportuerat poscenti credere pignus; 120
 Nec sinere ipsa manu presum divellier unquam.
 Nunc quid ago? quo me, infelix et saucia, verto
 Orba parens, deserta, stupens confusaque luctu?
 Quam superum nemo alloquitur, penitusque relictam
 E coelo invisit nemo; nam te, Puer alme, 125
 Sublato vidua haec miserae quis limina curet?
 Hic meus est dolor, hoc vulnus; tibi (fletus inundans
 Hei lassae lamenta negat), tibi, sancte Puella,
 Displicuisse aliquid; terra unde et matre relictis
 Fugeris ad superos; nec verba extrema dolentis 130
 Ferre, nec amplexus voluisse, nec ultima matris
 Oscula plorantis: cur aegram, Nate, parentem
 Sic fugis? Hic rupto lacrimarum gurgite flebat,
 Nixa toro lassam cervicem; et multa volentem
 Dicere praelargae et calidae lacrimae impediabant, 135
 Queis oculi vultusque pluunt, vestesque sinusque,
 Et madet ipse torus. Superum moestissimus astat
 Septus nube chorus, miserans grave vulnus amantis.
 Nam Deus ipse Pater cunotis praeceperat ante
 Coelitibus, ne quis latebras et furta doceret; 140
 Nec pietas quemquam miserae et lamenta moverent.
 Hec! coelum tetigit moeror quoque. Nigra repente
 Delituit luna in nimbo; rursum tonat axis,

V. 126. Edit. Venet. pro miserae l. posthac.

V. 127 et 129 (omisso V. 128) in Edit. Venet. sic leguntur:

Hic meus est dolor, hoc vulnus; tibi, sancte Puella,
 Displicuisse aliquid, quo laesus matre relictus

V. 131. Edit. Venet. pro matris l. lassae.

Annosaeque sonant quercus, rursum infremit Auster,
 Insequiturque imber densarumque agmina aquarum 145
 Fulguraque et grando, veluti si corruat aether
 In praeceps, jungantque suos pia sidera fletus.

At coeli terraeque Sator, cui justa peracta
 Virginei tandem visa est mensura doloris;
 Non ultra ingentem passus procedere curam. 150
 Ergo ad se genitum Mariae vocat ore sereno,
 Finem allaturus lacrimis. Jubet illico tranet
 Nubila, opemque ferat, fletusque abstergat amaros
 Parthenidi et sociis: exin mendacia saevi
 Excantatoris retegat, penitusque resolvat 155
 Taenarias fraudes. Libani de vertice jam sol
 Extulerat matutina inter sidera cursum,
 Dispuleratque Austrum summis de collibus aura
 Carmeli spirans. Ille aethere lapsus ab alto
 Aëriis positis pennis nitidaque juvena 160
 Induit ora senis Solyma venientis; anhelaque
 Ora labore viae gressumque imitatur euntis.

Et jam Nazareae matres per proxima rura
 Sollicitae exierant primi sub luminis ortum:
 Ante alias vero tristissima Parthenis ibat, 165
 Quam fidae comites Debora et Susanna sequuntur.
 Has ubi prospexit viridi e convalle viator
 (Virgo tamen prior haud longe consederat acgra),

V. 144 in Edit. Venet. non legitur.

V. 154. Parthenidi. I, 1.

V. 155. Excantatoris VIII, 18.

V. 156. Taenarias fraudes. III, 14. VIII, 18 seqq.

Libanus. V, 71.

V. 161. Solyma. I, 6.

V. 163. Edit. Veneta: Nazareae interea matres per proxima rura.

Astitit ante oculos, placidoque haec ore locutus:
 Dicite, montivagae matres, quot adhuc stadia usque 170
 In juga oliviferae Sunae? laeva haecce tuta
 Semita? an a fluvio dextrorsum tendimus? Olli
 Susanna: Exiguum superest iter: amne secundo
 Carpe viam, qua prona ferunt declivia vallis.
 O miserae, excepit senior, quae cura vagantes 175
 Huc egit? quidve illa procul comes altera plorat?
 Quove tenetis iter? Largo tum Debbora fletu:
 Ah pater! haud, inquit, nostrae tibi nomen ad aures
 Fors unquam acciderit Mariae? Non ulla sub axe
 Sanctior in terris; nec fas modo singula fando 180
 Enarrare tibi. Sed nunc tristissima natum,
 Cui non ulla parem tulit aetas, nec feret usquam,
 Jam dudum vaga per montes perque oppida quaerit
 Amissum, ut remur, Solymis. Stetit arte viator
 Multa animo veluti reputans, levaque prehenso 185
 Incubuit mento, paulumque obtutibus haesit
 Intentis nutu pendente. Inde ora serenans:
 Quae Pueri species, os, actas et color? inquit;
 Hunc ego fortasse.... Hic trepidis simul utraque dictis
 Laetitia abruptis (tanto spes impete oborta) 190
 Ambae sollicitae faciem vestemque coloremque,
 Aetatem, crinem, vocem incessumque docebant,
 Sicubi vidisset forte unquam, aut sicubi quicquam
 Audisset. Solymis, ait ille, simillimus annis

V. 169. Edit. Veneta:

Adstitit ante oculos, atque haec prior ore locutus:

V. 171. Suna. IV, 97.

V. 175. Edit. Venet. pro O miserae l. At vos,

V. 177. Edit. Venet. pro tum l. cui.

V. 184. Solymis. l, 6. Luc. 2, 42 seqq.

V. 194 et 195. Edit. Veneta:

simillimus (ibam

Nunc equidem recolens) sacra Salomonis in aede

(Nunc ibam recolens) sacra Salomonis in aede 195
 Nuper erat. Sed enim (veniam permittite dictis)
 Pulchrior illa oris species, quam patria vobis
 Ferre queat tellus; nec talem viderit usquam
 Mortalis, reor; et certe tam rara venustas
 Coelesti de stirpe venit. Tanto altius illae 200
 Tollere spem laetae, et vivis depingere pulchra
 Ora modis, aliisque super muliebribus ambae
 Indiciis instare novis. Ubi plurima vero,
 Ut solet, hinc atque hinc dubia explorata: viator
 Longum iter atque alias lassus praetendere curas: 205
 Jam sinite hinc abeam, nam semita longior urget.
 In patrios colles. Simul haec, simul ore sereno
 Accedens propius, secreto affatus ad aurem est.
 O fortunatae! Tanto jam tempore vobis
 Lux demissa polo; nec vestris credita terris 210
 Munera nostis adhuc? Vobis Regnator Olympi
 Sorte datus vestris Numen latet hospes in oris.
 Ocius accelerate gradus, contendite cursu
 In sacras aedes: Deus est, Deus ille Puellus,
 Quem vestigatis. Tum demum fulguris instar 215
 Coelica lux animis fulsit. Pavor et metus ingens
 Principio attonitas tenuit; dein vocibus altis
 Laetitiae vastum nemus implevere: Maria,
 Huc ades, inventus Puer est; sonat undique vallis:
 Inventum, inventum Jesum. Quam saepe videmus 220
 Noctibus aestivis clarescere cuncta repente
 Ignibus ictu oculis sparsis, qua luce renident
 Tecta atque arva procul, prius atra abscondita nocte;
 Virginis haud aliter vox improvisa tenebras
 Dispulit ex animo. Juvat usque atque usque morari, 225

V. 211 sqq. Confer canticum Zachariae. Luc. 1, 68 — 80.

Atque audire sui certa argumenta Puelli;
 Singula nec finis, nunc haec nunc illa rogandi.
 Sed non ferre moram senior: Vos ite, monebat,
 Dum permittit adhuc sol altior axe. Cavete;
 Nam si quando unquam rapido se gurgite torquet 230
 Imbre Cison nocturno auctus, qui flumine oberrans
 Hinc rursum tranandus erit; neu fidite ponti.
 Haud procul ad stadium tenso vos cimbula fune
 Transvehet; inde ferent trito vestigia calle.
 His laetae indiciiis matres divina canentes 235
 Detersis lacrimis ibant; ceu roscidus aër
 Cum liber pluviis hinc solem parte serena
 Explicat, hinc pictum fuscis de nubibus arcum.
 Postquam animos vero cura satis ille levarat,
 Protinus hinc geminis nitens se sustulit alis 240
 Obscurum in lucum, quo noctem exegerat omnem
 Turbinis acta metu per tesqua silentia nuper
 Infelix Agar. Peregrini insignia mira
 Aliger induerat, queis territa nympa repente est:
 Namque humeros exomis obit taurina marinis 245
 Assutis cochleis; ad tornum hastile peractum
 Dextra gerit; medio vincta haeret sarcina tergo.
 Piceni qualis sub sole viator in agris
 Virgineas aedes transvectas Itala in arva
 Pulverulentus adit; tali sub imagine sese 250
 Obtulit in speciem flenti, causasque poposcit;
 Unde domo errantem, quae sors, quisve egerit error?

V. 231. Cison. II, 30.

V. 243. Edit. Venit. pro infelix l. errabunda.

V. 248. Picenum ad mare Adriaticum regio, in qua Lauretum (Loretto) cum aedicula (Casa santa) s. Virginis, ad quam multi viatores religionis causa quotannis conveniunt.

V. 252. Edit. Veneta:

Unde domo quae sors profugam, quisve egerit error?

Atque ubi rem didicit: Terge, inquit, fletibus ora,
 Pone metum: lateri comes addere; praevis ipse
 Paulisper perplexa regam vestigia; donec 255
 (Nec mora longa viae) certo te tramite sistam.

Haud procul hinc nemus illud erat frondentibus altis
 Illicibus septum, statio silvestris averni;
 Quo turbam innumeram et lamias scortumque Selenen,
 Ac centum vario Cacodaemonas egerat ore 260
 Sacrilegus Simon. Illic tum forte sub ulmis
 Et densis piceis platanumque silentibus umbris,
 Qua media horrendo patet ingens area luco,
 Argento gravia atque auro dapibusque superba
 Duxerat in magnum convivia splendida gyrum. 265
 Corpora taurorum aprorumque ingentia fumant
 Lancibus in magnis; sparso foeda omnia Baccho:
 Laetitiae insano strepitu nemus omne resultat.
 Jamque aberant quantum longe vox missa per auras
 Audiri poterat, gressumque coercuit Ales, 270
 Ne comes obscoenas mensas epulasque videret.
 Atque illam immemori similis cervice reflexa
 Amissi Pueri (Pueri narraverat illa
 Antea successum) nomen rogat; inde puellae
 Hoc tu, inquit, nomen Coeloque Ereboque tremendum, 275
 Versa illuc, sonus unde atris de frondibus exit,
 Ore voca. Illa alte distento pectore et aura

V. 257. Edit. Venet. pro frondentibus altis l. septum undique taxo.

V. 258. Edit. Venet. pro illicibus septum l. illicibusque nigris.

V. 259. Lamiae. III, 319. Selene. VIII, 18.

V. 261. Simon. VIII, 18.

V. 267. Bacchus. VI 65.

V. 273 et 274. Edit. Veneta:

Amissi Pueri (Pueri namque inter eundum
 Casum enarrabat) nomen rogat; inde puellae

Collecta quanto potuit jacere impete, Jesum
 Intonuit. Dictu mirabile! protinus omnis
 Intremuit lucus, pateraeque effusaque vina, 280
 Concussique abaci atque argentea lapsa supellex.
 Altius exclama, jubet Aliger: altius illa
 Jesum iterum vocat. Ecce autem de faucibus imis
 Convivae stygii, quorum intermixta sedebat
 Turba ingens redimita ederis taxoque nigranti, 285
 Exeruerе атras immundo sanguine linguas.
 Tertia sed postquam coelo vox clarior acta,
 Non tulit ultra Erebus nomen: ventoque coorto
 Omnia diffugere repente, ut fumus in auras.
 Tunc ora attollens Agar fusco aëre vidit 290
 Nigro in equo fugientem equitem, volucrique dracone
 Invectam comitem sagam per inania ferri.
 Tum meminit monstri horrendi, quod Parthenis olim
 Praescia fatidico praedixerat ore fugandum:
 Quae loca? quod spectrum? vultu exanimata poposcit. 295
 Non haec tempus, ait ductor; jam summa peracta:
 Inde scies. Extrema vocant me jussa Tonantis.
 Hic ore exanguem divus peregrinus agrestem
 Ignaram eventus umbroso in calle reliquit:
 Atque hanc carpe viam, dixit, quae certa Puella 300
 Obvia sub noctem reduci vestigia junget.
 Sic ait: ipse autem subiit penetralia terrae
 Promissi memor, et superas evexit ad auras
 Infantum exiguas animas, quas vallis opacae
 Abdidit in latebris: exin Jordanis ad amnem 305
 Zacharidem ad Puerum roseis se contulit alis.

V. 297. Tonantis. VI, 162.

V. 306. Zacharidem ad Puerum. III, 288.

Edit. Venet. pro Zacharidem ad Puerum L. ad Puerum vatem.

Et jam dulce iter exactum finemque laborum
 Advenisse queror. Meus inter carmina jam Sol
 Paulatim cadit, et lassis superinjicit umbram,
 Otiaque indicit et longa silentia musis. 310
 Quas tibi, Diva Parens, referam, pulcherrima, grates,
 Quae me jam tandem tenui vasta aequora lembo
 Sulcantem in portum deduxeris, hasque canenti
 Obtuleris mihi delicias, solatia fesso,
 Quamdiu in hac exul mortali demoror umbra? 315
 Heu! nunc orba sinis mihi plectra, amissaque plorant
 Ōtia moerentes juga per deserta Camoenae.
 At quando haec operis meta atque hic terminus haeret,
 Carminibusque meis extremum te alloquor, alma
 Partheni, per duros quos passa hucusque labores, 320
 Perque tuum inventum Puerum, quem laeta reduces
 Quamprimum in patrias aedes; o rebus in arctis
 Unica spes aegrisque salus mortalibus, audi
 Servatas hucusque preces supremaque vota.
 Aspice terrarum quantum gemino regat orbe, 325
 Qua cadit, exoriturque dies, Regnator Iberi
 Carolus. Huic sobolem conjunctis orbis uterque
 Fletibus implorat. Populorum flexa rogantum,
 O diva Hesperiae custos tutelaque regum
 Austriadum, sceptri haeredem impertire querelis. 330

V. 308. Edit. Venet. pro advenisse l. adventare.

V. 311. Edit. Venet. pro pulcherrima l. sanctissima.

V. 317. Camoena. I, 14.

V. 320. Edit. Venet. pro Partheni l. Nazari.

V. 326 seq. Regnator Iberi Carolus. Carolus II, Hispaniae (cujus flavius maximus Iherus, Ebro, est) et Indiae occidentalis rex, quum (mort. anno 1700) successorem non reliquisset, causa fuit belli de occupando Hispaniae regao (ab ann. 1700 — 1714) gestl.

V. 329. Hesperia. IV, 437.

Tuque novae uxori, quae nunc maria aspera tranat,
 Partheni, stella maris, cui venti et nubila parent,
 Sterne aequor placidum, tempestatesque coercere.
 Haec o deinde, Parens, oculos mitissima verte
 Romulidum ad Regem tenera jam sceptrā gerentem 335
 Bina manu. Odrysii crescentem in fata tyranni
 Augustum Puerum serva. Magni ille parentis
 Fortia facta animi non eluctabile robur
 Rebus in adversis, aequam inter prospera mentem
 Sinegramque fidem primis meditetur ab annis. 340
 Aspice postremo scissam late undique bellis
 Europam, miserasque urbes data pabula flammis.
 Tu potes hanc atram nutu sedare procellam,
 Et simul invicti Leopoldi Caesaris armis
 Fraena recusantem penitus submittere Thracem: 345
 Romuleo ut tandem e solio Pater atque Sacerdos
 Maximus, Adriaci decus immortale Senatus,
 Cernat adoratum nomen circum undique Jesu
 Pacatosque dies atque unum Pastor ovile.
 Haec precor, haec supplex extremo carmine posco. 350
 Interea quod restat adhuc, mihi proxima ripae
 Dirige vela ratis, Virgo; Tu suffice puppi
 (Namque parum superest) vicina in littora ventos.

V. 331. Novae uxori. Maria Anna (Neoburgensis), filia Philippi Guilielmi Electoris Palatinatus inferioris, cujus et Neoburgum ad Danubium erat, Carelo II Hispaniae regi (1690) nupsit.

V. 335. Romulidum ad Regem. I, 19.

V. 336. Odrysii tyranni. Odrysaë, magna et potens Thraciae gens, antiquis temporibus regionem ad mare nigrum incolabant. Quam ob rem Odrysus tyrannus pro Turcarum imperatore. Cfr. VI, 327. III, 109.

V. 344. Leopoldi Caesaris. VI, 306.

V. 346. Pater atque Sacerdos i. e. Alexander VIII, Ottobonorum nobili genere Veneto prognatus, Pontifex Max. (1689) electus, qui Venetos pecunia ad bellum Turcis inferendum adjuvit.

Ergo in delubro augusto Solyntia in urbe
 Turbam inter strepitumque Puer regnator Olympi 355
 Concilio intèrerat magno. Tum forte coactis
 Patribus et populo (ut series atque ordo ferebat
 Commenti sacri) Hebdomadas Danielis ahenò
 E rostro Azarias interpres rite docebat.
 Forte autem praesens aderat sublimis in alta 360
 Sede Arimathensis Joseph: isque, ora frequentis
 Dum populi lustrat, stantem e regione Puellum
 Coelestem vidit: fixisque obtutibus amens
 Attonitusque diuque silens immobilis haesit.
 Nec minus interea vultu stupefactus eodem 365
 Longaevus juxta senior pendebat ab ore
 Mentis inops, faciem, vestem et singula mirans.
 Hunc cubito tangens comitem laterique propinquum
 Laeva ante ora manu posita, vicinus ad aurem,
 Sic Arimathensis submissa voce locutus: 370
 Aspicias illum, oculis et crine et janthino amictu
 Insignem puerum strata inter palmea sacris
 Intentum dictis? Proh Divum abscondita miris
 Arcana in tenebris! Hunc ipsum (sidera testor
 Hosque aditus sanctosque lares) hunc prorsus eundem 375
 Nusquam alias visum noctu per somnia vidi;
 Atque adeo demens feror, ut nova somnia credam
 Haec eadem, quae nunc cerno praesentia, sic me

V. 359. Daniel propheta Messiam venturum praedixit. Dan. 9, 24 seqq.

V. 361. Joseph Arimathensis (Arimathaea sive Ramaurbs in tribu Benjamin) Synedrio magno erat adscriptus. Luc. 23, 50. Matth. 27, 57. 58.

V. 366. Longaevus senior i. e. Nicodemus, Synedrii magni assessor, integritate vitae excellens. Joan. 3, 1. 4. 9. c. 7, 50. c. 19, 30.

V. 375. Edit. Veneta: Atque adyta haec sanctosque lares)...

V. 378 seqq. Edit. Venet. emendat et addit:

Haec eadem, quae nunc oculis praesentia cerno.

Ille videbatur malefidae ante ora cavernae

Ludere, dumque manum rimis insertat opacis

Exsorbet pavidum stupor. Irritaverat anguem
 Injecto simplex digito qua regulus ingens 380
 Abdiderat sese, egressumque repente refugit
 Attollentem iras: circumsonat undique agrestum
 Percussis palmis vicinia vocibus hydrum
 Longe absterrentum. Cum denique in ardua pennas
 Explicuit coelo Puer, elusoque colubro 385
 Longo intervallo delatus in arbore sedit.
 Ipse oculis tractu ingenti per inane sequebar;
 Et tandem aëriae sublimem in vertice palmae
 Aspicio. Heu! genitrix clamoribus excita longe,
 Perque viam pede nixa super, caesoque cruento 390
 Praedone infelix aderat; sed corpore toto
 Densa inter folia abstrusus pulcherrimus Ales
 Se circum plumis obstrictum incluserat albis,
 Nec poterat cerni. Finem eventumque tueri
 Ut cuperem, potes ipse animo tibi fingere. Somnus 395
 Et nox, heu, me deseruere; nec inde secutum

Illic tellure abstrusum irritaverat anguem
 (Nam digitos forte intulerat qua regulus ingens
 Abdiderat sese) egressumque repente refugit
 Attollentem iras: Procul, o procul undique agrestum
 Conclamat trepide vicinia vocibus hydrum
 Longe absterrentum...

V. 384 inter et 385. Edit. Venet. interserit:

Improvise humeris natus (mirabile visu)

V. 386. Edit. Veneta:

Longo intervallo liquidum per inane volabat.

V. 387. Edit. Venet. pro per inane l. cursuque.

V. 388. Edit. Veneta legit et addit:

Cum demum aëriae frondoso in vertice palmae,
 Ceu volucris sublata metu, quam terruit auceps,
 Constitit. At genitrix...

V. 392. Edit. Venet. pro ales l. infans.

V. 396 — 400 Edit. Venet. collegit:

Hic me deseruit, trepidum quo talia demum
 Desierint. Sic ille. Senex tunc alter ad axem

Quid fuerit, novi. Sic ille; iterumque Puelli
 Ad vultus rediit coelesti numine plenos
 Admirans oculos majestatemque serenam
 Divinae frontis. Senior tunc alter Olympo 400
 Sustulit ora manusque ambas; post multaque vocem
 Vir tandem expediit: Deus est, Deus abditus isto
 Certe, ait, in nodo. Somnus qua desiit, inquit,
 Hic tuus, hinc nexu arcano meus incipit. Ipse
 Pennigeri Infantis (quando haec tibi cura relictæ) 405
 Successum referam. Per scabri corticis ambo
 Ardua connixi genibus, manibusque prehensum
 Amplexi truncum valido luctamine; tandem
 Aegre vi multa in ramos evasimus altos.
 Heu pietas! Geminis alis utrinque reductis 410
 Vidimus exanguem faciem respersaque vivo
 Sanguine membra: latus longo trajecerat illi
 Rusticus infixo venabulo; et, hei mihi! squalens
 Pendebat niveo ex humero pulcherrima cervix.
 Nos Puerum in prato exanimem distendimus inter 415
 Purpureos lacerum flores et vulnera rivo
 Lavimus; inde ut erat, ferali in sindone Matri
 Ploranti tulimus. Tres illic crine soluto
 Lugebant moestae comites; interque dolentum
 Lamenta et gemitus ferientes sidera et altas 420
 Foemineas voces luctusque reliquimus. Hic me
 Heu pariter lassum tristissima liquit imago.
 Talibus inter se dictis miranda vicissim
 Ore susurrabant ambo, lacrimasque ciebant.

V. 416. Edit. Veneta:

Purpureos flores et hiantia vulnera rivo

V. 419 et 420. Edit. Veneta:

Lugebant moestae comites, quae myrrhina odori
 Vascula contulerant olores; interque dolentum

Ecce autem interea Mater, quae denique fessis 425
 Cum sociis spatio emenso delubra subibat,
 Sollicita explorans oculis sua pignora. Vestes
 Et capitis velum et fletus vestigia prorsus
 Talia cernere erat praesenti, qualia somnus
 Pinxerat. Obstupuere senes magis; illico visa 430
 Ora recognoscunt memores: En illa, tremendum
 Quae pede calcarat serpentem: En illa, peremptum
 Cui nos detulimus natum. Flagrabat uterque
 Quamprimum affari peregrinos; atque ubi tandem
 Interpres legis longo post plurima finem 435
 Eloquio imposuit, convenere illico Natum;
 Et genus atque iter et nomen patriamque rogabant.
 Adfuit ipse etiam cano venerabilis ore
 Azarias pater admirans responsa loquentis;
 Et multum illacrimans senior bonus; indolis almae 440
 Vim promptam varia circum ire indagine gaudet.
 Quin etiam hebdomadas Danielis, themata nuper
 Proposita ac discussa palam, scitarier ausus.
 Cui Puer aetherius coelesti in luce refulgens
 Sic turba in media fatus: Jam temporis aetas 445
 Praefixa hebdomadum venit, qua victima Sanctus
 Occidendus; et hunc vestris in collibus Arbos
 Funerea excipiet. Vestrum par nobile rite
 Exequias solvet. Post haec vastatio, luctus
 Et populi excidium. Nostri haec oracula vatis. 450
 Sic ait: obstupuere omnes; stetit ipse sacerdos
 Attonitus dictis, Hesternae somnia noctis
 Agnovere senes: Hic est Puer ille cruentus;
 Haec erat illa arbor; nosque, ut reor, ultimus iste
 Poscit honos tumuli. Subitus circumstetit horror 455

V. 449. Post haec vastatio. Cfr. Daniel c. 9, 26, 27.

Perculsas mentes: comites sese addere furtim,
 Atque oculis servare juvat vestigia longe;
 Quo tendant, quo se demum tanta omina vertant.

Ergo age, qui reditus fuerit, quæis versaque miris
 Ultima scena modis, utque alta arcana relecta 460
 Ostensusque Puer, finis pretiumque laborum.

Nox erat, et lunam nubes incluserat atra,
 Necdum Parthenidis custos Jesseaque Virgo,
 Debboraque atque Agar porfuga et Susanna redibant.
 Nazaridum vulgus jam tristia volvere secum 465
 Coeperat auguria, atque illas quoque per loca vasta
 Dispersas; pluviisque auctos sine pontibus amnes
 Abruptasque vias imbri noctemque timebant.
 Augerique magis cura intendentibus atris
 Se coelo tenebris; moestique extra oppida opaco 470
 Sub dio ancipites stabant. Ubi plurima vero
 Irrita nox fluxit, nec jam spes ulla videndi,
 Et late loca cuncta silent: quis tristia fando
 Lamenta et gemitus, desperantumve querelas
 Explicet? Hic Jesse, hic Ammon, hic crine soluto 475
 Dina gemens et pulchra Esther innuptaque Zambris,
 Et senior Jonas Jerichuntaque Elisaque plorans.
 Luctus erat, qualis tecto cum mater et orba
 Sponsa recens funus plorant, sponsique cadaver
 Aedibus effertur. Non si ferus irruat hostis 480
 Vastator, tantus se tollat clamor ad auras.

Ecce autem hos inter questus fax visa per umbram
 Adventare procul, quam multo lumine clarus
 Pellicea hirsutus zona puer igne ferebat
 Flammantem largo: faciesque humerique nitebant 485
 Eminus atque sinus atque ora. Ut Phosphorus axe

Pingitur aurorae roseis anteire quadrigis,
 Purpureamque aperire diem mortalibus aegris:
 Haud secus aurata Praecursor Numinis almi
 Ardebat face scintillans: vox claraque coepit 490
 Audiri longe, vox agni nuncia felix
 Ter coelo audita. Huc illum deduxerat Ales
 Aëre sublatum per opaca silentia noctis,
 Lucem allaturum et moestae solatia genti.
 Omnia quae divus jam tum condixerat Infans, 495
 Spelunca exceptus cum degeret hospes eadem.
 Jamque aderat propius, roseoque haec ore locutus:
 Quid vero hic tristes flendo consumitis horas?
 Nec subit interea redeunti occurrere Matri,
 Quae Jesum revehit? Vobis huc nuncius adsum 500
 Numinis inventi. Simul haec, simul igne coruscant
 Obvertit cedrinam tedam, turbaeque praeibat;
 Perque viam, magicas ut nuper solverit Agar
 Insidias, utque arma prius Juditha Gehennae
 Fuderit, utque eadem thalamis adjuncta supernis; 505
 Tum Pueri absentis miranda arcana docebat.
 Protinus auditi litui, et lux eminus ardens
 Visa per obscuras multo igne incedere frondes.

V. 489. Praecursor Numinis. III, 288.

V. 489 seqq. Edit. Veneta:

Haud secus aurata Praecursor Numinis atram
 Findebat noctem facula; vox claraque coepit
 Audiri longe. Huc illum deduxerat Ales

V. 495 et 496 in Edit. Venet. non leguntur.

V. 503. Agar. IX, 277 seqq.

V. 504. Juditha. IV, 354 seqq. V, 399 seqq.

Gehenna (vallis Hinnom prope Hierosolymam, ubi Baal co-
 lebatur. I Regg. 11, 7. II Regg. 16, 3. 4) translate pro sup-
 pliciorum perpetuorum loco (Tartaro) sumitur. Matth. 5, 22.
 Luc. 12, 5.

Zacharides jussit turbam discedere utrinque
 Partitam ordinibus longis; duxque agminis ipse 510
 Instructorque ibat medius; spatioque relicto
 Hinc atque inde viam Matri Pueroque parabat,
 Tum patrium intonuit nemorosa per avia carmen
 Adventante Deo; visi subsidere colles
 Palmiferi, trepidare metu, tremere omnia circum. 515
 Principio labarum coeleste apparuit ingens
 Inter clara tubae praeceuntis carmina. Centum
 Hinc atque hinc aderant ceris ardentibus, ostro
 Et bysso insignes juvenes. Comitantur euntes
 Nazaridum exigui manes, quos funere quondam 520
 Sustulit Herodes, quibus omnibus igne flagrant
 In dextris faculae. Vestes et vulnera et ora
 Atque illas ipsas chlamydes, quas utraque nerat,
 Continuo agnovit Rachel atque anxia Dina.
 Benonem illa suum, pulchrum videt altera Eberum, 525
 Quos longum flerant. Bis septem pone canistris
 Purpureas fundunt violas nimbosque rosarum
 Infantes alii: rubet omnis semita flore.
 At victrix gressus per candidaserta ferebat,
 Aurata insignis palla victricis imago 530
 Judithae, cui peplum humeris atque annulus ardens
 In digito. Hinc lassae matres sociaeque viarum
 Debbora, Susanna atque Agar; inde ordine longo
 Purpureae chlamydes, vexilla, argentea scuta,
 Militiae aetheriae species, hastata juvenus. 535
 Quis pompam illius noctis lucemque renarret?
 Insonuere repente tubae, quo murmure ripae

V. 509. Zacharides. III, 288.

V. 516. Edit. Venet. legit et addit:

Principio labarum coeleste apparuit hasta

Defixum ingenti, quam princeps sustinet ales

V. 521. Herodes. III, 409.

Et pulsi colles responsant: audiit aeris
 Horrendum carmen Tenechos nemorosaque Hiebla
 Et Lyde et Marehon et proxima nubibus Herme. 540
 Ecce autem hos inter plausus Amor inclitus ibat,
 Cui super alta ingens umbella holoserica pictis
 Sex agitur suffulta hastis, geminique Hierarchae
 Thuricremum lentis alternant jactibus aurum.
 Dextra tibi nodo, Genitrix, implexa tenaci, 545
 Haud iterum fugitura; tibi manus altera nexu
 Stringitur, alme senex. Campi, nemora avia, valles
 Carminibus vatum resonant: O splendor Olympi!
 O lux in tenebris exorta! o Legifer orbis
 Expectate diu! o nostros miserate labores! 550
 Parce Pater, parce Omnipotens. Mens omnibus oestro
 Afflatur divo, Regemque Hominemque Deumque
 Paciferumque vocant, et sanctum Numen adorant.
 Quaque iter est, ramos curvat subeuntibus arbos:
 Desuper omnigenum cernuntur nubila Divum 555
 Plena choris. Alto Pater ipse e culmine Mundi
 Aspicit e solio reduces, atque omnis ab astris
 Coelestum populus, portas quoque tectaque summa
 Et muros pagi et turres insederat. Ipse
 Aetherios inter comites pulcherrimus omnes 560
 Hoste triumphato Jesseius it Puer instar
 Sideris eoi; signant vestigia acanthi
 Mixtaque parthenio bellis, convolvulus, iris,
 Et crocei flores campi. Sic ille redibat;
 Nazareisque suis post tot discrimina lucem 565
 Auroramque redux materna in tecta ferebat.

V. 339 et 540. Nomina: Tenechos, Hiebla, Lyde, Marehon et Herme in literis ss. non reperiuntur.

V. 549. O lux in tenebris exorta seqq. Confer Isai. 9, 1 — 7. c. 11. c. 60 — 62. Amos 9, 11 seqq. Mich. 4. Sophon. 3, 9 seqq.

Index vocum et rerum.

Prior numerus librum, posterior versum indicat.

A.

<p>Abarim montana III, 316.</p> <p>Abel primus hospes IV, 330. 341.</p> <p>Abelia IV, 331.</p> <p>Abner III, 248.</p> <p>Abra I, 155. 378. II, 219. VII, 295.</p> <p>Abraham senex VI, 279. Abrami
abditæ regna IV, 326. fama VII, 402.</p> <p>Absinthium III, 339.</p> <p>Acco ferus V, 360.</p> <p>Acheronte refuso IV, 395. Acheron-
tia nubes V, 270. Acherontis tur-
ba III, 494. Acherusia castra V, 23.</p> <p>Adam miser VI, 103. Adami de
stirpe nepos VI, 124.</p> <p>Addua plenis rivis V, 170. Addua
celeberrima Musis V, 171. VI, 80.</p> <p>Adonia IV, 415.</p> <p>Adriaci litoris regina VI, 334.</p> <p>Aegyptia mater II, 22. Aegyptia
palla II, 238.</p> <p>Aegypti ex urbibus III, 90. IV, 423.</p> <p>Aegypti turba V, 440. IX, 47.</p> <p>Aenonis dissita vallis IV, 133. Ae-
nonis vallem V, 39. Vallis V, 270.</p> | <p>Aetna V, 361.</p> <p>Afra III, 164.</p> <p>Afri IX, 47.</p> <p>Agar nupta recens VII, 192. Engad-
daea VII, 382. IX, 68. 290. 503.
infelix 243. profuga 464.</p> <p>Alabrum arundineum VII, 39.</p> <p>Alastor III, 151. V, 422.</p> <p>Albis VI, 356.</p> <p>Albunæ aquas III, 146.</p> <p>Alcindus II, 305. vates VII, 392.</p> <p>Alcindi vocem VIII, 324.</p> <p>Alcon caprarius VII, 266.</p> <p>Alexander VIII Pont. Max. IX, 346.</p> <p>Aligherius vates VI, 11.</p> <p>Alphaeus I, 400. Alphaei conjux II,
216. Alphaee VII, 271.</p> <p>Alphitus V, 360.</p> <p>Amaris II, 172.</p> <p>Amaseni ripis V, 403.</p> <p>Amazon Jordanis V, 492. sublimis
V, 399.</p> <p>America dives V, 149.</p> <p>Amida V, 336. 439.</p> |
|---|--|

II

Amidenus V, 422.
 Amilida regina III, 446. 478.
 Amisis VI, 364.
 Ammon pater I, 373. 438. puer II, 221.
 VII, 209. IX, 475.
 Amor II, 330.
 Amos longaevus II, 244.
 Amris urbs Samariae VIII, 363.
 Amurathes victor III, 108.
 Anna Auria IV, 246 seq.
 Anna Parens VI, 253.
 Antonius Abbas III, 117.
 Anubis latrator VII, 141.
 Apenninus mons V, 356. 459. VI, 92.
 Appula tellus V, 370.
 Aquili III, 319.
 Arabum merces I, 70. folia 143. deserti III, 303.
 Arcades IV, 423.
 Arianæ acies VI, 298.
 Arnus fluvius VI, 1.
 Asia IX, 47.
 Asmodæus corniger V, 331. ductor lemūrum V, 403.
 Assyria III, 147. 303.
 Athesis V, 276.
 Attica mella VI, 56.
 Augustus V, 484.
 Ausonia VI, 35.
 Auster humerus imbrifer IX, 74.
 Austriaca gens I, 15.
 Austriadum sedes VI, 326.
 Avernus III, 60. 148. 369. bis fractus IV, 303. Averno triumphato IV, 357. Avernus infensus VII, 138. VIII, 29. 240.
 Azariae collis II, 104.
 Azarias interpres IX, 359. pater 439.

B.

Babel III, 468. V. 450.
 Babuel III, 377.
 Babylon III, 73. VII, 159.
 Babylonia moenia III, 108.

Babylonica arva VI, 330.
 Bacchus VI, 63. IX, 267.
 Bactra III, 430.
 Baetis IV, 410.
 Balaam sacrificus III, 402.
 Banausus III, 169.
 Barucchus II, 132. VII, 320.
 Bavus III, 376.
 Beatrix VI, 15.
 Behemoth Satyrus III, 353.
 Beton IX, 18.
 Belial III, 397. V, 334. 422.
 Belus VIII, 152.
 Belgicus V, 132.
 Belphegor III, 72. 112. arduus V, 290.
 increpitans 370. VIII, 42.
 Belzebub V, 450.
 Benedictus Pamphilus, germanus Apollo IV, 256.
 Beno VII, 300.
 Benoni I, 128. 267. IX, 525.
 Berenice I, 262.
 Beris anus II, 258. VII, 76. 246. formosa 361.
 Beroe II, 219.
 Bersabaea VII, 328.
 Bethlaeus juvenis I, 317. infans VII, 296. Bethlaeos in agros 336.
 Bethlehemia in arva VII, 231.
 Bethsabaea I, 160. II, 250.
 Boreas V, 199. VIII, 172.
 Borromaei penates VI, 78.
 Borysthenes gelidus VI, 354.
 Brochus II, 104.

C.

Cacodaemones stygii III, 192. IX, 260.
 Caesar supplex (Leopoldus I) VI, 343.
 Camilla V, 403.
 Camoenae Latiae I, 14. moerentes IX, 317.
 Callendrum argenteum III, 439.
 Callotus III, 115.

Canopus I, 68. II. 236. Pharos III, 21.
 merces Canopi VII, 130.
 Capriccio II, 273.
 Carmeli sacra inter culmina I, 484.
 VI, 138. veteris tecta ardua VI, 211.
 IX, 62. 159.
 Carolus regnator Iberi IX, 327.
 Carpathus nivibus glacialibus hor-
 rens VI, 356.
 Casius V, 439.
 Caspia tellus V, 140.
 Cattae navium genus III, 428.
 Celeustes III, 436.
 Centaurorum calces III, 135.
 Cerealia sacra IV, 414.
 Ceres lacta V, 260. iosta VII, 252.
 Cephus III, 443.
 Chaos infernum III, 461. V, 431.
 Charmis longaeva VII, 186. anus 199.
 memor 216.
 Cherub alatus VI, 217.
 Cison II, 30. Cisonem vitreum IV,
 96. IX, 231.
 Cocytia nubes III, 307. cornix V, 18.
 Constantinus M. V, 488. VI, 295.
 Coryciae nymphae IV, 213.
 Curae fabriles VII, 26.
 Cynthia picta vadis stagnantibus IV,
 322. pleno orbe V, 348. pleno
 cornu IX, 99.
 Cyprus II, 341.

D.

323.
 Rummus
 Ruta III,

Daae VI, 376.
 Dagon V, 360.
 Damaris I, 404. 416. 443. 454. 466.
 VII, 186. 203.
 Damasci rosae I, 293. VII, 110.
 Daniel I, 410. 465.
 Dantes Aligherius VI, 11. 63.
 Daphra parens VII, 347.
 Dauni V, 458.

Debbora et Debora I, 115. 127. II,
 169. 222. 228. 258. 262. VII, 36.
 117. IX, 166. 177. 464. 533.
 Diana venatrix IV, 213.
 Didymus II, 277. 316.
 Dina I, 192. 405. moesta III, 213.
 VII, 314. misera 329. gemens IX,
 476. auxia 524.
 Dis et Ditis I, 28. repagula III, 54.
 legio 103. orgia 323. horrendi 460.
 V, 63. VIII, 205.
 Dorcades III, 445.
 Dramelech III, 179. insignis pelle
 draconis V, 335. 375.

E.

Eberus VII, 283. IX, 525.
 Eden VII, 4.
 Edomitae III, 351.
 Elisa pulcherrima I, 317. 380.
 120. 180. plorans IX, 477.
 Elisabeth IV, 4.
 Elpinus II, 305. VI, 200.
 Elysii agros V, 50. Elysii hor-
 pomaria 218. sedes 515.
 amnes vallesque beatae
 Elysium V, 148.
 Endor IV, 26.
 Engaddaeus VII, 383. Eng
 192. 200. 211.
 Ennoia VIII, 151.
 Eos I, 203. III, 291.
 Eous I, 113. terris Eois
 reo eoo V, 90. eooos
 286. V, 90.
 Ephialtes V, 332.
 Ephraim VIII, 364.
 Erebi in hortos I, 3.
 formas 117. vexill
 496. V, 268. Erebi
 IX, 30. 275. 298.
 Eridanus placidus V
 Erigone II, 3.
 Erinnyes III, 463.

IV

Arvum III, 338.
Erythraeum pelagus II, 338.
Esther I, 390. II, 169. VII, 185. 217.
 pulchra IX, 476.
Euganeus III, 165.
Euphrius III, 386. V, 450.
Euphrates III, 107. V, 127.
Eurotas IV, 445.
Eurus IX, 76.
Eury nomi III, 319.
Euxinus V, 262.
Eva VI, 106.

F.

Fauni III, 444.
Fea III, 165.
Femoralia II, 131.
Florentia VI, 52.
Flos Hesperiae VI, 363.
Franciscus Lemene VI, 200.

G.

Galaaditis VII, 160.
Galgala IX, 62.
Ganges II, 336.
Gargani montes V, 371.
Gehenna IX, 504.
Geminae partes i. e. Albi et Nigri VI, 37.
Gener Augusti Bavarus VI, 306.
Geticus torrens VI, 312 seq.
Gitton VIII, 14.
Godefridus de Bouillon VI, 297.
Gomorrhaeum stagnum V, 273.
Gorgo V, 334. Gorgones 424.
Gothicus III, 142.
Grajae Veneres VI, 62.

H.

Harpyae III, 126.
Hebdomades Danielis IX, 358. 442.
Heberus VII, 193.
Hebraeus puer I, 179.
Hebrus V, 274.
Hecatombe IV, 414.

Helene Argiva VIII, 152.
Heli II, 230.
Helymus VIII, 66. 103. 190.
Hercynii saltus VI, 365.
Herme IX, 540.
Hermon IV, 48.
Herodes III, 409. Herodes Agrippa
 V, 483. IX, 521. Herodes Philip-
 pus V, 483.
Hesperia IV, 427. IX, 329.
Hesperus VI, 204.
Hetruria VI, 41.
Hiebla IX, 539.
Hippolyte V, 403.
Hirpini V, 466.
Hungaricus chorus VI, 345.
Hypanis V, 274. VI, 354.
Hyperboreum sidus V, 294.
Hypericon III, 338.
Hyrcani V, 141.

I.

Idume I, 34. II, 344. V, 490. VII,
 166. 371. VIII, 4. 46.
Idumaea virgo VIII, 275. Idumaeae
 nymphae II, 125. orae 346. idu-
 maeus rex IV, 370. VI, 278.
Illyrici VI, 376.
Illyrium IV, 445.
India V, 148. Indum ebur VII, 366.
 Indus V, 276. VIII, 165.
Industris I, 259. VI, 70.
Insignis pietate dux i. e. Theodosius
 M. IV, 410.
Insubres V, 491.
Isaac pius VI, 280.
Isacidiae VII, 21. 166. 174. 398. 424.
 VIII, 247.
Isidis arista V, 469.
Ismaelitae III, 372.
Ismaris I, 559.
Ister I, 15. V, 262.
Italia V, 167.
Ithuraei V, 491. VII, 256.

J.

Japones III, 447.
 Jericho II, 114.
 Jesse ruris pater I, 154. VI, 279.
 IX, 475. Jessaea parens I, 204.
 Jesseia 264. Maria Jesseia 526. par-
 thenis 570. Jessea puella II, 172.
 Jesseus III, 93. senior VII, 29. va-
 tes 415. Jessaeus puer IX, 10.
 561. Jessea Virgo IX, 463.
 Jessidae VI, 414.
 Jesulus pulcher I, 89. V, 117.
 Jesus puer pulcher I, 265. 547. 566.
 II, 191. 243. 279. III, 252. IV, 94.
 289. 314. investis V, 84. 500. in-
 fans VII, 233. 369. 385. VIII, 350.
 inventus. IX, 220. 278. 500.
 Joachim VI, 278.
 Joas piger I, 378.
 Jonas Nazareus I, 69. 151. 247. pa-
 ter 325. hospes 344. 391. 439. II, 7.
 VII, 81. bonus 130. VIII, 6. se-
 nior IX, 477.
 Jonathas I, 522. II, 120. 195. VII, 300.
 Jordanes II, 351. sacer III, 285. IV,
 11. 145. albet 292. 318. vitreus
 V, 72. sanguine tumens VI, 157.
 VIII, 51. Jordanis vallis IX, 63. 305.
 Josephus Austriades I, 19. V, 266.
 VI, 375.
 Joseph I, 89. 243. II, 245. ingenuus
 VII, 25.
 Joseph Arimathensis IX, 361. 370.
 Joseph nutritor VIII, 257.
 Juda VII, 135.
 Judaea III, 313. VIII, 276.
 Juditha alacris I, 406. pulchra 411.
 425. 446. victrix 453. compta 469.
 sq. 529. Jesu desponna 547. 566.
 antiqua 569. II, 180. 190. 261.
 V, 95. 106. 126. 501. IX, 531.
 Julius, Sabaudae gentis honos VI,
 308 sq.

L.

Laban I, 377.
 Labarum VI, 295.
 Lamlae III, 319. IX, 259.
 Latium VI, 61.
 Latius I, 14.
 Laudensis ager V, 169.
 Lemene II, 309. V, 171.
 Lemures III, 57. 101.
 Leopoldus Caesar IX, 344.
 Lia II, 119.
 Libani vates VIII, 6.
 Libanus V, 71. VII, 154. IX, 156.
 Libitina IV, 274.
 Libycus V, 130.
 Ligus II, 303.
 Ligures V, 146.
 Ligustica Phoebe IV, 258.
 Locarnus III, 162.
 Lotharingus VI, 305.
 Lotharus Mavors VI, 362.
 Lucensis cura IV, 111.
 Lucifer V, 293.
 Lyaeus I, 196. VI, 54. VIII, 393.
 Lyde IX, 540.
 Lygdos IV, 445.

M.

Mabo III, 468.
 Maeandrus IV, 66.
 Magius II, 307.
 Malabarica regna III, 430.
 Manasses I, 521. 553. atavus VI,
 278. VII, 271.
 Manetes IX, 14.
 Mara III, 367.
 Marehon IX, 540.
 Mareoticus II, 13. III, 23.
 Margutium III, 163.
 Maria Anna Neoborgensis IX, 331.
 Maria I, 89. 116. 129. 229. 261. 283.
 387. 509. 526. 540 sq. II, 8. 110.
 167. IV, 94. 290. V, 47. 100. VII,
 45. 204. 252. 385. IX, 179. 218.

VI

Mars I, 20. III, 15. 479. VI, 298.
 Marsae III, 166. V, 458.
 Mathana III, 350.
 Mathelda VI, 19.
 Maurica agmina VI, 297 sq.
 Mauroceni triumphus VI, 303.
 Mavortius I, 17.
 Medi V, 141.
 Medica villa VI, 7.
 Meltium (Melzi) VI, 81.
 Memnonius III, 408. V, 143.
 Memphis I, 87. 161. 248. 286. III, 92.
 VII, 83.
 Mentita Dea I, 29. cf. Selene (Helene) VIII, 18. 40. 152. IX, 259.
 Miria II, 118.
 Moab III, 350.
 Moesi VI, 377.
 Molorchus III, 378. 469.
 Molossus I, 326. III, 4.
 Montanus II, 306.
 Montia villa VI, 79. Montius II, 306.
 Mormi III, 318.
 Mormo V, 333.
 Murex Tyrius IV, 257.
 Mustaphus III, 109. VI, 371.

N.

Nabal I, 440.
 Nannaea III, 163.
 Nazareae matres IX, 163. Nazarei I, 7. 42. II, 5. IV, 380. VIII, 321.
 IX, 60.
 Nazareth III, 57. VII, 200.
 Nazareus collis II, 16. pagus 189.
 Nazariae matres III, 207. 277.
 IV, 3. flos 199. VI, 415.
 Nazarides IV, 133. V, 153. VII, 33. 121.
 Nehemillus III, 245.
 Nembrod V, 139.
 Neomenia I, 75.
 Niliacus I, 120.
 Nilus I, 51. 254. VIII, 163.
 Nohemis VII, 291.

O.

Obedon VII, 213.
 Odrysius tyrannus IX, 336.
 Onoscelides III, 127.
 Olympus I, 25. 209. II, 372. III, 174.
 280. IV, 92. V, 349.
 Orcus II, 62. III, 28. 71. 112. 201.
 394. IV, 1. VIII, 12. 163.
 Orchia III, 164.
 Orgia IV, 415.
 Ornicus V, 360.
 Orontes V, 274.
 Orpha II, 118.
 Oscula justitiae et pacis VI, 392.
 Osia II, 118.

P.

Padus V, 168. IX, 27.
 Palaestina II, 32. III, 313. VI, 135.
 VII, 157.
 Pamphilia IV, 249.
 Pannonia I, 17. VI, 313. Pannonicus V, 259.
 Panther VI, 279.
 Paradisus V, 45. VII, 4.
 Paredri III, 127.
 Parthenis alma I, 1. 313. 386. 571.
 II, 36. IV, 2. 53. 192. VI, 110.
 206. VII, 33. IX, 154 tristissima
 163. 293. 332.
 Parthenope V, 467.
 Pastorius II, 307.
 Pellaeus aruspex VII, 139.
 Persis III, 102. VIII, 25.
 Peruvium IV, 450.
 Phantuae III, 127.
 Pharia caligo VIII, 13.
 Pharius, terrae phariae I, 2. regio
 pharia 94. palla 127. molitrix 298.
 pharius obeliscus 321. 339. Canopus III, 21. phariae orae VII, 129.
 Phenenna III, 234.
 Phegor III, 376.
 Phineus I, 522.

Phison IV, 387.
 Phlegethon III, 150.
 Phoebe II, 1. VI, 202.
 Phoebus II, 200.
 Phoenix V, 209. *Phoenicum arva*
 VIII, 26.
 Phoni III, 127.
 Phosphorus IX, 486.
 Phrygii flores I, 260. *phrygii mon-*
tes IV, 446.
 Picenum IX, 248.
 Pierius V, 177.
 Pindus Romuleus IV, 256.
 Pisa VI, 51.
 Pistorium VI, 51.
 Portus Lunae IV, 445.
 Praecursor Numinis III, 288. IX, 489.
 Punica mala VII, 356.
 Pupus I, 122.

Q.

Quirinalis collis IV, 259.
 Quirinus VI, 334.

R.

Rachel I, 403. 562. II, 250. *moestis-*
sima III, 213. 222. *misera* IV, 376.
 VII, 280. 361. IX, 524.
 Raguel VII, 395.
 Redus VI, 66.
 Rhaetus III, 166.
 Rhenus bicornis VI, 356.
 Riarnus IX, 20.
 Rictus III, 431.
 Romana Sacraia Divae IV, 452.
 Romelia II, 119.
 Romulidum rex IX, 335.
 Ruben II, 221. VII, 284. *pater* 316.
 323. *maturior annis* 333.
 Rummus III, 161.
 Ruta III, 336.

S.

Sabellae III, 166.
 Sacerdos maximus (Innocentius XI)
 VI, 341.
 Sacrilegus praedo I, 26. cf. Semon
 Sanghus.
 Salim IV, 48.
 Salomonis aedes IX, 195.
 Samaris (Samaria) VII, 158. *urbs*
 VIII, 57. 219.
 Samaraea juvenis VIII, 375. *Sama-*
raea moenia 13. *Samaraea tel-*
lus 220.
 Samareius III, 47.
 Samaritae juvenis VII, 147.
 Samuel II, 169. 243. 254. 259.
 Sara II, 169. VII, 304.
 Satan VIII, 231.
 Satyrisci III, 444.
 Satyrus II, 66. III, 353.
 Sauromata VI, 262.
 Scaldis V, 134.
 Scyllae III, 126.
 Scythicus III, 179. IV, 440.
 Selene Simonis magi pellex VIII, 18.
 40. 152. IX, 259.
 Semon Sanghus (Simon magus) VIII,
 18. Idem Simon sacrilegus IX, 261.
 Sena VI, 51.
 Sephora VII, 297. 327.
 Seres V, 439.
 Sibyllae VIII, 136.
 Sichem VIII, 363.
 Sidonius VIII, 31.
 Silo VIII, 13.
 Silvia II, 124. 250.
 Simeon I, 316, VII, 272. VIII, 282.
 Simiel III, 469.
 Sinae III, 430.
 Singara II, 22.
 Sodomae lacus V, 455.
 Solya I, 6. 69. IV, 122. *Solya*
coelestis VI, 401. IX, 161. 194.
 194. *Solymae delubra* VIII, 321.

VIII

Solymaeus III, 407. **Solymeia** templa VII, 424. **Solymeia** urbs VIII, 336. IX, 354.
Styx III, 138. V, 284. VI, 291. IX, 23.
Stygios ales I, 193. **gurgēs** II, 71. **stygios** manes III, 48. 72. **turmae stygiae** 112. 121. **rostris stygiis** 131. **explorator stygius** 231. **stygium periculum** 281. **ignis** 340. **princeps** 480. **stygium tribunal** IX, 9.
Sulamitis I, 380. II, 171.
Sana IV, 97. VII, 77. **olifera** IX, 171.
Susa V, 138.
Susanna I, 115. 127. 279. 384. II, 170. 203. IX, 166. 464. 533.
Susdeque V, 385.

T.

Taenarium vulgus III, 14. **tubae** t. 197. **fraudes** IX, 156.
Tagus II, 337.
Tartara I, 180. VIII, 113. **Tartareus volucer** I, 183. **sceptrum tartareum** III, 17. **nimbus** 290. **duces** 330. **gentii** IX, 26.
Taurus V, 439.
Tenechos IX, 539.
Thabor IV, 95.
Thamar I, 152. **Galaditis** VIII, 66. **formosissima** 178. 204.
Thebana juga IV, 441.
Thersa urbs VIII, 364.
Thessala philtia III, 182.
Thesbites VI, 90. 228.
Thracēs I, 16. VI, 327. 377. **Thracia** bella VI, 298.
Tiberina flumina IV, 412.
Tiburtinus III, 144.
Tigris V, 127.
Titan IV, 115. V, 234.
Tonans VI, 162. 403. IX, 297.

Traunus VI, 364.
Triballi VI, 376.
Triptes III, 319.
Turbo III, 293.
Turcius V, 258.
Tusculus VI, 33.
Typhon III, 160.
Tyrrhenus VI, 50.
Tyria urbs VIII, 37. **Tyrium ostrum** VII, 366. **Tyrius fornix** VIII, 154.

U.

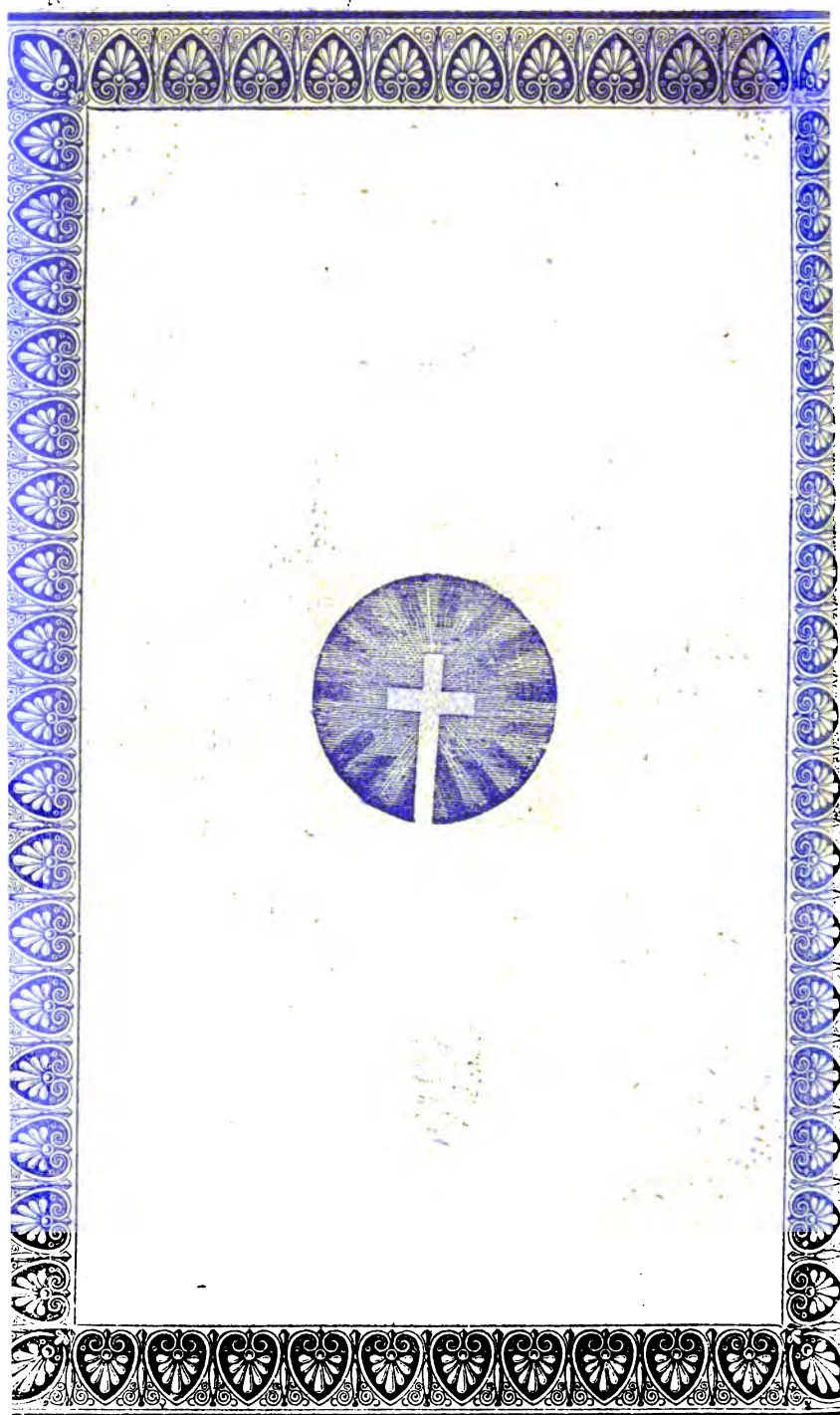
Urbs alma Quirinti VI, 334.

V.

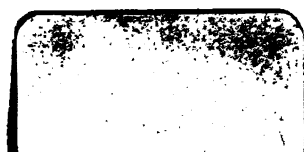
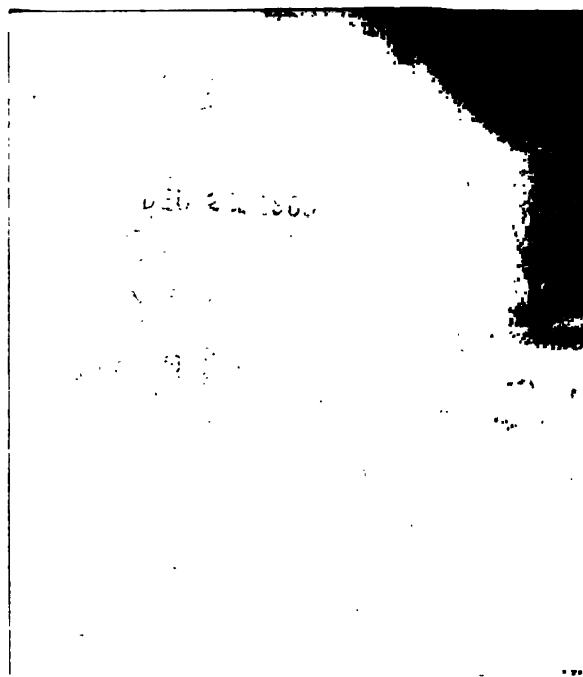
Vaprum (Vaprio) VI, 80.
Vasthi I, 128.
Veneti leones VI, 302 sq.
Verbana insula VI, 76 sq.
Verbanus III, 163.
Vesevus V, 464.
Vestinus ager V, 558.
Vienna III, 111.
Vindelicus III, 166.
Vistula VI, 553.
Visurgis VI, 364.
Vitreae lentes V, 237.
Vulturnus V, 461.

Z.

Zabulon II, 132.
Zabulus III, 378.
Zacharides IV, 12. V, 73. 207. IX, 306. 509.
Zagrus V, 139.
Zambris I, 405. II, 170. VII, 272. 282. IX, 476.
Zebida II, 118.
Zelphe I, 153. VII, 247. 291. 305. 314. 323. 361.
Zephyri II, 50. VII, 262.

MLc 368.33
Jesus puer,
Widener Library

004356967

3 2044 088 819 719